

Hof te Loenhout

Geschiedenis en toekomst van de parkaanleg

Adviesbureau de Warande – Zutphen / Warnsveld

Dr. Willem Overmars

20 juni 2021

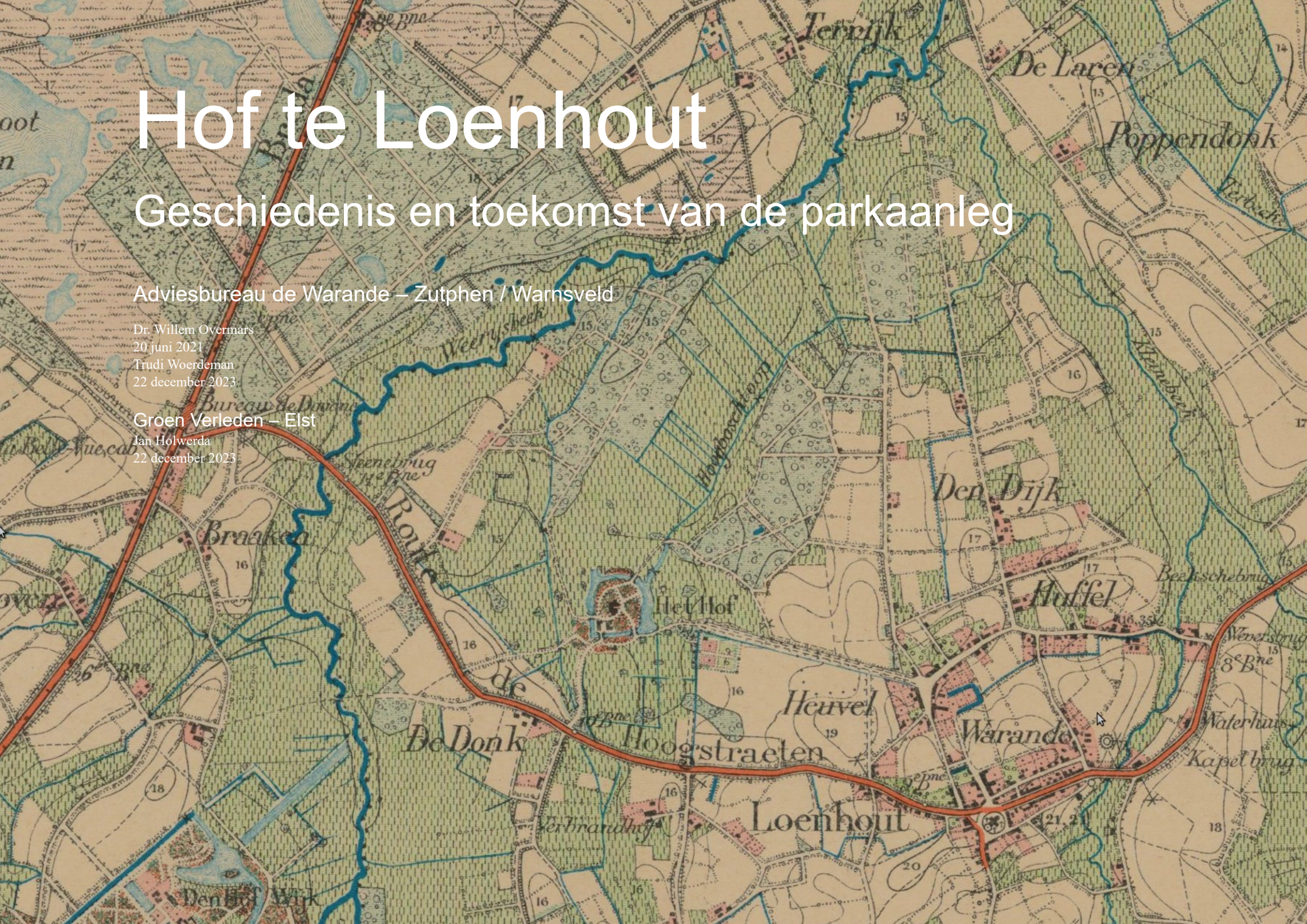
Trudi Woerdeman

22 december 2023

Groen Verleden – Elst

Jan Holwerda

22 december 2023

Hof te Loenhout

Geschiedenis en toekomst van de parkaanleg

Adviesbureau de Warande - Zutphen / Warnsveld

Dr. Willem Overmars 20 juni 2021

Trudi Woerdeman 22 december 2023

Groen Verleden - Elst

Jan Holwerda 22 december 2023

Afbeelding 0.1 Topografische kaart Wuestwezel VIII-1, 1885.

Hof te Loenhout, het nieuwe park van rond 1860 en de omgeving.

Bron: NGI – cartesius.be

Auteurs

Aangezien meerdere auteurs verantwoordelijk zijn voor het uitbouwen en voltooiën van het door Willem Overmars gestarte rapport, staat onder iedere hoofdstuktitel de auteur van betreffend hoofdstuk.

Voor de ontwikkelingen van na 1945, wat tekst betreft, is met name geput uit de visietekst van de familie Aertsen, geschreven door John Daniëls in oktober 2015. Daarom staat zijn naam bij de hoofdstukken 19 en 20 en die van de familie Aertsen bij hoofdstuk 22.

Met dank

Dank aan alle leden van de familie Aertsen,

..voor deze opdracht

..voor hun toegewijde aandacht voor deze studie

..voor hun gastvrijheid: het is een feest om gast te mogen zijn op 't Hof te Loenhout.

Redactie en vormgeving: Jan Holwerda

Kasteel of Huis

Op de historische kaarten van de afgelopen twee eeuwen wordt het gehele complex van ‘Hof te Loenhout’ aangeduid als ‘Het Hof’, soms met het woord kasteel afgekort erbij (zowel in het Nederlands als in het Frans). Het gebruik van de aanduiding ‘Kasteel’ is volkomen ingeburgerd.

Rond 1745 werd het uit de middeleeuwen stammende kasteel afgebroken om plaats te maken voor het nieuwe, klassiek en symmetrisch gebouwde huis, dat er nu staat. Dit huis was bedoeld als een statig buitenverblijf, liefst omgeven door een prachtig park. Het huis kreeg hier een nieuwe functie, en die van verdediging was niet meer nodig.

Het oude kasteel met zijn dikke muren en torens, onneembaar gelegen binnen zijn gracht, had eeuwenlang bewoners, boeren uit de omgeving en burgers van het dorp bescherming geboden. En evenzeer stond het kasteel ook symbool voor de macht die het uitstraalde in de omgeving. In die zin blijft het begrip ‘kasteel’ altijd vanzelfsprekend aanwezig in het oude, collectieve geheugen van bewoners van kasteel en dorp. In latere tijden gaf dit woord ook voedsel aan een romantisch beeld van het verleden. Met name in de spreektaal, in artikelen en op oude prentbriefkaarten. ‘Kasteel’ is dan een mooie omschrijving om het gevoel van de oeroude herinnering aan deze plek vast te houden – of het nu gaat om een bewaard oud kasteel, dan wel om een later gebouwd buitenhuis. Deze ‘hardnekkige’ benaming komt voor op tal van historische buitenplaatsen, waar ooit een kasteel stond.

In dit rapport worden beide benamingen ‘Kasteel’ of ‘Huis’ gebruikt. Dit is steeds afhankelijk van de context van de diverse onderzoeken.

In het historisch onderzoek van Jan Holwerda worden beide benamingen gehanteerd. Tot de bouw van het nieuwe huis rond 1745 wordt uiteraard het woord ‘Kasteel’ gebruikt, en ook soms in de eeuwen daarna.

Trudi Woerdeman echter gebruikt het liefst het woord ‘Huis’, gezien de andere invalshoek van haar onderzoeken. Zij gebruikt dit woord in de context van de tuinhistorische analyse van het landschapspark van Fuchs (rond 1860). Ook in de context van de nog aanwezige oude bomen en boomgroepen in de ontwerpen van Fuchs en van Willem Overmars en Trudi Woerdeman uit 1977. Hier gaat het immers om behoud of herstel van vergezichten en boomgroepen, die uitdrukkelijk verband houden met de assen van het statige, symmetrisch gebouwde Huis uit de 18^e eeuw.

Dit geldt ook voor de recente ontwerpen van 2021 en 2022, met ‘sierheesterperken’ en bloeiende vaste planten in de sfeer van Fuchs rondom Huis en bijgebouwen. Hier is het verband tussen Huis en beplanting zeer relevant, en kan niet meer gesproken worden over ‘Kasteel’. Dit laatste woord zou een associatie oproepen, die niet meer past bij de diverse landschaps- en tuinontwerpen.

Laten we buiten de beschrijvingen van genoemde ontwerpen in dit rapport het woord ‘Kasteel’ gewoon in ere houden!

Inhoud

Kasteel of Huis	3	9.1 Hoogteligging en grondgebruik op de Ferrariskaarten	27
Inhoud.....	4	9.2 De gracht op de Ferrariskaarten.....	27
1 Opdracht: 50 jaar Hof te Loenhout.....	6	9.3 De dreven van Hof te Loenhout	27
Het was onze eerste grote opdracht.	6	10 <i>Caerte van Loenhout en Popendonck 1774-1779</i>	29
In memoriam	6	Hofdreef.....	31
2 Opzet historisch onderzoek.....	8	Nieuwe dreef.....	31
3 Methode en werkwijze.....	9	Rechte dreef naar de kerk	32
3.1 Historische bronnen.....	9	11 Opeenvolgende eigenaren 1799-1841	33
3.2 Moderne bronnen.....	9	12 Primitieve plans 1822.....	34
4 Hoogteligging en beken.....	10	13 Ontwikkeling van het Hofeiland 1770-1822	36
5 Ligging van Hof te Loenhout	12	13.1 De 18 ^e -eeuwse inrichting van het Hofeiland	36
5.1 Hoogte, water en het kasteel.....	12	13.2 De verlengde gracht in 1822.....	38
5.2 De locatie van het middeleeuwse kasteel.....	12	14 Volgende eigenaren 1841-1851	39
Op de locatie van het huidige huis (A)	12	15 Montens 1851-1896.....	41
Ten zuiden van het huidige huis (B)	12	15.1 Aankoop en eerste vererving	41
Bij de Verbrande Hof (D).....	14	15.2 Verlandschappelijking van de parkaanleg.....	42
In het dorp (E)	14	16 Louis Fuchs en het ontwerp van het landschapspark van Hof te Loenhout	45
Een dubbelburcht (A-C)	14	16.1 Louis Fuchs	45
6 Voorgeschiedenis 1277-1734.....	15	16.2 Invloed van leermeester Maximiliaan Friedrich Weyhe	45
6.1 Eigenaren voor 1734.....	15	16.3 Boom- en heesterperken.....	46
6.2 Eigenaren na 1734	17	16.4 Enkele ontwerpen van Fuchs rond 1860.....	47
7 Een nieuw huis rond 1745	18	De Botaniek in Mechelen 1862	47
7.1 Van Bourscheit de Jonge	18	Parc du Waux Hall in Mons/ Bergen 1862	48
7.2 Van Bourscheit en Loenhout	19	16.5 Hof te Loenhout, ontwerp toegeschreven aan Fuchs	50
7.3 Incomplete tuin- en parkaanleg?.....	19	De omvorming	50
7.4 Parken van Van Bourscheit	21	16.6 Het werk van twee andere landschapsarchitecten en tijdgenoten van Fuchs en het parkontwerp voor Hof te Loenhout in deze context	53
8 Topografische en kadastrale kaarten en luchtfoto's, een intermezzo	22	Drie gegadigden voor een ontwerp voor het Stadspark van Antwerpen	53
9 De Ferrariskaarten 1770-1774-1780.....	23	Egide Rosseels	53
		Eduard Keilig	53

Louis Fuchs en zijn parkontwerp voor Hof te Loenhout.....	54	Renovatie na 2014 tot heden	86
16.7 Latere ontwerpen van Fuchs in de context van de internationale landschapsstijl	54	23 Inventarisatie en aanbevolen beheer.....	89
Anneville bij Breda 1866.....	54	23.1 Inventarisatie van historische boomgroepen.....	89
Wolfslaar bij Breda 1865	55	De verschillende fasen van de beplanting van het park	89
Een landschapspark van Edouard André 1868.....	56	23.2 Inventarisatie van de historische bomen en boomgroepen uit de tijd van Fuchs	91
Park Beervelde bij Gent 1873.....	57	Genummerde bomenlijst. Tijd Fuchs. In dubbele rode cirkel, nog aanwezig in 2023 ..	93
16.8 Sortiment bomen en heesters van Fuchs	58	23.3 Inventarisatie van nog aanwezige bomen en boomgroepen volgens ontwerp 1977	
Bomen, loofbomen:	58	van Willem Overmars en Trudi Woerdeman anno 2023.....	94
Bomen, coniferen, wintergroen:	58	Beschrijving van het aanwezige assortiment uit 1977	96
Kleine bomen en Heesters:	58	23.4 Aanbevolen Beheer van de bomen en boomgroepen anno 2023	98
16.9 Bronnen en literatuur bij hoofdstuk 16	59	Maatregelen om cultuurhistorische redenen	98
17 Montens 1896-1944.....	60	Maatregelen voor herstel van bodemleven en het behoud van oude bomen.....	98
17.1 Vererving binnen de familie.....	60	Maatregelen om de ecologische waarden te vergroten	99
17.2 Prentbriefkaarten	62	23.5 Bomen en boomgroepen uit de tijd van Fuchs (ca 1860), aanbevolen beheer	101
Aan de oostzijde	62	23.6 Bomen en Boomgroepen op de ontwerpkaart van 1977, aanbevolen beheer.....	104
Op het Hofeiland	67	23.7 Wetenschappelijke namen van genoemde loofbomen, coniferen en heesters	107
Aan de westzijde.....	71	23.8 De paden van Fuchs	108
18 Verkoopaffiche 1944.....	74	23.9 Bijbehorende foto's	109
19 De religieuzen 1945-1966.....	77	24 Beplantingsontwerpen 2021-2022.....	120
20 Alfons Aertsen 1966-1990	80	24.1 Sierheesterperken in de geest van Fuchs	120
20.1 Aankoop.....	80	24.2 De kleurig bloeiende perken rond het Huis in 2023	125
20.2 Restauratie	81	24.3 De heesterperken met bloemrijke onderbeplanting rond de bijgebouwen	127
Park.....	81	25 Tot slot. Het park van Hof te Loenhout in het kort. Een bezield park met toekomst!	130
Boerderij.....	81	Een park van Fuchs	130
Kasteel.....	81	Het park van de afgelopen decennia.....	130
21 Het parkontwerp van Willem Overmars en Trudi Woerdeman uit 1977	83	De bezieling van het park. Twee generaties Aertsen	130
21.1 Ontwerp voor het grote park 1977	83	Noten.....	132
21.2 Ontwerp voor het Hofeiland rond Huis en bijgebouwen 1977.....	85		
22 Familie Aertsen 1990-nu	86		

1 Opdracht: 50 jaar Hof te Loenhout

Willem Overmars en Trudi Woerdeman

In 2015-2021 werden op Hof te Loenhout aanzienlijke werken uitgevoerd. Dat vroeg om aanpassing van de tuin- en parkaanleg. Mevrouw Bettie Peeters besloot namens de families Aertsen daarvoor de tuin- en landschapsontwerpers Trudi Woerdeman en Willem Overmars uit te nodigen. Die ontwerpers kenden al een geschiedenis met Loenhout. In 1976 hadden zij al een uitgevoerd ontwerp voor herstel van het park bij Hof te Loenhout gemaakt, in opdracht de heer en mevrouw Aertsen, de schoonouders van Bettie Peeters.

Voor ons, als opdrachtnemers, was het een bijzondere eer om na bijna 50 jaar opnieuw bij dit park betrokken te worden. 1976. Wij waren toen net afgestudeerde tuinkunsthistorici, en volop bezig ons verder te specialiseren in de geschiedenis van tuinen, parken en landschappen. Vanuit kunsthistorische belangstelling, maar ook vanuit een diepe hartstocht voor en lange ervaring met het omgaan met planten en natuur. In deze zin waren wij pioniers op dit vakgebied.

Het was een waagstuk om vak en passie met elkaar te verbinden. Loenhout was voor ons een vliegende start. We moesten alle registers opentrekken. Historische handboeken vinden en lezen en ons verdiepen in theorie en praktijk van historische parkaanleg. Destijds vonden we vooral goede aanknopingspunten in het invloedrijke handboek van Edouard André: *L'Art des jardins* (Paris, 1879) en zijn aanwijzingen voor zijn door hem geprezen 'style mixte' hebben we in 1977 min of meer op Loenhout toegepast. Er werd zelfs een mooie houten tekentafel aangeschaft, groot genoeg om papier voor de tekeningen voor het park van Hof te Loenhout op vast te maken.

Het was onze eerste grote opdracht.

De meeste beplantingen van onze in 1977 uitgevoerde opdracht staan er nog. Toen in 2015-2021 kasteel en bijgebouwen werden gerestaureerd en verbouwd voor meerdere families, een grote nieuwe carport werd opgetrokken en een hernieuwde aanleg van de kasseienweg, parkeerplaatsen en terrassen rond het kasteel volgde, verdween daar onze oude beplanting. Voor de familie Aertsen was dit aanleiding om ons te vragen een nieuwe beplanting te ontwerpen, die past bij de sfeer van het park van rond 1860-1870. De beplanting moet historisch verantwoord zijn, en toch ook voldoen aan onze huidige eisen. Een uitdaging! Nu, 50 jaar en tientallen parken en tuinen verder, zal het een van de laatste opdrachten zijn

In memoriam

Helaas, wij betreuren het ten zeerste dat Willem Overmars dit rapport niet meer kon afronden. Op 23 juni 2021 overleed hij in zijn slaap. Onverwacht, en nog volop aan het werk. Onder andere aan dit rapport, samen met zijn levensvriendin en collega Trudi Woerdeman. Hij genoot nog volop van zijn kinderen en kleinkinderen, van zijn prettig appartement in Zutphen, en van de mensen om hem heen.

Met Trudi Woerdeman heeft onze bevriende collega Jan Holwerda (bureau Groen Verleden) het historisch onderzoek van Willem van het kasteelpark Loenhout afgerond.

Trudi Woerdeman verdiepte zich in de inventarisatie in de directe omgeving van het kasteel, waarbij het boeiend was te ontdekken wat er nog stond van het park van rond 1860 – en, inmiddels ook historie! – van ons park uit 1977. Zij maakte een tuinstilistische analyse van het park van rond 1860, dat toegeschreven wordt aan landschapsarchitect Louis Fuchs. Met deze kennis heeft zij zich verder kunnen buigen over de nieuwe beplantingen die nodig waren rond kasteel en bijgebouwen. Hierbij kan historisch en modern ook samengaan, met name rond de bijgebouwen.

Willem Overmars – en vervolgens Jan Holwerda – deden het historisch onderzoek, en maakten de kaarten.

In 2021 en 2022 werden ontwerpen gemaakt. Voor de 'sierheesterperken' met vaste planten en stinzenplanten op het Hofeiland door Trudi Woerdeman en voor de heesterperken met vaste planten en stinzenplanten in de privé tuinen van de bijgebouwen door Margo van Beem.

Vanwege het feestelijke aspect van ons bijna 50-jarig parkjubileum deden we er een schepje bovenop, en besteedden we extra aandacht aan deze opdracht.

2 Opzet historisch onderzoek

Willem Overmars

Om het park van Hof te Loenhout te begrijpen wordt eerst ingegaan op de ligging van Hof te Loenhout in zijn omgeving. Huis en gracht liggen op de noordelijke flank van een heuvelrug in de Antwerpse Kempen, die de waterkering vormt tussen de stroomgebieden van de Schelde en de Maas.

Op beide hellingen van de heuvelrug ontspringen beeksystemen. Bij Turnhout liggen niet ver van elkaar de bronnen van de Kleine Nete, die naar de Schelde stroomt, en de Mark, die naar de Maas stroomt.

Hof te Loenhout is omgeven door twee beken die naar de Mark stromen. De gracht om het Hofeiland ligt in een natuurlijke laagte, die grondwater ontvangt uit de omgeving en in een laag dal afwatert naar het noorden.

Dat is een belangrijke basis voor het park net als voor het grondgebruik bij Loenhout.

Het onderzoek naar de parkaanleg begint bij de twee dreven, de Hofdreef en de Kruysdreef, die uit de 18^e, misschien zelfs de 17^e eeuw stammen. En bij het huis zelf natuurlijk, dat in de 18^e eeuw zijn huidige gedaante kreeg.

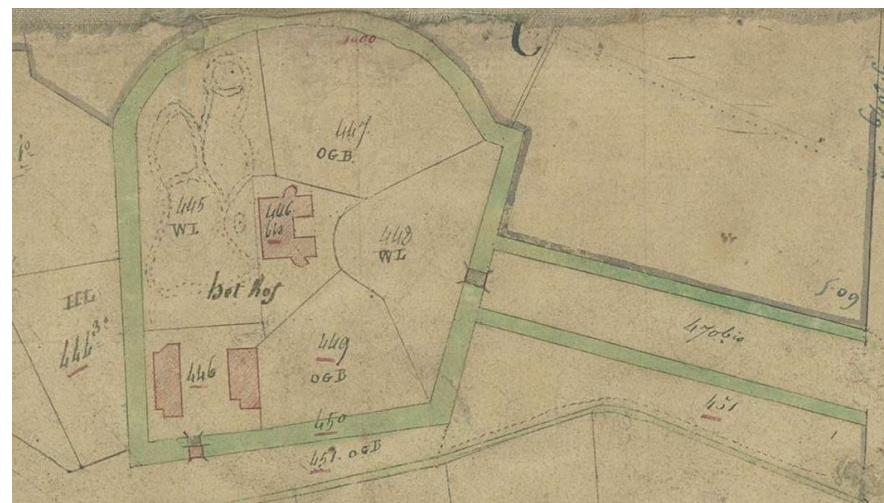
Er zijn voldoende gegevens om het vooral agrarische grondgebruik rond het Hof in relatie tot hydrologie en hoogteligging te reconstrueren. Een verrassing vormde de aanwezigheid van een klein 18e-eeuws parkje met kronkelpaden op het Hofeiland (afbeelding 2.1).

Deze vormde de voorganger en in die zin de basis voor het park dat rond 1860 in opdracht van Albert Montens door een parkarchitect werd aangelegd. Dat zou Louis Fuchs geweest kunnen zijn. Er is één vermelding uit de jaren 30 van de vorige eeuw, naast tuinstilistische kenmerken die maken dat de toenmalige tuin- en parkaanleg aan Louis Fuchs valt toe te schrijven.

Er zijn aanwijzingen dat de parkaanleg veel groter was dan die op het Hofeiland, de grachten en wat boomgroepen buiten de gracht. Ten noorden van de aanleg, op de helling aan weerszijden van de beken, lagen grote bossen met paden (afbeelding 0.1), bossen met grote impact op de landschapsbeleving. De hypothese luidt dat dit bossen waren voor jacht, verpozing en houtteelt.

Uiteraard wordt gekeken naar wat de resultaten zijn geweest van onze eigen plannen van 1977.

Koen Himpe van het Agentschap Onroerend Erfgoed heeft ter zijde gestaan bij het onderzoek, net zoals Ann Bylé van het Rijksarchief in Antwerpen. Daarnaast gaat veel dank en waardering uit naar de mensen achter de Loenhoutse website www.geschiedenisvanloenhout.net en de site van de heemkundige kring Wuustwezel www.heemkundewuustwezel.be.

Afbeelding 2.1 Primitief kadaسترplan van Loenhout Sectie E blad 3, 1822, met als verrassing op het Hofeiland een laat 18^e, vroeg 19^e-eeuws parkje met kronkelpaden. Bron: Rijksarchief Antwerpen.

3 Methode en werkwijze

Willem Overmars en Jan Holwerda

Bij deze studie ligt de nadruk op het kaartmateriaal. Daar zijn verschillende redenen voor. Op de eerste plaats waren de archieven vanwege corona gesloten. Op de tweede plaats zijn veel kaarten relatief makkelijk online te vinden. Tijdens het onderzoek werden wel nog plekken in archieven gevonden waar mogelijk bruikbare gegevens te vinden zijn, maar die vanwege de crisis niet bereikbaar waren. Ook werden archieven gevonden waar zich in de inventarisbeschrijving titels bevonden die normaliter onderzocht zouden kunnen worden (rijksarchief, archief gemeente Loenhout, kadaster, heerlijkheid Loenhout, notarisarchieven).

3.1 Historische bronnen

In het Rijksarchief in Antwerpen wordt het "Oud Archief van de gemeente Loenhout", beschreven door Hendrik Delvaux in 1974, bewaard.

Op de website over de geschiedenis van Loenhout is dit archief samengevat en gedeeltelijk beschreven: www.geschiedenisvanloenhout.net/archief/inventaris-van-het-oud-archief-van-loenhout/.

Onder de titel Financiën worden een aantal meetboeken genoemd. Het meetboek van 1783 is gedeeltelijk geciteerd.

Op de website van de heemkundekring Wustwezel heemkundewustwezel.be staan gegeven van onder andere kaarten en kopieën van kaarten genoemd.

In het Rijksarchief van België in Antwerpen wordt het archief van de gemeente Loenhout 1795-1930 bewaard. (BE-A_0511_104806_103101_DUT), beschreven in Inventaris van het hedendaags gemeentearchief van Loenhout, door G. Ceurvels.

In de archieven zouden bijvoorbeeld de volgende zaken nog herleid of gevonden kunnen worden:

- een lijst van eigendommen van Montens ten tijde van de parkaanleg van rond 1860, waaruit kan blijken of hij wel of niet eigenaar van de bossen was die toen aangelegd werden.
- rentmeesterrekeningen waar gegevens over de aanleg van het park in zouden kunnen staan, inclusief de naam van de ontwerper, en de uitgevoerde werkzaamheden en aangeplante soorten.
- gegevens over bosbeheer en jacht.
- kadastrale kaarten met nieuwe gegevens.
- tafels met grondgebruik, behorende bij de kaarten.
- kaarten over wegaanleg en waterlopen met nieuwe gegevens.

De gevonden kaarten zijn georeferereerd en gevectoriseerd in de programma's GIMP, BRICSCAD en QGIS.

De heer John Daniels vermeldt in zijn schrijven over de *Geschiedenis van de bewoners* dat de Duitse bezetter kort na het binnenvallen van België het kasteel opeiste en boer Jozef "van 't Hof" Mertens bevel kreeg om 'de ganse inboedel en de archieven op te stoken'. Dit verklaart het ontbreken c.q. niet aantreffen van een huisarchief, op kasteel Loenhout dan wel elders.

Toch werd blijkbaar niet alles verbrand want het Rijksarchief Antwerpen kent de toegang 'Verzameling Cuyvers Loenhout-Wuustwezel'. John Cuyvers was een plaatselijke heemkundige die stukken verkreeg betreffende kasteel Loenhout. Bij de verkoop van het kasteel aan de heer Alfons Aertsen bleven enkele archieven achter op het kasteel die uiteindelijk terecht kwamen bij John Cuyvers. Hij schonk ze in 2000 en 2001 aan het Rijksarchief Antwerpen. Gebaseerd op de inventarisbeschrijving lijkt slechts één stuk rechtstreeks betrekking te hebben op kasteel Loenhout: 'Verkoopsvoorwaarden van het kasteel van Loenhout ... door de familie van Beeck Vollenhoven te Amsteden en Velppe Gelderland. 1841'. Dit handelt over de verkoop in 1841, van de erven Van Beeck-Vollenhoven aan Franciscus Henricus Elsen.

De website *Geschiedenis van Loenhout* biedt, in de web-paginareeks *De Heren van Loenhout*, een overzicht van de opeenvolgende eigenaren en zover iets bekend, iets over die eigenaren.

3.2 Moderne bronnen

Als basis voor de georeferentie is het Belgische netwerk EPSG:3812 - ETRS89 (Belgian Lambert 2008) gebruikt, voor de hoogtes TAW. Ook is gebruik gemaakt van openstreetmap. Bij de georeferentie zijn de kaarten niet vervormd. (Geen rubbersheeting om niet passende kaartonderdelen door vervorming van de historische bron toch op de geografische basis in te passen.)

Er is gebruik gemaakt van openbare bronnen van geopunt, gbr, hydrografische atlas, cartesius.be, hoogtegegevens van DHMVII DSM en DTM en NL-AHN3.

De bronnen zijn steeds vermeld.

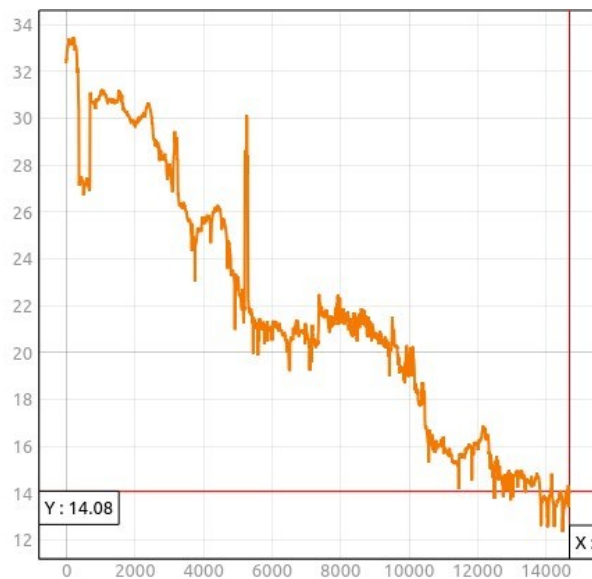
4 Hoogteligging en beken

Willem Overmars

In de Antwerpse Noorderkempen tussen Turnhout en Brecht ligt een heuvelrug die de waterscheiding vormt tussen het rivierbekken van de Schelde aan de zuidzijde, en dat van de Maas aan de noordzijde (afbeelding 4.3). De ondergrond bestaat deels uit ondoorlatende klei, deels uit pleistoceen zand. De zandlagen kunnen dun zijn, of in dalen die door erosie ontstaan waren wat dikker. Boven op de heuvelrug liggen belangrijke natte natuurgebieden, zoals de Turnhoutse Vennen, waar aan de noordkant de Mark ontspringt, die via Breda naar de Maas stroomt. Aan de zuidkant ontspringt de Kleine Nete, die richting de Schelde stroomt. Op de hoogtekartaart zijn afgravingen te zien, waar klei gewonnen werd om er baksteen van te bakken.

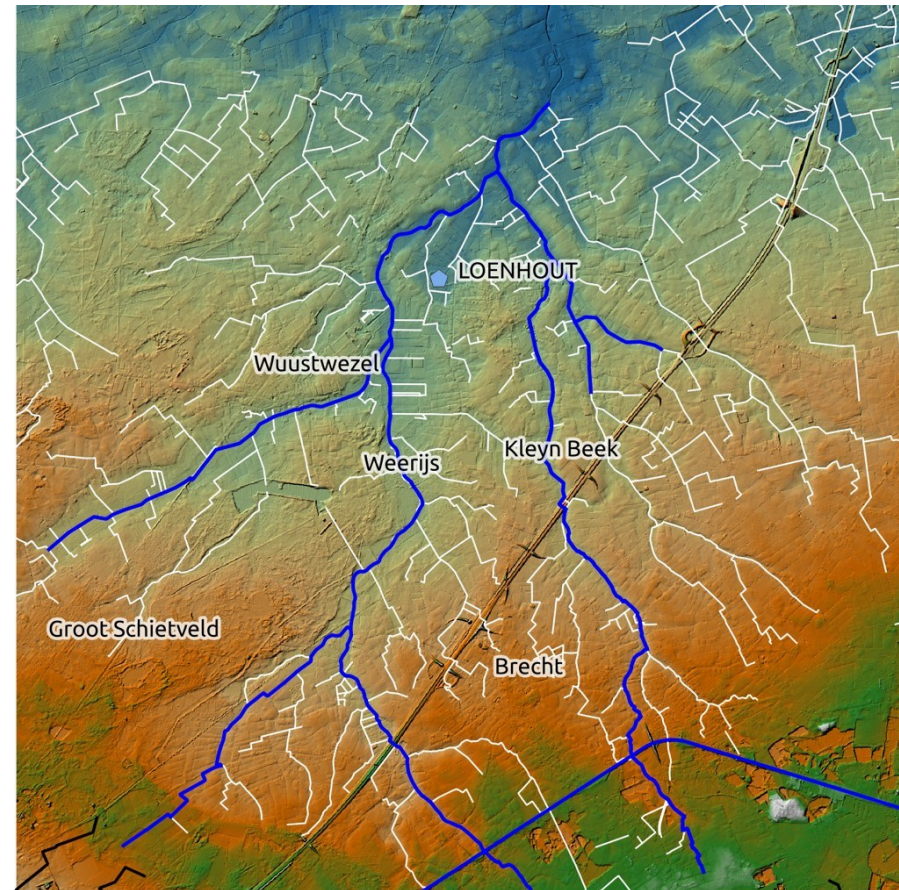
Wat westelijker ontspringt op deze heuvelruggen bij het Groot Schietveld de Grote Aa of Weerijs, die via Wuustwezel, Loenhout ook naar Breda stroomt. Even voor die stad stroomt de Weerijs uit in de Mark. De Grote Aa/Weerijs stroomt vlak langs de westkant van Hof te Loenhout.

Aan de oostkant van het dorp Loenhout stroomt de Kleyn Beek of Weehagense Beek, die ook afkomstig is van de heuvelrug. Even ten noorden van Hof te Loenhout komen deze beide beken samen, en stromen verder onder de naam Weerijs.

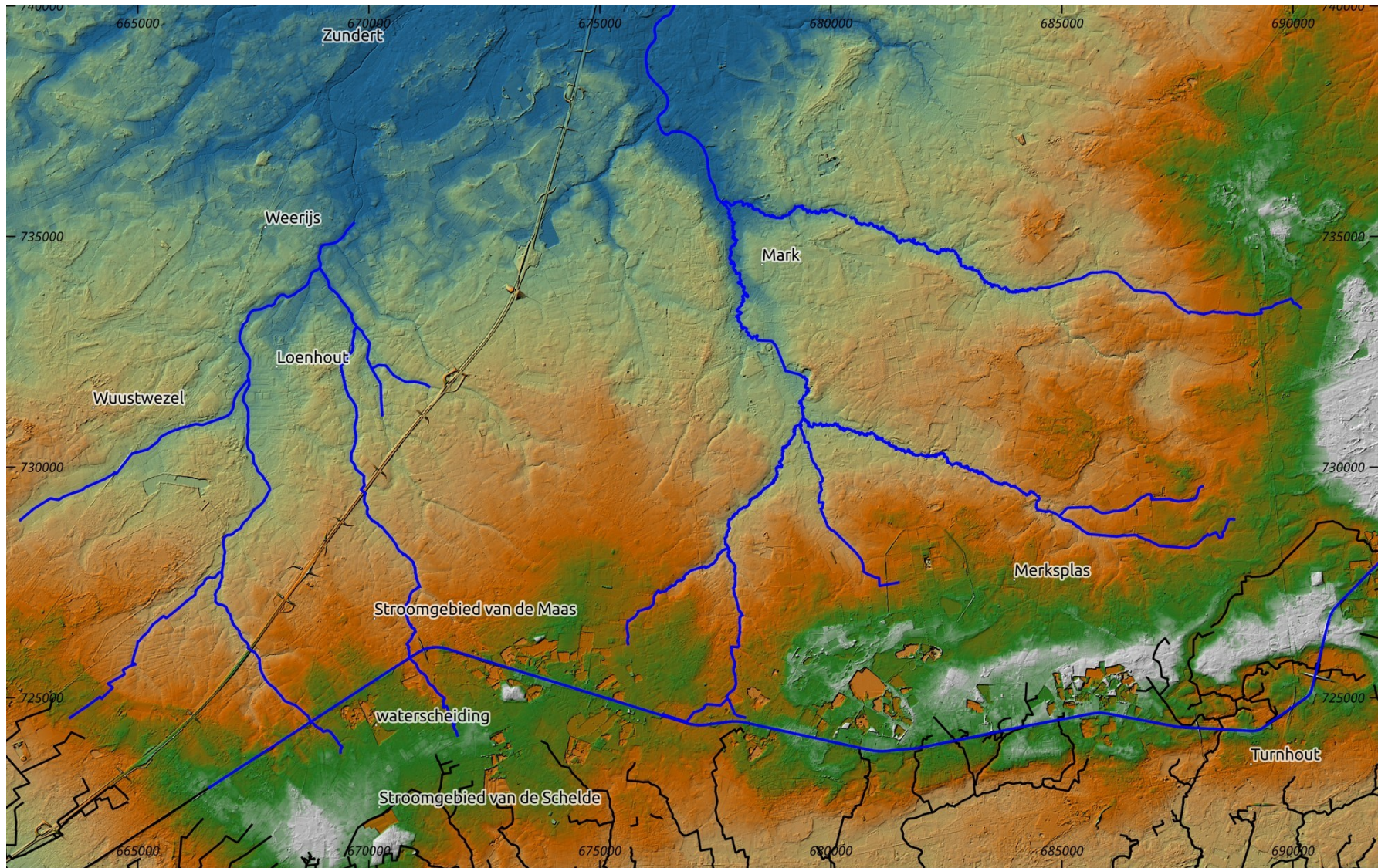

Afbeelding 4.1 Het verval van de Grote Aa is groot: over 14 km hemelsbreed 22 meter, dat is 1,5 meter per kilometer, echt heel veel.

De helling voert veel water af. Oppervlakkig, door de beken en beekjes. Maar ook in de bodem, als grondwater door het waterdoorlatende zand bovenop een plaatselijk ondoorlatende kleilaag. Het is een paradijs van stromend en opwellend water. Veel waterloopjes zijn ook gegraven voor plaatselijke ontwatering.

Afbeelding 4.2 De hoofdlopen van de Weerijs en de Kleyn Beek (blauw) en het netwerk van zijbeken (wit) tussen Brecht en Loenhout.

Hof te Loenhout: hoogtekaart en beekstroom

13
 16
 19
 23
 26
 29
 32 m TAW

bronnen:

hoogtekaart Vlaanderen DHMV II DTM RAS1m_k02 en 08
 Vlaamse Hydrografische Atlas
 Openstreetmap

0 2,5 5 km

dr. Willem Overmars 2021-05-12

Afbeelding 4.3 De waterscheiding Maas-Schelde en de beeksystemen van Mark en Weerij

5 Ligging van Hof te Loenhout

Willem Overmars

5.1 Hoogte, water en het kasteel

Het dorp Loenhout ligt op een hoogte, een meter of 5 boven de omliggende beekdalen (afbeelding 6.1). Ten noorden van het dorp strekt zich deze hoogte verder uit, en ook aan de west- en oostzijde zijn gronden te vinden die wat hoger liggen dan de beekdalen.

Die hoogtes liggen dusdanig aaneengeschakeld, dat ze ten westen van het dorp een komvormige laagte omsluiten, die aan één zijde, naar het noorden, toe open is. Het gevolg is, dat zich hier water verzamelt. Vanuit de hoogten in de directe omgeving, en ook van grondwater dat van hogerop de helling in het zuiden, naar beneden stroomt.

Voor een kasteel is dat een strategische plek. Grachten waren een belangrijk verdedigingsmiddel. Grachten die zichzelf van onderuit met kwelwater voeden zijn de beste. Die kan een belegeraar niet leeg laten lopen door een beek die de grachten voedt af te sluiten, of door een watergang die water afvoert open te zetten.

Het oude kasteel Loenhout, en ook het latere huis dat hier in de 18e eeuw gebouwd werd lagen dus veilig in het water, en keken in noordoostelijke richting uit over een laag beekdal.

5.2 De locatie van het middeleeuwse kasteel

Er worden in de literatuur en op de websites van de historische verenigingen plekken aangewezen die mogelijkwijs de locatie zijn waar het oorspronkelijke kasteel gestaan heeft (afbeelding 6.1).

Op de locatie van het huidige huis (A)

Het Agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid heeft het huis met bijgebouwen, en het park met de gracht als bouwkundig element opgenomen in hun inventaris.¹

*'Kasteel gebouwd ter plaatse van een 15de-eeuwse waterburcht die verschillende malen van eigenaar veranderde. Alleen de noordelijke traptoren met korfboogvormige muuropeningen en enkele moerbalken met versierde stoffen bleven bewaard. Het huidige kasteel zou ge(ver?)bouwd zijn in 1746 door een zekere Jan Walckiers.'*²

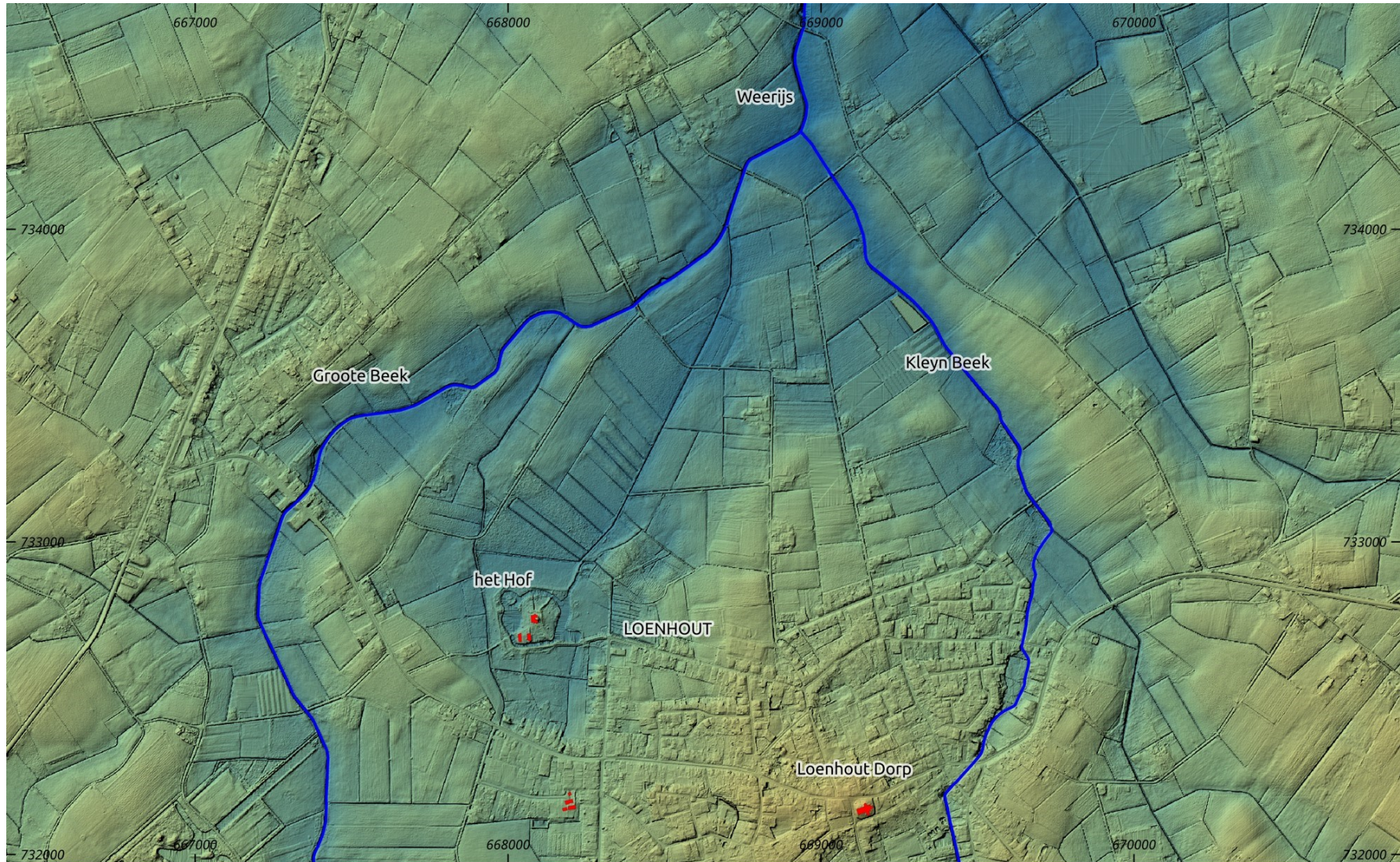
Uit deze beschrijving is op te maken dat enkele onderdelen van de oude waterburcht nog steeds terug te vinden zijn in de noordelijke trappentoren van het gebouw dat tussen 1743-1747 werd gebouwd door architect Jan Pieter van Bauscheit, in opdracht van Joannes Josephus Walckiers. Dit zou betekenen dat de waterburcht op deze locatie stond.

Ten zuiden van het huidige huis (B)

De lokale historicus A.J. Van Aken schreef in 1938:

*Ten Zuiden van de plaats, waar het kasteel nu staat, in den bloemhof daarnevens, vindt men nog de grondvesten van het oude en machtig slot van de Heeren van Loenhout. Het was omgeven door een warande. Het kasteel was geheel met water omgeven. Met een brug was het verbonden aan het neerhof, waar de rentmeester, die bijna altijd schout van Loenhout was, woonde. Hier stond als bruggenhoofd een zware toren. Om op het neerhof te komen, moest men eerst door een poort, door een kleinere, maar niet minder sterke toren beschermd.*³

'Mogelijk hield Van Aken een in 1969 afgebroken muur naast den bloemhof voor een restant van het slot. Op basis van de kelderconstructies is het echter waarschijnlijker dat de noordzijde van het huidige kasteel gebouwd is op kelders van het slot en dat de toren aldaar gerecupereerd werd.'

Ligging van Hof te Loenhout in een laagte

13
 16
 19
 22 m TAW

Bronnen:

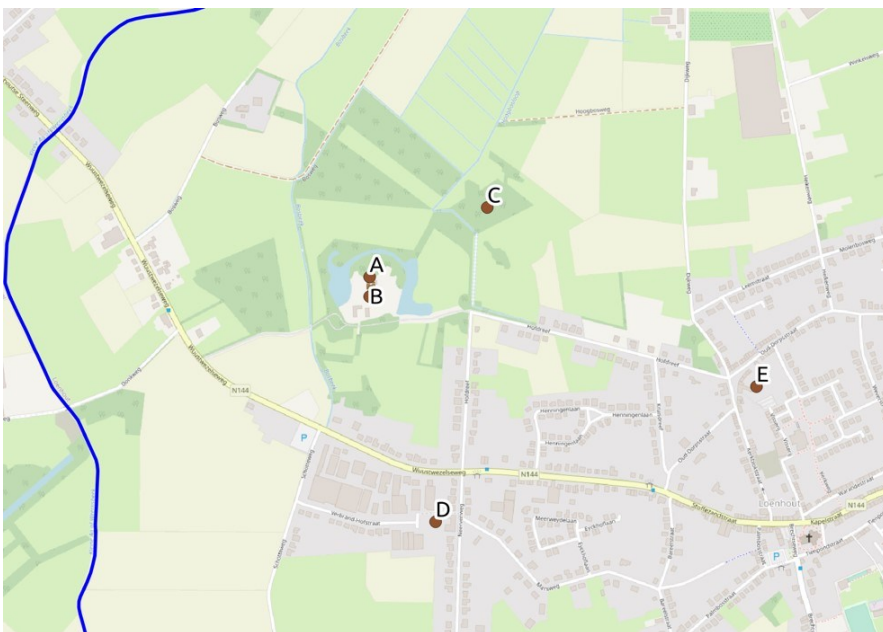
hoogtekaart Vlaanderen DHMV II DTM RAS1m_k02 en 08
Vlaamse Hydrografische Atlas

0 250 500 750 1.000 m

schaal 1:15000 op A4

Dr. willem overmars 15 mei 2021

Afbeelding 5.1 De ligging van Hof te Loenhout in een komvormige laagte.

Afbeelding 5.2 De verschillende locaties waar mogelijk het middeleeuwse kasteel Loenhout gelegen heeft.

Bij de Verbrande Hof (D)

Ten zuiden van het huidige huis, op het zuidelijk eind van de Kruysdreef, ligt de Verbrande Hof. Ook hier stond een versterkte stenen toren, en ook deze plek wordt genoemd als mogelijke locatie van het middeleeuwse kasteel.

In het dorp (E)

De Hofdreef loopt van het huidige kasteel tot in het dorp. De dreef is gericht op een voormalige U-vormige vijver in het dorp. Dat zou mogelijk ook een locatie van het oude kasteel kunnen zijn (mondelijke mededeling).

Afbeelding 5.3 Reliëfkaart van het terrein tussen het huidige kasteel Loenhout, en een verruigd terrein waar misschien de voorburcht ligt.

Een dubbelburcht (A-C)

Er bestaat een afbeelding van het oude 'Castellum de Loenhout' (afbeelding 6.1). Het is een mooie kopergravure, met links een kasteel, omringd door een gracht. Een brug leidt naar een voorburcht, rechts op de afbeelding. Wat naar waarheid getekend is en wat verzonnen is kan niet uit een andere onafhankelijke bron worden vastgesteld. Op de hoogtekaart van de omgeving van kasteel Loenhout (afbeelding 5.3) is een perceel te zien dat wat hoger ligt dan de directe. Overigens, de afstand tussen A en C is veel groter dan die tussen burcht en voorburcht.

Niettemin zou het interessant zijn om eens een boor in de grond te steken om te verkennen of B en C de locaties van het middeleeuwse kasteel Loenhout en de voorburcht zouden kunnen zijn.

6 Voorgeschiedenis 1277-1734

Jan Holwerda

De voorgeschiedenis van Kasteel en Heerlijkheid Loenhout is er één van met name persoonsnamen, de namen van de opeenvolgende eigenaren. De serie komt naar voren op de website *Geschiedenis van Loenhout*, in de web-paginareeks *De Heren van Loenhout*.⁴

6.1 Eigenaren voor 1734

Periode	Eigenaar	Verkrijgen door
1277-1287	Arnold van Leuven (of van Gaasbeke)	
1287?-1310	Arnold van Haeleke (Hellebeke)	erfenis of beloning
1330-1346	Jan I van Hellebeek (of Heelbeke)	erfenis
1346-1347	Jan II van Hellebeke	erfenis
1347-1362	Jan II van Boechout en Johanna van Hellebeke	erfenis
1364-1374	Daniël I van Boechout	erfenis
1376-1432	Daniël II van Boechout	erfenis
1432-1445	Joanna van Boechout	erfenis
1446-1465	Daniël III van Boechout en Jan van Boechout	erfenis
1465-1472	Margaretha Van Poucke	erfenis
1472-1476	Margaretha van Boechout	erfenis
1479-...?	Jonker Everaert Van der Marck	erfenis
1510-1544	Robbrecht I, graaf Van der Marck	erfenis
1545-1575	Margarethe Van der Marck	erfenis
1575-1611	Karel de Ligne	erfenis
1611-1634	Louis Perez de Baron	aankoop
1634-1672	Catharina, Leonore Perez de Baron	erfenis
1672-1675	Louise, Adriana Perez de Baron	erfenis
1675-1687	Philibert de Soto mayor	erfenis
1689-1705	Jacques Jean Louis von Siegen de Sechten	aankoop
1705-1728	Louisa Bernardine Herry	erfenis
1728-1729	Petrus Herry	overdracht
1729-1734	Filip Jacob Van der Laen	aankoop

Met betrekking tot de serie eigenaren tot 1734 is er een aantal stukken die iets naar voren brengen aangaande kasteel en directe omgeving:

- Onder Jan I van Hellebeek (of Heelbeke) (1330-1346) werd het eerste kasteel gebouwd.⁵
- Bij de verkoop van 1611 omvatte de Heerlijkheid Loenhout een door een gracht omgeven kasteel met hof van plaisantie en omliggende hoeven (daarnaast nog verscheidene hoeven, een versleten of beschadigde windmolen en gronden en moeren die gedeeltelijk op het grondgebied van Wuustwezel lagen).⁶
- Het Schepenregister 1690 spreekt over ‘*beplanting van 300 heesters welke requirant heeft laten doen aan het kasteel voor een nieuwe dreef tot verbetering van de heerlijkheid dienen ...* Verder wordt vermeld dat het kasteel begint te vervallen door het uitwaaien van enige vensters, is er sprake van het omverwaaien van de voorste poort aan het neerhof en een lekkend dak’⁷
- De verkoopakte uit 1729 spreekt over: ‘*... de heerlijkheid van Loenhout... het kasteel en omwaterd huis, met zijn grachten met hof van plaisantie en andere omliggende hoven... het achterhof bij het kasteel afzonderlijk verhuurd...*’.⁸

Afbeelding 6.1 *Castellum de Loenhout*, uit *Notitia Marchionatus Sacri Romani Imperii, Hoc est Urbis et Agri Antverpiensis...*, 1678.

Het kasteel staat voor het eerst afgebeeld in een boekwerk uit 1678.⁹ De afbeelding laat de 15^e-eeuwse waterburcht met voorburcht zien. Van Aken (1938) lokaliseerde het kasteel ‘Ten zuiden van de plaats, waar het kasteel nu staat...’¹⁰ ‘Mogelijk hield Van Aken een in 1969 afgebroken muur naast den bloemhof voor een restant van het slot. Op basis van de kelderconstructies is het echter waarschijnlijker dat de noordzijde van het huidige kasteel gebouwd is op kelders van het slot en dat de toren aldaar gerecupereerd werd.’

Afbeelding 6.2 Castellum de Loenhout, uit *Délices de la noblesse: contenant plus de deux cens veües et perspectives des principales maisons de campagne & autres beaux édifices des familles illustres du Païs-Bas, et quelques monastères remarquables du duché de Brabant...*, 1706

Dezelfde afbeelding staat ook in publicaties uit 1706 en 1757.¹¹ Er was sprake van hergebruik van de afbeelding. Kasteel en omgeving zullen na 1678 ongetwijfeld veranderingen hebben gekend, al was het alleen al het verval genoemd in het stuk uit 1690.

Afbeelding 6.4 Castellum de Loenhout, uit *Delices du Brabant et de ses campagnes*, 1757.

146. Planche.
LOENHOUT, Village & Seigneurie, & Château dans la Majeurie d'Hoochstrate, autrefois à la Maison de Bouchout, d'où par le mariage de Marguerite de Bouchout avec Everard de la Marck il a passé en cette famille en 1465. & y est demeuré jusqu'à ce que Marguerite de la Marck l'eust apporté en dot à Jean de Ligne. Enfin par achat il est venu à Louis Perez de Baron, les descendans duquel l'ont laissé par heritage à Philibert de Soto Major Bonavides y Gervara, Marquis de Molin. A present Jean Louis Siegen van Sechten, qui l'a acheté, & le possède.

Afbeelding 6.3 Bijbehorende tekst uit de publicatie uit 1706.

6.2 Eigenaren na 1734

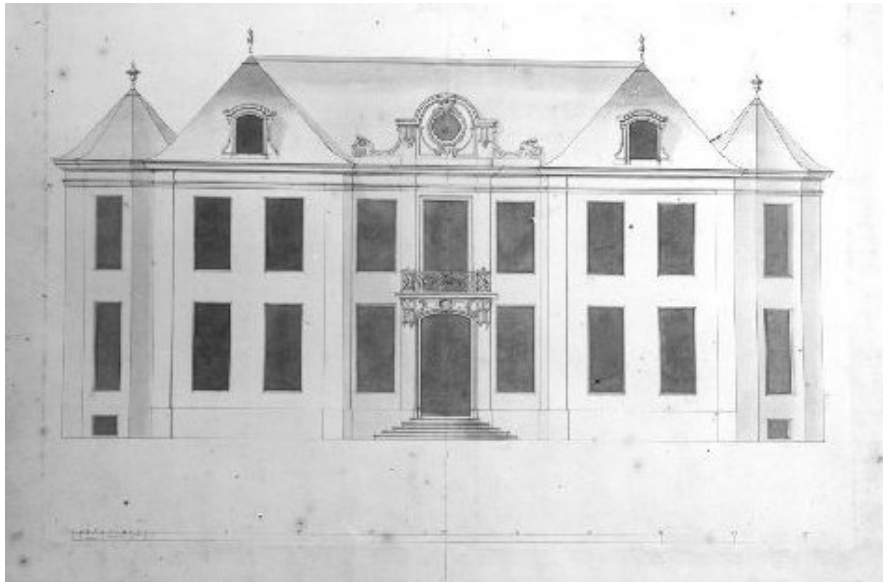
Omwille van het overzicht eerst het vervolg van eigenaren.

Periode	Eigenaar	Verkregen door
1734-1758	Jonker Jean Joseph Walckiers	aankoop
1758-1762	Jan-Baptist Jozef Cogels	aankoop
1769-1799	Jan Jozef Walckiers de Gamarage	aankoop
1799-1806	Peter Frans Stevens	aankoop
1806-1818	Pierre De Pauw	aankoop
1818-1819	Jean Claude Bernardin	aankoop
1819-1835	Ridder Jacobus Van Beeck-Vollenhoven	aankoop
1835-1841	Dr. Hendrik Van Beeck-Vollenhoven	erfenis
1841-1851	Franciscus Henricus Elsen	aankoop
1851-1852	Joannes Franciscus (Jean François) Montens	aankoop
1853-1896	Albert Jean François Montens	erfenis
1896-1923	Emmanuel Maria Franciscus Xaverius Montens d'Oosterwyck	erfenis
1923-1936	Charlotte Anne-Marie Frederika Montens	erfenis
1936-1944	Erven Montens	erfenis
1944-1945	Marie-Antoinette Montens d'Oosterwijck	aankoop
1945-1966	VZW Werk van Maria Middelaes	schenking
1966	Alfons Aertsen en Theresia De Jongh	aankoop
1990	NV 't Hof	inbreng

7 Een nieuw huis rond 1745

Jan Holwerda

Jonker Jean Joseph Walckiers (1701-1758), ‘*receveur général de Flandre*’, heer van Oosterwinckel en één van de voornaamste aandeelhouders van de Oostendse Compagnie, verwierf de Heerlijkheid Loenhout-Popendonck in 1734. Hij liet het oude kasteel Loenhout afbreken en een nieuw huis in de periode 1743-1747 optrekken, naar ontwerp van de architect Johan Pieter van Bourscheit de Jonge.

Afbeelding 7.1 Ontwerp voor de oostgevel van Loenhout, rond 1745, Johan Pieter van Bourscheit de Jonge Bron: Museum Vleeshuis, Antwerpen (B016449)

7.1 Van Bourscheit de Jonge¹²

Johan Pieter van Bourscheit de Jonge (1699-1768) werkte in de periode 1713-1728 met en in het atelier van zijn vader Johan Pieter van Bourscheit de Oude (1669-1728), te Antwerpen. Hij werd aldaar opgeleid in de beeldhouwkunst en in de architectuur. Als zeventienjarige werkte hij reeds als volwaardig medewerker mee aan grote architectuuroopdrachten en ontleende hieraan de titel van hofarchitect. Hij noemde zich in 1718 *Statuaire, architecte et ingenieur*.

Afbeelding 7.2 Sorghvliet (Hoboken), 1745-1750, ontwerp Johan Pieter van Bourscheit de Jonge

Na de dood van zijn vader in 1728 zette Van Bourscheit jr. het atelier voort. Van beeldhouwer-decorateur die ook architectuur ontwierp werd hij fulltime architect en soms ook de aannemer die vanaf de start tot het einde verantwoordelijk was voor de uitvoering van zijn ontwerp. Leden van vooraanstaande families vroegen hem om het uiterlijk van hun buitenverblijf en vaak ook hun stadswoning te verfraaien naar de laatste mode. Dit resulteerde vaak in een vrij rigoureuze wijziging van de indeling van vertrekken, gevel en tuin, ten gunste van de *semetrie* (symmetrie) zoals Van Bourscheit zelf schreef.

Symmetrie stond voorop. Of het nu ging om het op elkaar afstemmen van de proporties van de schouw en de afmetingen van het vertrek, de plaatsing van vensters in de gevel, de plaatsing van bijgebouwen ten opzichte van het hoofdgebouw, het creëren van een voorplein of het ontwerpen van een tuin met zichtlijnen op het huis. Het eindproduct moest een toonbeeld zijn van harmonische verhoudingen en ruimtelijk inzicht gemeten naar de klassieke regels en kennis van het perspectief. Idealiter had het gebouw de gewenste rijzigheid. Was de afstand van de bijgebouwen tot het hoofdgebouw zodanig berekend dat men door de poort tussen de bijgebouwen een prachtig perspectiefisch gezicht had op het huis. En werden de ornamenten ook met het oog op de plaats die ze in het geheel innamen ontworpen en uitgewerkt. Zijn atelier leverde ook de bijbehorende tuinbeelden met pedestaal en bijvoorbeeld hardstenen tuinpoorten met beeldhouwde vazen. Een bijbehorende siersmeedijzeren hek werd eventueel door een smid naar ontwerp van Van Bauscheit gemaakt. Hij was voor zijn opdrachtgevers de man met smaak. Hij kende de klassieke en de 'moderne' bouwkunst en was meester over het ornament.

In de beginperiode van zijn architectenpraktijk kreeg Van Bauscheit opdrachten om buitenplaatsen in Zeeland en in de omgeving van Antwerpen uit te breiden en te moderniseren. De buitenhuizen behoren tot één ideaaltype, namelijk een symmetrisch gebouw, klassiek van opbouw en indeling. Voor de plattegronden van de kastelen en buitenhuizen ging Van Bauscheit bij voorkeur uit van een rechthoek met vertrekken symmetrisch gegroepeerd langs de centrale as. Rond de huizen, een eventueel (voor)plein en (moes)tuin liep gewoonlijk een gracht. In de centrale as lag een brug met fraai vormgegeven stenen toegangspoort en smeedijzeren hek. Op het terrein waren soms meer bruggen met fraaie toegangshekken geplaatst in belangrijke zichtassen. Het plein of neerhof werd dikwijls geflankeerd door symmetrische geplaatste bijgebouwen. Het huis bood vanuit diverse zichtlijnen een fraai aanzicht. Omgekeerd boden deze zichtlijnen vanuit het huis uitzicht op tuin, park en rondom liggende landerijen. Andere belangrijke assen waren dwars of -parallelassen die uitzicht boden op bijvoorbeeld een fraai vormgegeven tuinpaviljoen dat op zijn beurt weer uitzicht bood over water of omliggende landerijen. Uitgaande van een bestaande situatie - kasteel, hoeve, eerder gebouwd buitenhuis - ontwierp Van Bauscheit in overleg met de opdrachtgevers een passende eigentijdse buitenplaats. Sommige van oorsprong middeleeuwse kastelen behielden bij de achttiende-eeuwse verbouwing hun hoektorens en slotgracht, zoals het kasteel van 's-Gravenwezel (Schilde). Deze feodale kenmerken onderstreepten dan de ambitie van een adellijke herkomst van de familie. Andere kastelen hadden in de middentravee een terugspringend bordes, waardoor de plattegrond een lichte U-vorm vertoont zoals Hof van Schilde (Schilde), het Kasteel van Bouchout (Meise), het Schoonselhof (Hoboken). De elementen kwamen ook terug in nieuwe ontwerpen zoals bij het Kasteel Loenhout en het buitenhuis Sorghvliet (Hoboken, 1745-1750). Van Bauscheit kreeg enkele malen de gelegenheid om een totaalaanleg naar zijn ontwerp te realiseren. Bij het kasteel van 's-Gravenwezel in opdracht van Melchior en Johan Alexander van Susteren en het buiten Sorghvliet in opdracht van Jean Joseph du Bois begon Van Bauscheit al in opdracht van de voorgaande generatie aan het veranderen van de bouwwerken. Hij had dan te maken

met een bestaande aanleg die geheel naar zijn concept in opdracht van een jongere generatie werd voltooid of veranderd. Bij het ontwerp voor de buitenplaats Sint Jan ten Heere (Aagterkerke NL) voor Johan Pieter van den Brande had hij de gelegenheid om een gehele buitenplaats in een keer te ontwerpen en aan te leggen. De ideeën voor die tuinaanleg zijn ontleend aan het traktaat van A.J. Dezallier d'Argenville, *La théorie et la pratique du jardinage* (1709 en latere drukken). Een in grootte vergelijkbaar plan voor Hof van Domburg (Domburg NL) werd wat het huis betreft niet uitgevoerd door het overlijden van de Vrouwe van Domburg, de weduwe van Ewout van Dishoek. Van Bauscheit rekende de buitenplaats echter wel tot zijn belangrijke werken. De buitenplaats Der Boede (Koudekerke NL) werd in opdracht van Jacob van der Mandere door Van Bauscheit vernieuwd. Het huis is met zekerheid van zijn hand, de tuin en park mogelijk ook.

7.2 Van Bauscheit en Loenhout

Voor Walckiers ontwierp en bouwde Van Bauscheit een *maison de plaisance*, het Kasteel Loenhout. In de rekeningen(boek) van Van Bauscheit komt Joannes Josephes Walckiers van Oostwinkel in 1743 en 1747 voor. Rekeningen volgen normaal gesproken na het verrichten van werkzaamheden. Het huis zal daarom meest waarschijnlijk in de periode 1740-1747, voor het gemak rond 1745, zijn opgetrokken. Van Bauscheit had problemen met Walckiers aanzien deze zijn rekeningen niet op tijd betaalde. In zijn brieven drong Van Bauscheit dan ook herhaaldelijk sterk aan op betaling. Uiteindelijk werd de rekening voldaan. Het huis behoort tot de categorie 'grote werken' van Van Bauscheit, maar werd door hem zelf niet geplaatst op het lijstje dat Van der Sanden gebruikte voor zijn boek *Oud Konstoneel van Antwerpen* (1775). Mogelijk was de genoemde problematische verrekening hier debet aan.

7.3 Incomplete tuin- en parkaanleg?

Bij Kasteel Loenhout is de tegenstelling tussen het grootse huis enerzijds en de bescheiden tuin- en parkaanleg anderzijds opvallend. Was een grotere tuin- en parkaanleg toentertijd mogelijk ook de bedoeling? Bouw van een nieuw huis in combinatie met een bijpassende tuin- en parkaanleg was Van Bauscheit niet vreemd. Was het wel de bedoeling, maar is de problematische verrekening schuld aan het niet realiseren? Of ontbrak het Walckiers aan de voldoende financiële mogelijkheden? Betaling van de lopende rekeningen was tenslotte al een probleem, laat staan realisatie van een grootse tuin- en parkaanleg. Mogelijk speelden ook andere factoren. Van Bauscheit was vanaf 1746 regelmatig langere perioden ziek en niet op locatie bij zijn verschillende opdrachten (met klachten tot gevolg). Daarnaast kende de regio problemen, Antwerpen was tussen mei 1746 en december 1748 bezet door Franse troepen (Oostenrijkse Successieoorlog). Kasteel Loenhout kent op de eerst bekende kaart uit 1779 wel een dreef op de middenas van het nieuwe huis en de Kruisdreef als dwarsas. Dreeven, hier Hofdreef en Kruisdreef, waren voor Van Bauscheit bepalende onderdelen voor een passende tuin- en parkaanleg.

Zo schreef Van Bausseit in een brief aangaande de aanleg van Oostkapelle (NL) over een hoofdas, 'linie van gravitijt' (=deftigheid), en dwarsassen of zoals hij schreef 'cruys linie'. Kunnen dit twee elementen zijn met een eventueel ontwerp van Van Bausseit als onder-/achtergrond? Opvallend is ook de rococo-vorm in de noordoosthoek van de gracht. Daar zie je wat de waterpartij betreft het meest duidelijk een bij Van Bausseit en die periode passende vormgeving (afbeelding 13.3 en 13.4). De rest van de gracht bestaat wel uit geometrische delen, recht dan wel gebogen, maar van een uitgebalanceerd geheel is wat de gracht betreft geen sprake. Dit duidt waarschijnlijk op een vergraven gracht van ouder datum. Want was Van Bausseit op een nieuwe locatie begonnen dan had hij (nieuwe) grachten wel dusdanig laten graven dat deze tezamen een uitgebalanceerd geometrisch geheel zouden vormen. Nu lijkt er sprake te zijn geweest van een oudere locatie met bestaande grachten en een oud kasteel, de tweede afgebroken en de eerste deels vergraven (rechte delen en één gebogen deel).

Afbeelding 7.3 St Jan ten Heere (Aagtekerke), ca. 1750
Bron: Zeeuw Archief, Atlassen Hattinga (293 23).

Afbeelding 7.4 Der Boede (Koudekerke), 1771, J.J. de Freitag
Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (19.332).

7.4 Parken van Van Bourscheit

Stel dat een grotere tot grootse tuin- en parkaanleg gedacht was, dan geven verschillende terreinen waar Van Bourscheit werkte een idee:

Sint Jan ten Heere (Aagterkerke NL) 1732-1736

Der Boede (Koudekerke NL) 1746, parkaanleg niet met zekerheid door Van Bourscheit

Kasteel van 's-Gravenwezel (Schilde) 1741-1742

Sorghvliet (Hoboken) 1745-1750

Afbeelding 7.5 Sorghvliet (Hoboken), 1811. Bron: I.M. Bredveldt Boer, 2003.

Afbeelding 7.6 Kasteel van 's-Gravenwezel (Schilde), ca. 1780, Van der Meersch. Bron: I.M. Bredveldt Boer, 2003.

8 Topografische en kadastrale kaarten en luchtfoto's, een intermezzo

Willem Overmars

Huizen en grond zijn belangrijke bezittingen van grote waarde. Voor bestuurders zijn het dan ook belangrijke zaken om belasting over te heffen. Om dat te kunnen doen moesten die bezittingen naar hun aard (bouwland, weiland, bos) en grootte wel bekend zijn.

In de archieven zijn veel stukken over grondeigendom en grondadministratie te vinden. Het gaat om beschrijvingen, volkstellingen, meetboeken, boedelbeschrijvingen.

Deze studie beperkt zich tot kaartmateriaal, en de beschrijvingen van de kaarten.

Oude detailkaarten van het Kasteel Loenhout en het bijbehorende domein zijn niet gevonden. Gegevens moeten dus uit andere kaarten worden afgeleid.

De oudste kaarten waarop in redelijk detail (schaal 1:11.520) gegevens over het Hof staan, zijn de 3 Ferrariskaarten uit de periode 1770-1778. Uit dezelfde periode stamt de kaart van Loenhout van 1774-1779 door landmeter D. Decken.

In de eerste helft van de 19^e eeuw werd de grondadministratie geperfectioneerd door de eerste kadastrakaarten. De 'primitieve' (=oorspronkelijke) kaarten voor Loenhout stammen uit 1822 en zijn vastgesteld in 1834. Er horen 'aanwijzende tafels bij' met eigendom en grondgebruik. Deze eerste zeer nauwkeurige kaart is voor zover het de landen rond Hof te Loenhout betreft gedigitaliseerd op een moderne ondergrond. Daarmee is er dus een soort basissituatie vastgelegd, waarmee de veranderingen bij de aanleg van het landschapspark van rond 1860 geïkht kunnen worden.

Om veranderingen aan kadastrale percelen vast te leggen worden normaliter hulpkaarten betreffende de verandering gemaakt. Tot dusver zijn zulke kaarten voor kasteel Loenhout en omgeving nog niet gevonden. Van de kadastrakaarten zijn overzichten gemaakt door Popp (niet voor Loenhout), en door Vandermaelen, maar deze zijn te groot van schaal om bruikbaar te zijn.

In de tweede helft van de 19^e eeuw kwam een serie topografische kaarten op gang, beginnend bij schaal 1:20.000 en verder naar 1:25.000. Op de versie uit 1871 is de aanleg van het landschapspark goed terug te vinden.

Op luchtfoto's van de RAF uit 1944 is de teloorgang van veel bos in (of voor?) de Tweede Wereldoorlog te zien.

1770 - 1780 Ferrariskaart Den Haag

■ Hof - kerk
 ■ gracht

Exemplaar voor keizer Joseph II in Wenen

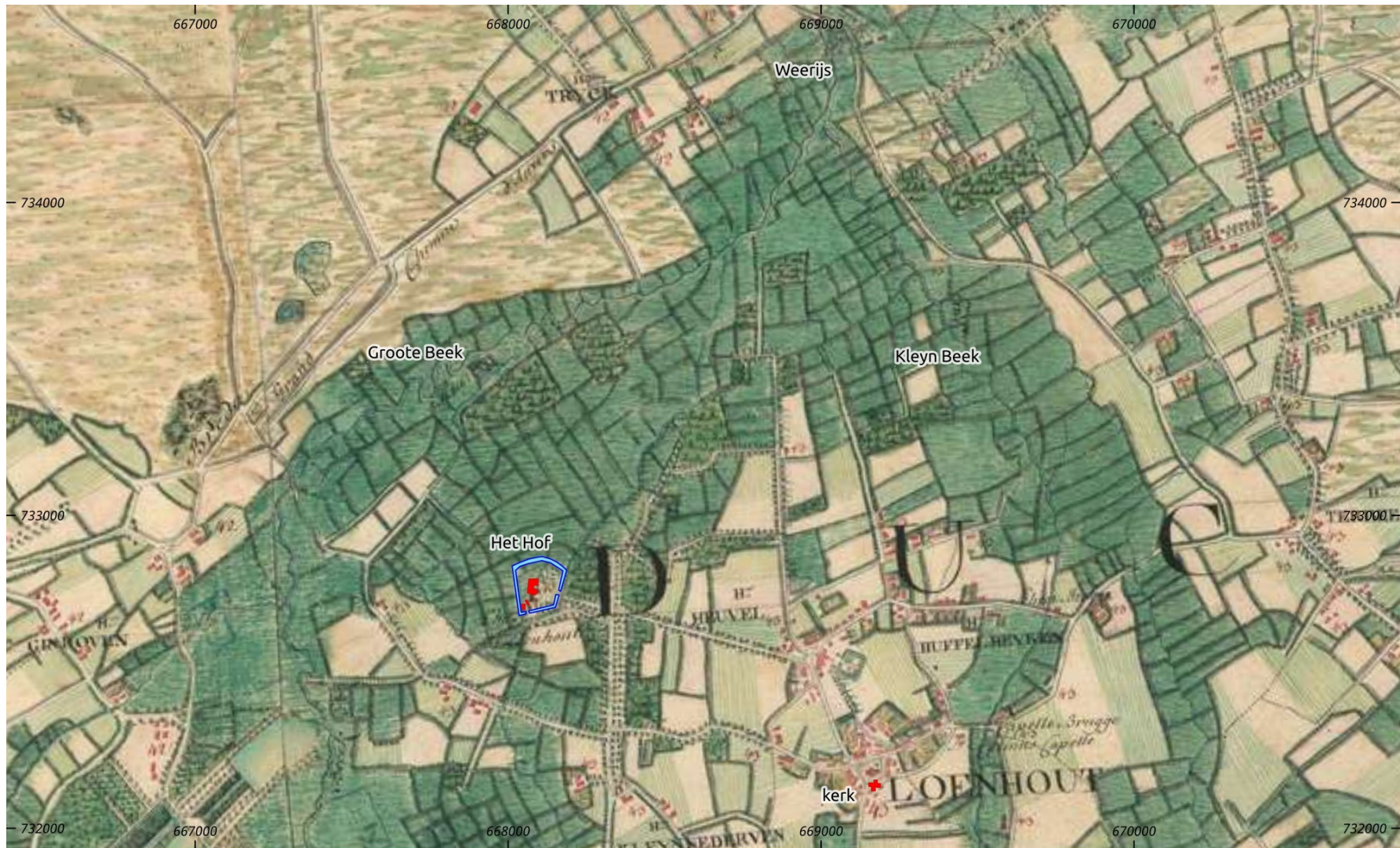
Bron:
 Ferraris Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden,
 Den Haag, Nationaal Archief NL-HaNa_4.Topo_02.1

0 250 500 750 1.000 m

schaal 1:15000 op A4

dr. willem overmars 26 mei 2021

Afbeelding 9.3 Ferrariskaart voor keizer Joseph II, 1774-80. De gracht en het huis met bijgebouwen zijn benadrukt. Bron: Nationaal Archief Den Haag.

1770 - 1780 Ferrariskaart Brussel

■ Hof - kerk ■ gracht

Exemplaar voor Charles de Lorraine,
Oostenrijks gouverneur in Brussel

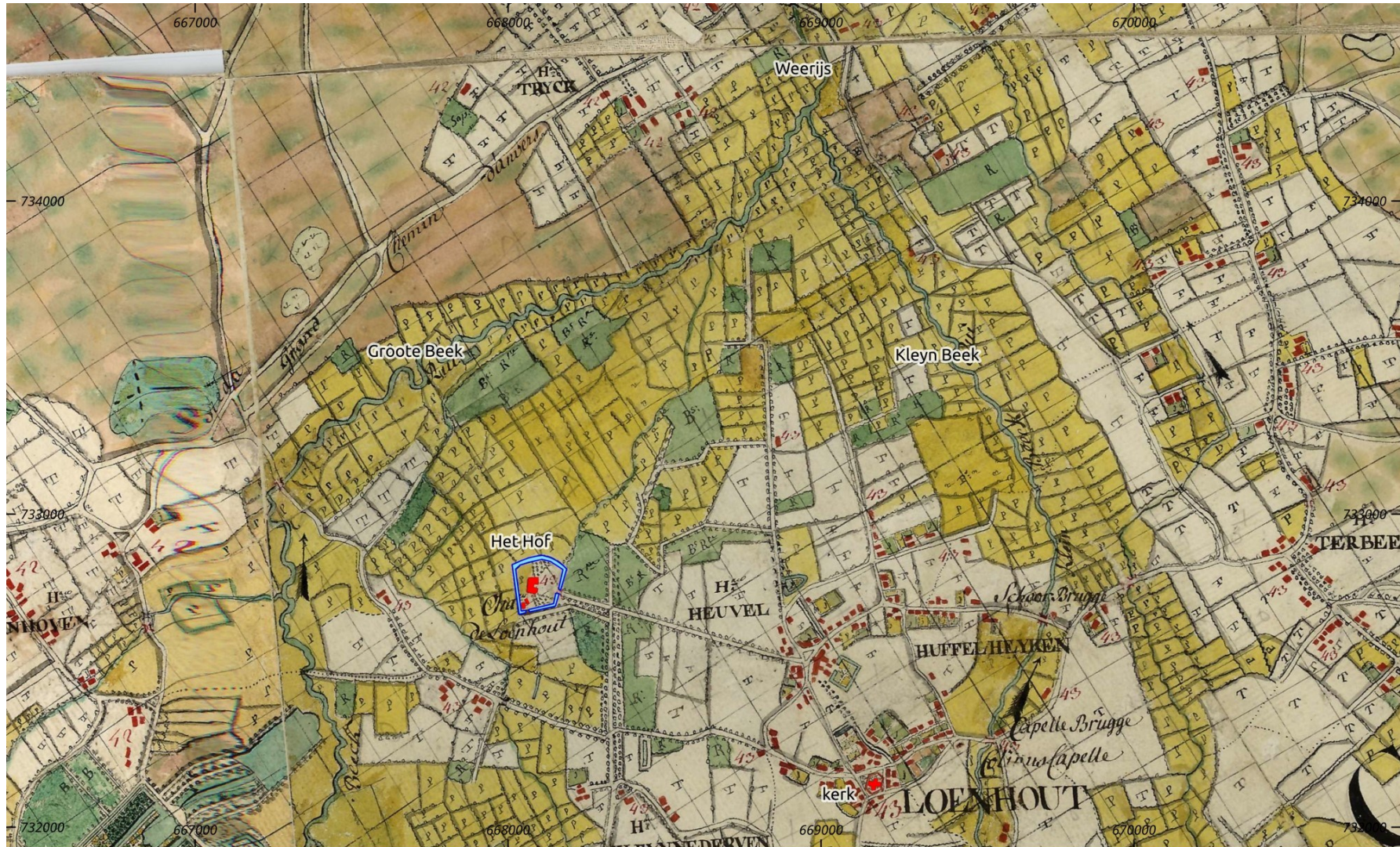
Bron:
Ferraris Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden
Brussel, Koninklijke Bibliotheek KBR IV 5.627

0 250 500 750 1.000 m

schaal 1:15000 op A4

dr. willem overmars 26 mei 2021

Afbeelding 9.4 Ferrariskaart voor gouverneur Charles de Lorraine, 1774-80. De gracht en het huis met bijgebouwen zijn benadrukt. Bron: Koninklijke Bibliotheek Brussel.

1770 - 1780 Ferrariskaart Wenen

■ Hof - kerk ■ gracht

Exemplaar voor Staats Kanselier Von Kaunitz in Wenen

Bron:

Ferraris Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, Josephinische Landesaufnahme. Samengevoegde veldopnames
Wien Staatsarchiv B VIII a125

0 250 500 750 1.000 m

schaal 1:15000 op A4

dr. willem overmars 26 mei 2021

Afbeelding 9.5 Ferrariskaart voor Staatskanzler Von Kaunitz 1774-80. Bron: Staatsarchiv Wien.

9.1 Hoogteligging en grondgebruik op de Ferrariskaarten

Willem Overmars

De legenda van de uit de veldopnames samengestelde Ferrariskaart (afbeelding 9.5) is eenvoudiger dan die op de luxe exemplaren (afbeeldingen 9.3 en 9.4) voor de keizer en de gouverneur.

Op afbeelding 9.5 zijn de beekdalen geel gekleurd. Het grondgebruik is aangeduid met "P" = prairies. Het zijn dus de vochtige wei- en hooilanden, waar het grondwater uit de omgeving zich verzamelt, en die af en toe door de beek overstroomd worden.

Op afbeelding 9.6, de hoogtekaart, hebben deze gebieden een blauwachtige tint.

De grijsgekleurde gebieden bij het dorp worden aangeduid met "T" = terres labourables, de akkers of bouwlanden. Op de hoogtekaart 9.6 zijn deze in okerkleur weergegeven.

Een tussenpositie wordt ingenomen door de groen gekleurde gebieden op afbeelding 9.5, de bossen. Deze liggen op de wat omhooglopende flanken van het beekdal. Ze liggen dus droger dan de hooilanden, maar nemen geen kostbare bouwlanden in beslag. Bossen waren er in twee vormen: hakhout dat periodiek werd afgezaagd. De bast van eikenhakhout was kostbaar, want het leverde looizuur voor de bereiding van leer op. Het geschildte hout werd gebruikt voor de houtskoolbereiding of als brandhout.

De andere vorm van bos was het opgaand bos, waar opgaande bomen voor de houtproductie werd geteeld. Opgaande bomen zijn op de Ferrariskaarten ook langs wegen getekend.

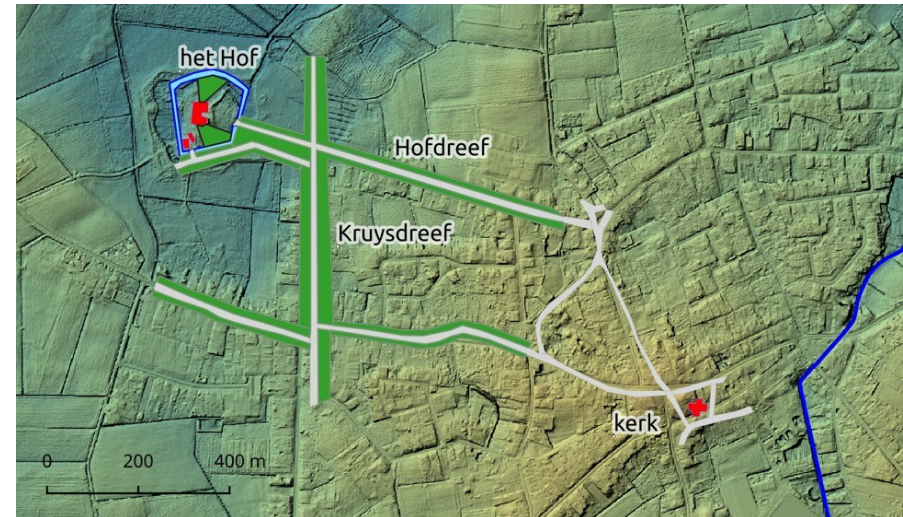
In de linkerbovenhoek van de kaarten zijn de onontgonnen landen aangegeven, veelal natte heidevelden met vennen, en moeras.

9.2 De gracht op de Ferrariskaarten

De gracht van kasteel Loenhout heeft op de Ferrariskaarten de vorm van een veelhoek met drie rechte zijden en een bolle zijde. De gracht is overal ongeveer even breed (afbeeldingen 9.3 t/m 9.5).

9.3 De dreven van Hof te Loenhout

Vanuit het laaggelegen kasteel moest men natuurlijk wel een gerieflijke verbinding hebben met de wereld rondom. Om dat te doen zonder in natte periodes over zompige modderwegen te hoeven rijden, werden dijkjes aangelegd.

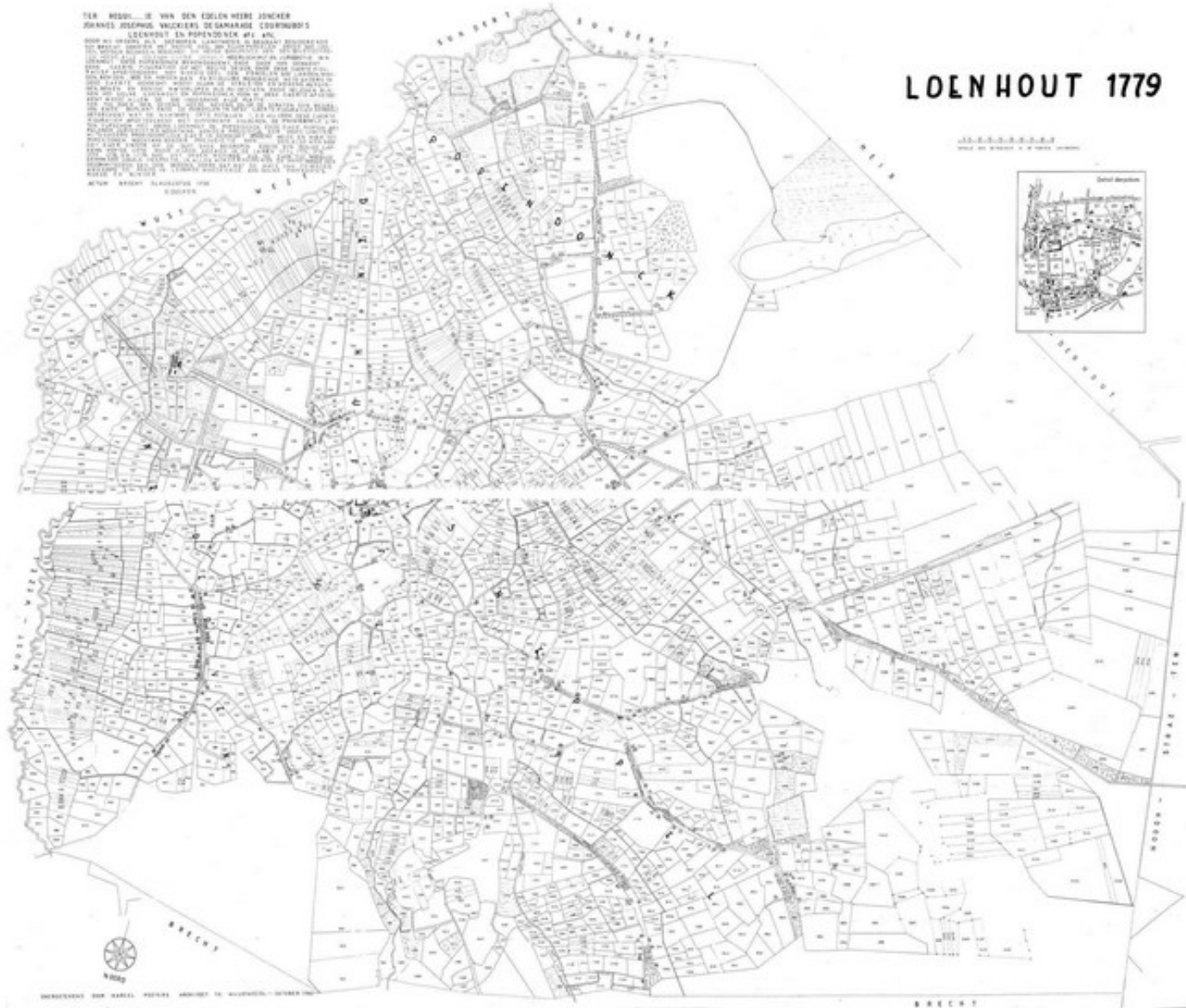

Afbeelding 9.6 Hof te Loenhout. Huis en bijgebouwen liggen op een door een gracht omgeven eiland. De Hofdreef, tussen dorp en Hof, is gericht op de voordeur van het huis. Bronnen: hoogtekaart en Ferrariskaart 1770-1780 Wenen.

Geheel volgens de mode van de tijd werd een hoog en droog gebouwde, met bomen beplante dreef tussen het dorp en de centrale ingang van het nieuwe landhuis aangelegd (afbeelding 9.6).

Vlak voordat de formele, schuin op de voordeur van het Hof gerichte dreef bij de brug over de gracht aankwam, splitste zich een kleiner weggetje af, die met een bochtje en ook op een dammetje gelegen aan de zuidkant langs de gracht liep, en aansloot op de brug die naar de hofboerderij op het eiland leidde.

De Hofdreef, die van het dorp naar de voordeur van het huis liep, had zowel een utilitaire als een representatieve functie. Vlak buiten het kasteelterrein werd hij gekruist door een tweede dreef, de Kruysdreef. Ook dat gebeurde in de mode die in de 17^e / 18^e eeuw gebruikelijk was. Hier in Loenhout sneed de Kruysdreef de Hofdreef onder een schuine hoek. De ongeveer noord-zuid lopende Kruysdreef lag op de oostelijke rand van het beekdal en kende naast een representatieve functie ook de functie als ontsluitingsweg naar andere delen van het landgoed. De bermen van de dreven waren – uiteraard – met bomenrijen beplant.

Afbeelding 10.1 Caerte van Loenhout en Popendonck, 1779, D. Decken. Kopie door Marcel Peeters, 1982, naar een origineel in particulier bezit.
 Bron: <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/archief/topografie/overzichtskaart>

10 Caerte van Loenhout en Popenдонck 1774-1779

Jan Holwerda en Willem Overmars

In 1769 kwam de Heerlijkheid Loenhout-Popendonck in handen van Jean Joseph Walckiers (1740-1799), een Brusselse bankier en grootgrondbezitter in de Oostenrijkse Nederlanden. In de jaren 60 van de achttiende eeuw startte hij met de opkoop van gronden ten westen van het gehucht Drie Fonteinen bij Vilvoorde. De bezittingen werden in 1777 samengevoegd, waarna hij dit domein uitbouwde tot een riant buitenverblijf met een ‘Engelse tuin’. Hiermee werd hij een pionier in de aanleg van de ‘Engelse tuin’ in de Zuidelijke Nederlanden. Drie Fonteinen geldt als een van de oudste landschappelijke parken van België.¹⁴

Denkbaar concentreerde hij zich op Drie Fonteinen en was van een verland-schappelijking van tuin en park bij Loenhout geen of slechts beperkt sprake (op het huiseiland, zie afbeelding 12.2).

Door grondaankopen vergrootte hij wel zijn bezit in het Loenhoutse. In 1776 was er een geschil met de bevolking over het gebruik van de woeste braakliggende gronden. Drie jaar later, in 1779, was een kaart gereed, al dan niet gerelateerd aan dat conflict, de *Caerte Figuratief van de Heerlijkhijt ende Jurisdiction van Loenhout ende Popenдонck*.¹⁵

De kaart van D. Decken (1774-1779) is opgemeten in de periode dat de Ferraris-kaarten net opgemeten waren (1770-1774). Het is onbekend of de landmeter gebruik gemaakt heeft van die opmetingen (of wellicht onderdeel van dat team van landmeters heeft uitgemaakt). Globaal komen de kaarten overeen.

Het origineel van deze kaart (afbeelding 10.1) is in particulier bezit. In 1982 maakte Marcel Peeters, architect te Wuustwezel, een kopie.

Het is de eerste kaart waarop de eigendommen genummerd zijn. Bovendien zijn op de bijbehorende website de namen van de eigenaren per nummer vastgelegd. Daarom is het mogelijk op kaart aan te geven welke gronden op het eind van de 18^e eeuw in bezit waren bij Hof te Loenhout.¹⁶ Volgens deze gegevens had de heer van Loenhout – naast heerlijke rechten – het eigendom van landerijen rond Hof te Loenhout en in Popendonck.

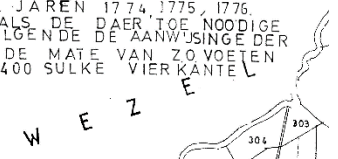
TER REQUI.....IE VAN DEN EDELEN HEERE JONCKER
JOANNES JOSEPHUS VALCKIERS DE GAMARAGE COURTAUBOIS

LOENHOUT EN POPENDONCK etc etc.

DOOR MIJ ORDERS ALS GEZWOREN LANDMETER IN BRABANT RESIDERENDE
TOT BRECHT GEMETEN HET MEESTE DEEL VAN ALLEN PERCELEN ERVEN SOO LAN-
DEN, WEYDEN BEEMDEN, BOSSCHEN EN HEYDE BEHORENDE AEN DEN BOVENSCHRE-
VEN HEERE, ALLE GELEGEN ONDER DEFFSELS HEERLUCKHJIT EN JURISDICTIONE VAN
LOENHOUT ENDE POPENDONCK BOVINGENOEMT ENDE DAER VAN GEMAEKT
EENE CAERTE FIGURATIEF OP HET ROUTE DESER, ENDE DESE CAERTE FIGU-
RATIEF AFGETEECKENT HET MEESTE DEEL DER PERCELEN, SOO LANDEN, WEY-
DEN, BEEMDEN, BOS EN HEYDEN AAN PARTIKULIRE BEHORENDE MITS GADERS IN
DESE CAERTE GEVOEGHT MEEST ALLEN DE STRAETEN EN WEGENS, HUISIN-
GEN, BEKEN EN EENIGE WATERLOPEN ALS NU GESTAEN ENDE GELEGEN BIN-
NEN HET SELVE LOENHOUT EN POPENDONCK, YDEM IN DESE CAERTE AFGETEE-
KENT MEEST ALLEN DE SOO INGEGRAVE ALLE PLATTE.....
TER TYD, DOOR DEN COVENS HEERE NEVENS EN OP DE STRATEN SYN BEGRA-
VEN ENDE BEPLANT ENDE DE PARCELEN IN DESE CAERTE FIGURATIEF VERBELT
GETEECKENT MET DE NUMBERS OFTE GETALLEN 1, 2, 3, etc. IDEM DESE CAERTE
FIGURATIEF AFGETEECKENT MET DIFFERENTE COLEUREN, DE PROVISIONELE LIMI-
TEN TUSCHEN HET VOORS LOENHOUT EN POPENDONCK ENDE DAER RONTOM AEN
PALENDE JURISDICTIONEN, NOCHTANS SONDER PREJUDICIE DER VASTE LIMITEN,
MITS GADERS PROVISIONELUCK DAER IN GEVOEGHT, SKEERE HEIDE EN MOER TOT
POPENDONCK NOCHTANS SONDER PREJUDICIE VAN..... DEN, ALSO MEN SEGHT
DAT DAER ONDER OP DE SUYT SYDE BEGREPEN SOUDE SYN EENIGE LAP-
KENS HEYDE OFTE MOER ALDUS GEDAEN IN DE JAREN 1774, 1775, 1776,
1777, 1778, EN 1779, SOO UYT EYGEN METINGE ALS DE DAER TOE NOODIGE
GENOMENE LOKALE INSPECTIE, IN ALLES ACHTERVOLGENDE DE AANWYSINGE DER
GECOMMITEERDE VAN DEN BOVENS HEERE DAT MET DE MATE VAN ZO VOETEN
ANWERPS DE ROEDE IN LENGHDE MAECKENDE 400 SULKE VIERKANTE
ROEDE EN BUNDER

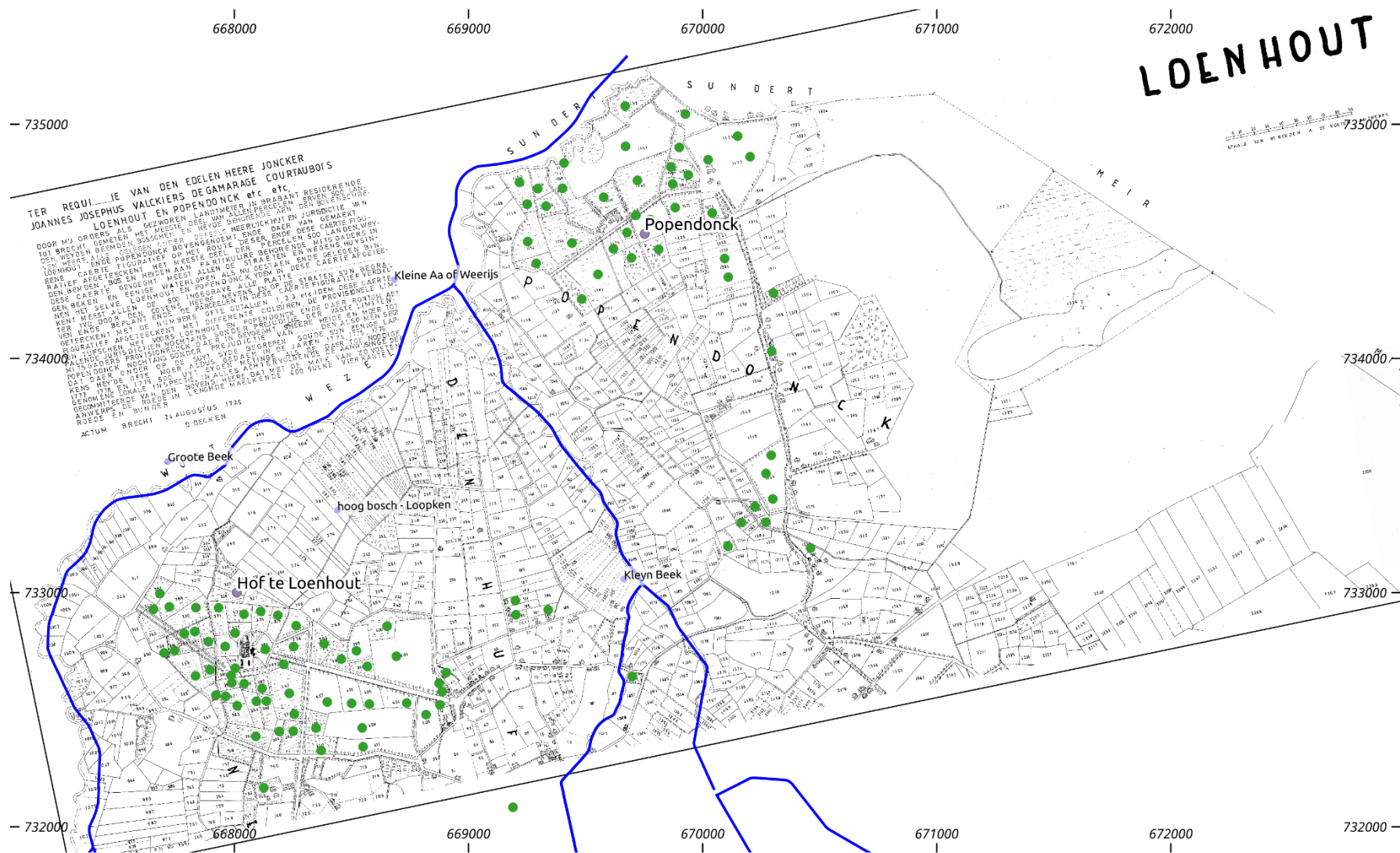
ACTUM BRECHT 24 AUGUSTUS 1779

D. DECKEN.

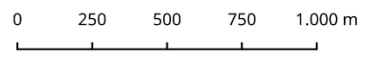
Afbeelding 10.2 Cartouche *Caerte Figuratief van de Heerlijkhijt ende Jurisdiction van Loenhout ende Popenдонck*, 1779, D. Decken. Bron:

<https://www.geschiedenisvanloenhout.net/archief/topografie/overzichtskaart>

● Eigendommen van de Heer van Loenhout 1779

Bronnen: Caerte figuratief van de Heerlijkheden Loenhout en Popendonck door D.Decken 1779, copie door Marcel Peeters 1982.
 Website www.geschiedenisvanLoenhout.net
 Originele kaart in particulier bezit.
 Hydrografische kaart van Vlaanderen

schaal 1:20000 op A4
 dr. willem overmars 11 juni 2021

Afbeelding 10.3 Kopie uit 1982 van een kaart door landmeter D. Decken uit 1774-1779, noordelijke helft.

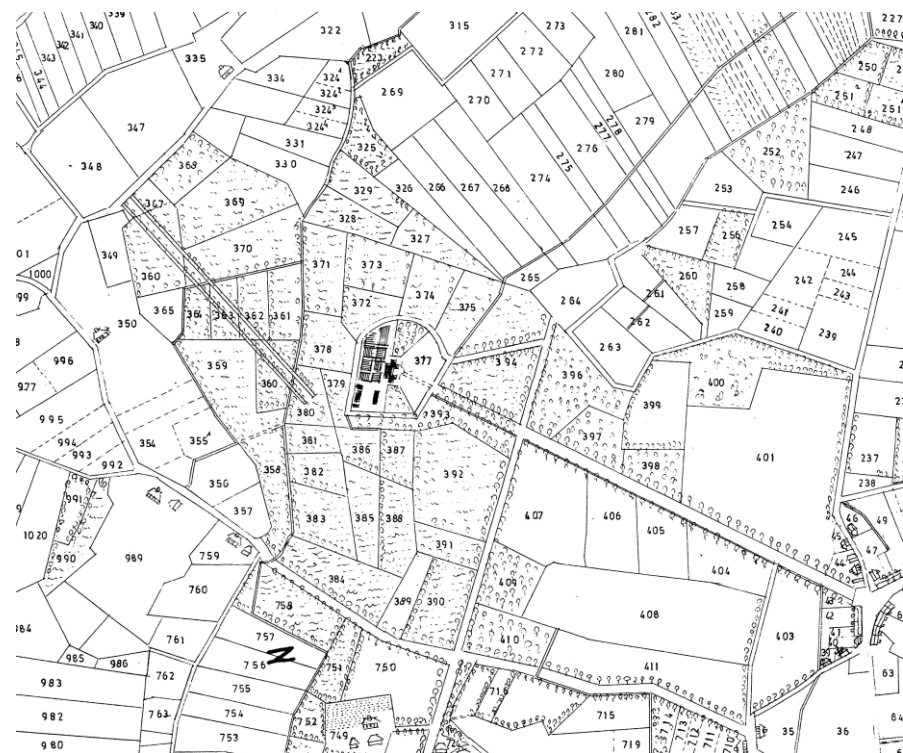
Hofdreef

Bij de percelen 398-399 is zichtbaar te lezen: 'perceel neffens de nieuwe dreve daer huys ende hof placht te staan van de neerhoeve'.¹⁷ De Hofdreef is een dan al bestaande, relatief nieuwe dreef. Meest waarschijnlijk aangelegd en beplant ten tijde van de bouw van het huis rond 1745.

Nieuwe dreef

Op de *Caerte van Loenhout en Popendonck* staat een andere nieuwe dreef, ten westen van Kasteel Loenhout. Diagonaal over de aldaar gelegen landerijen, zich niets aantrekkend van de bestaande percelering, lopen vier parallelle rechte lijnen en twee bomenrijen. Ontegengesteld een dreef bestaande uit een weg met aan weerszijden een sloot en bomenrij. De tekenwijze met de bestaande percelen in de ondergrond laat vermoeden dat het een geplande dreef was. De aansluiting op het terrein bij Kasteel Loenhout komt niet naar voren en zal nog niet duidelijk zijn geweest. Aan het noordwestelijke einde sloot de geplande dreef aan op een weg naar verschillende boerderijen (tegenwoordige Bosweg, ten noorden van huisnummer 2; de toenmalige boerderij stond iets ten noordoosten aan de weg en is nog aanwezig op een luchtfoto uit 1952 (afbeelding 19.3). Een smal kadastraal perceel op hetzelfde tracé staat op de eerstvolgend bekende kaart (kadastrer) uit 1822 (afbeelding 12.2). Aan de zijde van het Kasteel sloot deze aan op het perceel ten zuiden van de zuidelijke gracht.

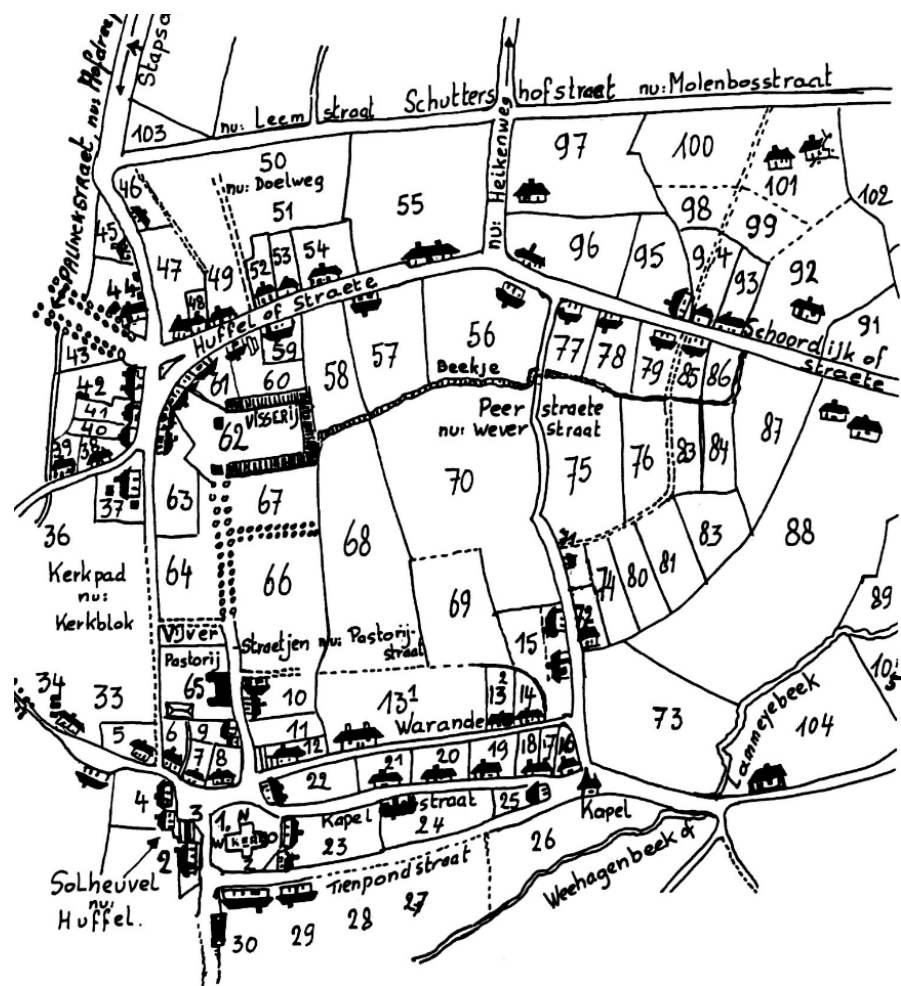
Op topografische kaarten van na 1870 komt de dreef niet langer voor. Mogelijk hing dit samen met de aanleg van de Kasteelweg die een nieuwe aansluiting vormde op de weg(en) ten westen en noordwesten van Kasteel Loenhout.

Afbeelding 10.4 De Hofdreef en Kruisdreef aan de oostzijde van Kasteel Loenhout en een nieuwe dreef aan de westzijde. Deze strekte in noordwestelijke richting en sloot aan op een weg naar verschillende boerderijen in het noordwesten. Bron: <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/archief/topografie/n10.html>

Rechte dreef naar de kerk

Op het einde van de 17e-eeuw werd een proces aanhangig gemaakt aangaande het trekken van een rechte dreef naar de kerk. Juffrouw Elisabeth van Elsacker zond een rekwest waarin betoogd werd dat die dreef getrokken werd over het land dat toebehoorde aan wijlen haar broeder.¹⁸ De kaart uit 1779 biedt hierbij mogelijk uitkomst. Vanaf het oostelijke einde van de Hofdreef richting de kerk valt mogelijk bedoelde dreef te onderkennen: twee bomenrijen vanaf de 'visserij' en aansluitend een weg die bij de kerk uitkomt. De percelen 62, 64, 66 en 67 waren in eigendom van (Frans Bernard) Van Elsacker.¹⁹ De doorsteek staat niet (meer?) op de eerstvolgend bekende kaart (kadaster) uit 1822, deze laat hier geen weg zien.

Afbeelding 10.5 De Hofdreef vanaf het noordwesten (links), tussen de percelen 44 en 43 en denkbaar de 'rechte dreef naar de kerk' onder 62 naar het zuiden. Bron: <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/archief/topografie/n9.html>

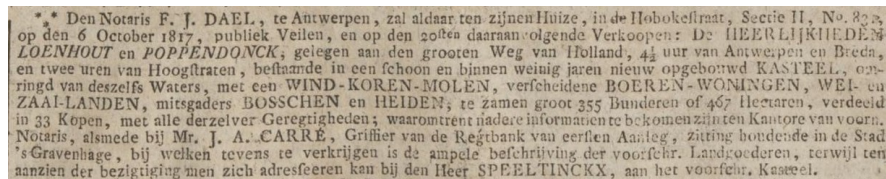
11 Opeenvolgende eigenaren 1799-1841

Jan Holwerda

Na annexatie van de Nederlanden door de Franse Republiek (1795) werden heerlijkheden opgeheven en verloor Walckiers zijn heerlijke rechten, ook die van Loenhout en Popendonck. Verminderde inkomsten resulteerde al snel in de verkoop van zijn kasteeldomeinen, Loenhout-Popendonck verkocht hij in 1799. Koper was Peter Frans Stevens, *'rentenier bij de drij fonteynen te Vilvorden'*. Hij kocht dus meer dan alleen Loenhout-Popendonck, ook Drie Fonteynen kwam blijkbaar in zijn bezit.²⁰

In 1806 werd Pierre de Pauw door aankoop eigenaar van Loenhout-Popendonck.²¹ Een advertentie uit 1817, met de aankondiging van een veiling, spreekt nog steeds over *'een schoon en binnen weinig jaren nieuw opgebouwd kasteel'*. Hoe dit uit te leggen? Het huis dateert van rond 1745, dus *'weinig jaren'* lijkt ietwat bezijden de waarheid. Een verkooppraatje?

De totale omvang bedroeg *'355 bunders of 47 hectaren'*. Het werd in 33 delen ter veiling gebracht.²²

* * Den Notaris F. J. DAEL, te Antwerpen, zal aldaar ten zijnen Huize, in de Hobokelstraat, Sectie II, No. 82, op den 6 October 1817, publiek Veilen, en op den 20^{den} daaraanvolgende Verkoopen: De HEERLIJKHEDEN LOENHOUT en POPPENDONCK, gelegen aan den grooten Weg van Holland, 4 $\frac{1}{2}$ uur van Antwerpen en Breda, en twee uren van Hoogstraten, bestaande in een schoon en binnen weinig jaren nieuw opgebouwd KASTEEL, omringd van deszelfs Waters, met een WIND-KOREN-MOLEN, verscheidene BOEREN-WONINGEN, WEI- en ZAAL-LANDEN, mitsgaders BOSSCHEN en HEIDEN, te zamen groot 355 Bunderen of 467 Hectaren, verdeeld in 33 Koppen, met alle derzelver Gerechtigheden; waaromtrent nadere informatien te bekomen zijten Kantore van voorn. Notaris, alsmede bij Mr. J. A. CARRÉ, Griffier van de Regtbank van eersten Aanleg, zitting houdende in de Stad 's Gravenhage, bij welken tevens te verkrijgen is de ampels beschrijving der voorsz. Landgoederen, terwijl ten aanzien der bezigtiging men zich adresseeren kan bij den Heer SPEELTINCKX, aan het voorsz. Kasteel.

Afbeelding 11.1 ... *publiek veilen... de heerlijkheden Loenhout en Popendonck* Bron: *Opregte Haarlemsche Courant* 20-09-1817

Jean Claude Bernardin, markies de la Valette kocht het aan, gebruikmakend van een lening bij J. Van Beeck Vollenhoven, bankier te Amsterdam. Hij deed daarbij opzettelijk foutieve opgaven.²³ Toen aan het licht kwam dat hij de intresten niet kon betalen, werden de goederen op aandringen van de bankier in 1819 openbaar verkocht. Jacobus Van Beeck-Vollenhoven, de bankier zelf, werd door koop de nieuwe eigenaar.

12 Primitieve plans 1822

Jan Holwerda

Naast de details op het Hofeiland laten de Primitieve plans of kadastrakaarten ook de invulling van de wijde omgeving zien (afbeelding 12.1). Gezien vanaf het Hofeiland (afbeelding 12.2), naar het oosten de Hofdreef en er dwars op de Kruysdreef. Ten zuidoosten van de kruising van die lanen de verplaatste moestuin(en). En ten westen van het Hofeiland, in noordwestelijke richting, de ‘nieuwe dreef’ (afbeelding 10.3 en 12.2).

De start van het kadaster is schatplichtig aan de ideeën van de Franse Revolutie. De ‘gelijkheid’ in de bekende slogan ‘vrijheid, gelijkheid, broederlijkheid’ sloeg immers ook op fiscale gelijkheid: eigenaars op een rechtvaardige manier belasten op hun onroerende inkomsten. De Franse wet van 15 september 1807 schreef de perceelsgewijze opmeting van heel Frankrijk - waar de Belgische territoria toen deel van uitmaakten - voor. De feitelijke werkzaamheden voor de kadastrale opmetingen waren toen in verschillende gemeenten al van start gegaan of zelfs afgerond. Voor andere gemeenten in België duurde het tot kort voor 1845 voordat alle opmetingen verricht en in kaarten verwerkt waren. Vooral die gemeenten waar de overheid minder grondbelastingen dacht te kunnen innen en de provincies Limburg en Luxemburg waar het veldwerk door uitblijvende vrede met Nederland pas in 1844 kon starten.

Nadat de grenzen van iedere gemeente waren vastgesteld en de gemeente in secties was opgedeeld, kon de kadastrale kaart of percelenkaart worden gemaakt. Het oorspronkelijk kadastraal plan, in het Frans het *plan primitif*, voor Loenhout in 1822 gereed, wordt gewoonlijk het primitief kadasterplan genoemd. Het bestaat voor iedere gemeente uit een verzamelplan of *tableau d'assemblage* en sectieplannen. Op het verzamelplan zijn de grenzen van de secties waarin de gemeente op kadastraal vlak ingedeeld is, aangeduid, samen met de wegen, de waterlopen, de vijvers en de gebouwen. De perceelgrenzen en het nummer van ieder perceel, de kadastrale benamingen van velden, bossen en weilanden, de wegen (ook de buurtwegen), de waterlopen, de vijvers en de gebouwen zijn aangeduid op de sectieplannen. Bij de gebouwen wordt onderscheid gemaakt tussen particuliere (roodgekleurde) en openbare (blauwgekleurde) gebouwen. Bij het oorspronkelijk kadasterplan van iedere gemeente hoort een legger: de Oorspronkelijke aanwijzende tafel. Daarin worden alle percelen in een gemeente per sectie en in numerieke volgorde opgesomd, en wordt voor ieder perceel onder meer vermeld wie er in 1834 de eigenaar van is, wat diens woonplaats is, hoe groot het perceel is, wat de aard van het grondgebruik is, en tot welke kwaliteitscategorie het perceel behoort. Die kwaliteitscategorie is een rechtstreekse verwijzing naar de geschatte jaarlijkse opbrengst van het perceel in kwestie (benodigd voor belasten/belasting). Daarnaast is er de kadastrale legger, een overzicht van de personen en organisaties die in een bepaalde gemeente vastgoed bezitten, met voor ieder van hen een overzicht van zijn bezittingen en dezelfde gegevens.

Latere mutaties (na 1834/1845) ten aanzien van percelen (vergroot, gesplitst, samengevoegd), (grond)gebruik en eigendom werden vastgelegd in mutatiestatuten en grafisch in mutatieschetsen.

Helaas zijn alleen de eerste kadastrale kaarten (primitief kadasterplannen) in het Rijksarchief gescand. Alle andere kadastrale stukken, anders dan in Nederland, niet. Gescande plans zijn digitaal/online te raadplegen bij het Rijksarchief (search.arch.be) en via Cartesius (www.cartesius.be).

Afbeelding 12.1 De kadastrale kaart met Hof te Loenhout in 1822. Primitieve plans Loenhout sectie E, blad 1 en blad 2. Bron: Rijksarchief Antwerpen.

Afbeelding 12.2 De kadastrale kaart met Hof te Loenhout in 1822, in meer detail. Centraal het Hofeiland; naar het oosten de Hofdreef en er dwars op de Kruysdreef; ten zuidoosten van die kruising de verplaatste moestuin(en); ten zuidwesten van het Hofeiland, in noordwestelijke richting de 'nieuwe dreef' (afbeelding 10.3); rechtsonder de kerk van Loenhout. Bron: Rijksarchief Antwerpen.

13 Ontwikkeling van het Hofeiland

1770-1822

Willem Overmars

Niet alleen juridisch en politiek was er in deze periode veel veranderd. Ook op het gebied van smaak en gevoel, van beleving van landschap en schoonheid veranderde er veel. In het klein is deze verandering te volgen aan de inrichting van het Hofeiland.

13.1 De 18^e-eeuwse inrichting van het Hofeiland

1770-1780 Ferrariskaart samengevoegde veldopnames
Staatsarchiv Wien / schaal 1:3000 op A6

0 50 100 m

Afbeelding 13.1 Het Hofeiland op de Weense versie van de Ferrariskaart.

Aan de westzijde van het Huis ligt een weiland (P=prairie, geel gekleurd) aan de noord- en zuidzijde zijn tussen huis en gracht groepen bomen aangeplant, die aan de oostzijde een open terrein begrenzen. De Hofdreef loopt door tot aan de brug over de gracht. Een iets zuidelijker loopt een tweede weg, met bomen beplant, die met een bocht naar de brug naar de boerderij op het eiland voert.

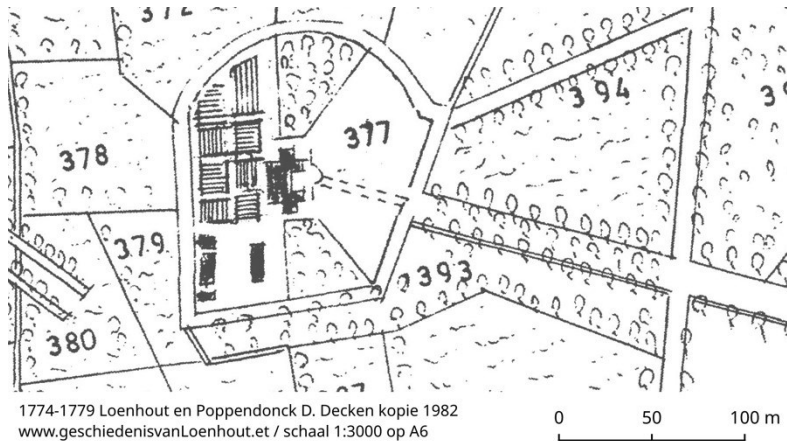
1770-1780 Ferrariskaart Brussel
Koninklijke Bibliotheek Brussel / schaal 1:3000 op A6

0 50 100 m

Afbeelding 13.2 Het Hofeiland op de Brusselse versie van de Ferrariskaart. De legenda van de Brusselse versie van de Ferrariskaart is niet met letters gecodeerd, maar in beeld weergegeven.

Aan de westzijde ligt een weiland, dat zich aan de overkant van de gracht (links) voortzet. Ten noorden en ten zuiden van het huis staan de boomgroepen met individuele bomen in grasland weergegeven. Tussen huis en gracht aan de oostzijde (rechts) ligt een grasveld. De aanduiding '43' slaat op de parochie (= bestuurlijke eenheid) waartoe het terrein behoort. 43 staat voor de parochie Loenhout.

Ten noorden van de Hofdreef, en ten zuiden van de toegangsweg naar de boerderij is hakhout ingetekend, aangegeven met 'R' op de afbeelding. Op beide kaarten watert de gracht af in de noordoostelijke hoek van de gracht. Daar begint het Hoog Bos-loopken.

Afbeelding 13.3 Het Hofeiland op de kopie van de kaart van D. Decken.

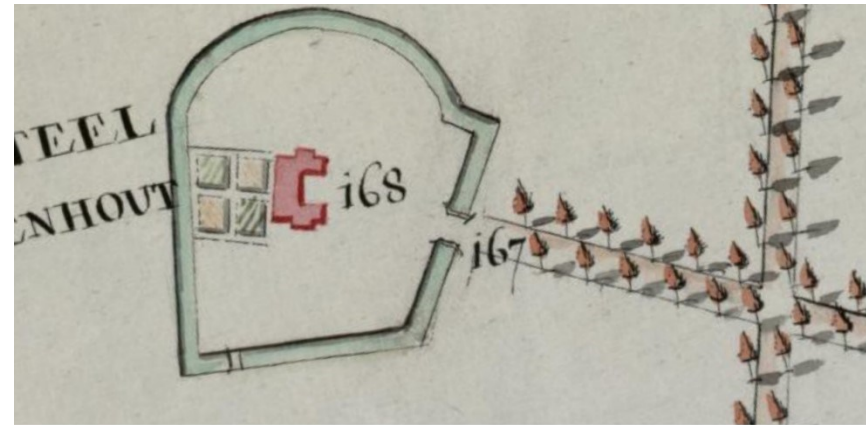
De kaart van Decken volgt in hoofdlijnen de Ferrariskaart. De Hofdreef en de Kruysdreef zijn identiek. De toegangsweg naar de brug bij de boerderij is niet duidelijk. Rechts boven (bij '394') staat nog een kleine dreef ingetekend, deze loopt aan de westzijde dood op de gracht. Deze korte dreef staat niet op de Ferrariskaarten. Op het Hofeiland komen de boomgroepen ten noorden en ten zuiden van het huis, en het grasveld aan de oostzijde van het huis overeen met die op de Ferrariskaarten (afbeeldingen 9.3, 9. en 9.5).

De kaart van Decken is de eerste kaart waarop de noordoostelijke hoek van de gracht met een karakteristiek knikje staat afgebeeld. Dit knikje is nog niet te zien op de Ferrariskaarten, maar wel op de kadastrale kaart van 1822 (afbeelding 12.2).

Hieruit volgt dat Decken als hij al gebruik heeft kunnen maken van de opmetingen van Ferraris, hij in ieder geval (ook) eigen opmetingen heeft verricht en ingevoegd.

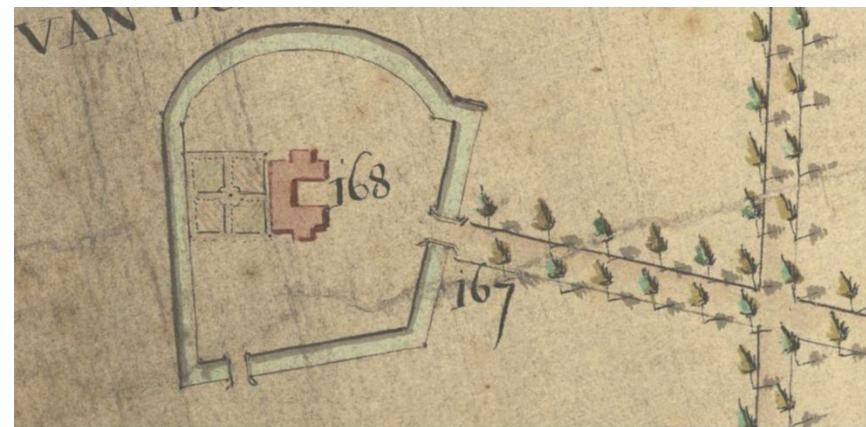
Aan de westzijde van het huis (links) zijn vakken gearceerd weergegeven. Dat duiden op een siertuinaanleg met regelmatige vakken en een symmetrische indeling, maar ook op een moestuinfunctie.

In 1795 was er ruzie uitgebroken tussen een aantal inwoners van Loenhout en de heer van Loenhout, de heer Walckiers de Gamarage, over de Poppendonckse Heide. Voor de rechtbank werden enkele kaarten gemaakt door de 'land- ende edificiemeter' G.Everaertz. In een hoekje van deze kaarten valt Hof te Loenhout met zijn dreven terug te vinden. Aan de westzijde is, net als op de kaart van Decken, een regelmatige vakkentuin te zien. Op de ene kaart met een rond perkje in het midden, op de andere zonder zo'n perkje.

1795 Caerte Figuratief Poppendonckse Heide 2de deel
Hofeiland 1. Algemeen Rijksarchief / schaal 1:3000 op A6

Afbeelding 13.4 Het Hofeiland in 1795, met bloemperkjes of moestuin.

1795 Caerte Figuratief Poppendonckse Heide 2de deel
Hofeiland 2. Algemeen Rijksarchief / schaal 1:3000 op A6

Afbeelding 13.5 Het Hofeiland in 1795, met bloemperkjes of moestuin.

13.2 De verlengde gracht in 1822

Op de Ferrariskaarten, de kaart van D. Decken en de kaarten van Everaertz loopt de Hofdreef vanuit het dorp helemaal tot aan de brug over de gracht naar het Hofeiland. Het was een weg met aan weerszijde een bomenrij (afbeeldingen 9.3, 9.4 en 9.5). Op de kadastrale kaart van 1822 is dat veranderd (afbeelding 12.2). Op het stuk van de Hofdreef tussen de kruising met de Kruysdreef en de brug naar het eiland zijn in 1822 de bomen langs de dreef weggehaald, en vervangen door twee stukken gracht ter weerszijde van de weg. De toegangsweg naar de boerderij is niet meer ingetekend. In plaats daarvan is een waterloop getekend. Die voert water af dat in de bermsloot van de hofdreef van het dorp naar de Hof stroomt.

Het water loopt niet de gracht in, maar wordt aan de zuidkant buiten langs de gracht om geleid.

Op dit detail van de kadastrale kaart van 1822 (afbeelding 13.6) is te zien hoe met letter-codering het grondgebruik is aangeduid.

WL=weiland

OGB=opgaande bomen

HL=hooiland

1822 Primitief kadasterplan Loenhout sectie E blad 2
Rijksarchief Antwerpen / schaal 1:3000 op A6

0 50 100 m

Afbeelding 13.6 Het hofeiland op de kadastrale kaart van 1822.

omstreeks 1850 gereduceerd kadasterplan, Hofeiland.
NGI krijgsdepot / schaal 1:3000 op A6

0 50 100 m

Afbeelding 13.7 Detail van een gereduceerde samengevoegde kadastrale kaart van omstreeks 1850. Archief Nationaal Geografisch Instituut. NGI.

In principe is de indeling van de 18^e-eeuwse kaarten (afbeelding 13.1 t/m 13.5) aangehouden. Behalve de aanleg van de nieuwe stukken gracht valt het nieuwe parkje op, op de plaats waar eerder een vakkentuin of moestuin lag, ten westen van het huis.

Het is een karakteristiek voorbeeld van de smaakverandering van de formele stijl - met vakkentuinen, symmetrieën en rechte lijnen - naar het begin van de landschapsstijl. De paden kronkelen, en schotelen de wandelaar verschuivende vergezichten, veranderende uitzichten en onverwachte overgangen voor. De weergave op de kadastrale kaart laat alleen de paden zien. Als grondgebruik is WL=weiland aangeduid. Meer details heeft de kadastrale landmeter niet opgetekend.

14 Volgende eigenaren 1841-1851

Jan Holwerda

Zoon Hendrik Van Beeck-Vollenhoven erfde Loenhout-Popendonck na de dood van zijn vader.²⁴ Hij zette zijn bezit in 1841 te koop, een bewaard gebleven affiche doet kond van het bezit: 'Gelegen te Loenhout, by Wuestwezel (provincie Antwerpen), op de groote baen van Holland, tegens den steenweg, op gelyken afstand van Antwerpen en van Breda: waer van het over wynige jaren nieuw gebouwd Kasteel, slechts 15 minueten van den steenweg is afgelegen, en geene 10 minueten van de kerk, waer toe eene zeer trotse dreëf van vier ryen zeer schoone bucke boomen leydt.

Het KASTEEL, hebbende schoon gezigt zoo op het kasteel van Wuestwezel als andere aengenaeme punten. Keuken met aenhoorende onderaardsche vertrekken en verscheyde gewelfde zeer drooge en ligte kelders; eenen extra grooten vierkantigen vestibule, trapzael, verschyde zalen en kamers. Billiardzael op de eerste verdieping, beneffens een aental slaepkamers met hunne kabinetten, schoone zolders, enz. alles van eene goestieuse en sterke constructie, met twee torentjens en uyt springende vleugels ter zydewaerts van de stoep of perron komende regt over de groote buck dreëf lydende naer het dorp. Schoone bassecour met schuer en koestal, hoveniershuys, remise en stalling voor 8 peêrden, met palfrenierskamer; alle het bovengaende omringd met breede altyd van water voorziene gragten, en deel makende van eenen aeneenpalenden schoonen blok weyden, hoveniers en lusthoven.

10 Pachthoven, eenen Graenwindmolen, 3 klyne Hoefkens, Arbydershuys, Steenbakkerij, Bemden, Weyden, Zaey-, Torf- en Moerlanden, Visscheryen, Hoogboom- Schaer- en Mastbosschen en Heyden, alles van patrimonieële afkomst en te samen groot, met eenige partyen liggende onder Wuestwezel en Meir, en eene enkele onder Zundert 478 hectares 82 ares 61 1/3 centiares. Verdeeld in 140 koopen, wyders 3 koopen Grondchynsen.²⁵

VERKOOPING
DER VOORMALIGE
HEERLYKHEDEN
EN
LANDGOEDEREN
VAN
LOENHOUT EN POPENDONCK,

Gelegen te Loenhout, by Wuestwezel (provincie Antwerpen), op de groote baen van Holland, tegens den steenweg, op gelyken afstand van Antwerpen en van Breda; waer van het over wynige jaren nieuw gebouwd Kasteel, slechts 15 minueten van den steenweg is afgelegen, en geene 10 minueten van de kerk, waer toe eene zeer trotse dreëf van vier ryen zeer schoone bucke boomen leydt.

BESTAENDE UYT :

Het KASTEEL, hebbende schoon gezigt zoo op het kasteel van Wuestwezel als andere aengenaeme punten. Keuken met aenhoorende onderaardsche vertrekken en verscheyde gewelfde zeer drooge en ligte kelders; eenen extra grooten vierkantigen vestibule, trapzael, verschyde zalen en kamers. Billiardzael op de eerste verdieping, beneffens een aental slaepkamers met hunne kabinetten, schoone zolders, enz. alles van eene goestieuse en sterke constructie, met twee torentjens en uyt springende vleugels ter zydewaerts van de stoep of perron komende regt over de groote buck dreëf lydende naer het dorp. Schoone bassecour met schuer en koestal, hoveniershuys, remise en stalling voor 8 peêrden, met palfrenierskamer; alle het bovengaende omringd met breede altyd van water voorziene gragten, en deel makende van eenen aeneenpalenden schoonen blok weyden, hoveniers en lusthoven.

10 Pachthoven, eenen Graenwindmolen, 3 klyne Hoefkens, Arbydershuys, Steenbakkerij, Bemden, Weyden, Zaey-, Torf- en Moerlanden, Visscheryen, Hoogboom- Schaer- en Mastbosschen en Heyden, alles van patrimonieële afkomst en te samen groot, met eenige partyen liggende onder Wuestwezel en Meir, en eene enkele onder Zundert 478 hectares 82 ares 61 1/3 centiares. Verdeeld in 140 koopen, wyders 3 koopen Grondchynsen.

Geene andere accumulatie, of samenroegingen van loten zullen er plaets hebben dan, indien het de verkoopers mogten goed vinden, van de koopen 1 en 2 zynde het Kasteel met de aenpalende Hoef, en van de koopen 10 en 11, zynde den blok van Popendonck.

De verkoop zal in het openbaer geschieden doer het ministerie van M. J. HANEGRAEFF, Notaris, te Antwerpen, ter gewoone Roepzael op de Minderbroeders-ruy aldaer.

Den eersten zidag tot inmeyn of preparatoire toewyzingen met stellen van verdieren is vastgesteld, voor de 60 eerste koopen, op MAENDAG 25 AUGUSTY 1841 en voor de overblyvende, op s'anderendags 24 DITTO, en den tweeden zidag voor de finale toewyzingen op MAENDAG 6 SEPTEMBER daer na, en DYNSDAG 7 DITTO, is het noodig by ontbreëk van tyd.

Telkens om 10 uren s'morgens.

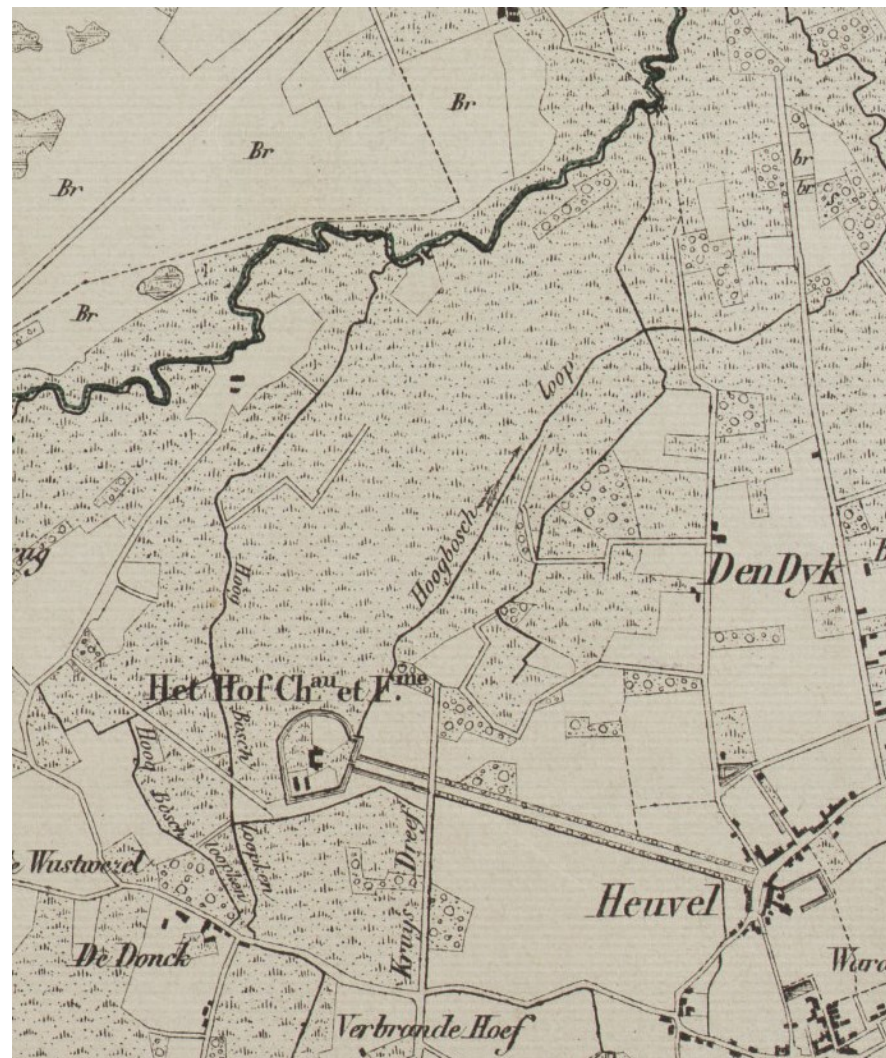
Antwerpen. — Drukkery van G. VAN BERLEN, korte Nieuw-straet.

Afbeelding 14.1 Verkoop van de voormalige heerlijkheden en landgoederen van Loenhout en Popendonck, 1841. Bron: <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1841-1849-frans-hendrik-elsen/>

Franciscus Henricus Elsen kocht het deel met het Kasteel, de overige gebouwen en 60 ha grond. De beschrijving luidde: *'Een kasteel hebbende keuken met aenhorige onderaerdsche vertrekken en verscheyde gewelfde zeer drooge kelders, vestibule, trapzael, verscheyde zalen en kamers, billardzael op de eerste verdieping beneffens een aental slaepkamers met hunne cabinetten en gerieven en groote zolders, alles van eene goestieuse en sterke constructie met twee torentjes en uytspringende vleugels ter zijdewaerts van de stoep of perron, komende regt over de bukedreef leydende naer het dorp, bassecour met schuer, koestal, hoveniershuys, remise en stalling voor acht peerden met palfreniers en harnasurekamers, het alle omringd met breede gragten, met daerbij alle de soo reëele als exemptuele regten, privilegien en voordelen thans nog afhangende of die in het vervolg zouden kunnen afhangen en behoorende aen de voormalige heerlijkheyd van Loenhout, mitsgaders twee andere woningen en verscheyde parcellen bouw- en hooiland, hoveniers en luthoving, opgaende geboomte, hakhout, plantagien en dreven met alle de boomen staende soo op de Donck als op 's heeren straet, het alle gestaen en gelegen binnen de gemeente Loenhout ter plaets genaemd de Donck en daer omtrent, kanton Brecht, district en provincie Antwerpen, volgens het kadastrale plan der gemeente groot zestig hectaren negen en dertig aren vijftwintig centiareen...'*²⁶ Op het huiseiland stond dus niet alleen het Kasteel, maar ook een schuur, koestal, hovenierswoning, remise en paardenstalling. Ook twee andere woningen en gronden als bouw- en hooiland en 'hoveniers en luthoving, opgaende geboomte, hakhout, plantagien en dreven' maakten deel uit van de aankoop. Eén van de dreven was de 'de bukedreef leydende naer het dorp'.²⁷ De drie broers van Frans Elsen kochten de andere vastgoeddelen van de oude Heerlijkheid Loenhout en Popendonck.

Waar de bijgebouwen tegenwoordig aan weerszijden van de noord-zuid as van het Huis staan, stonden ze toentertijd gezien de Vandermaelen kaart (1846-1854), ten westen van die as.

In 1849 werd 'zijn buitengoed genaemd het Loenhouts hof, bestaande uit kasteel, lustgronde, grasperk en hofgrachten en aangelegen buitenhof te Loenhout ...' voor 10 jaren verhuurd aan Theodoor Elink Schuurman.²⁸ In het bevolkingsregister 1846-1856 staan Isidoor Schuurman en zijn vrouw Elise Baetsman als bewoners van het kasteel genoteerd.

Afbeelding 14.2 Het Hof met omgeving op de Vandermaelen-kaart (1846-1854). Bron: <https://www.geopunt.be/?service=https%3A%2F%2Fgeo.api.vlaanderen.be%2FHISTCART%2Fwmts%3Flayers%3Dvandermaelen>

15 Montens 1851-1896

Jan Holwerda

Zoals al in hoofdstuk 3 vermeldt eiste de Duitse bezetter kort na het binnenvallen van België in 1940, het kasteel op en kreeg boer Jozef “van ’t Hof” Mertens bevel om ‘*de ganse inboedel en de archieven op te stoken*’. Dit verklaart het ontbreken c.q. niet aantreffen van een huisarchief, op kasteel Loenhout dan wel elders. Daarmee ook het ontbreken van een eventueel archief Montens.

15.1 Aankoop en eerste vererving

Terwijl hij de 70 al gepasseerd was kocht Joannes Franciscus (Jean François) Montens (1776-1852)²⁹ op 17 mei 1851 Loenhout aan: ‘*Een kasteel hebbende keuken met aenhoorige onderaardsche vertrekken en versheyde gewelfde zeer drooge kelders, vestibule, trapzael, versheyde zalen en kamers, billardzael op de eerste verdieping beneffens een aental slaepkamers met hunne cabinetten en gerieven en groote zolders...*’ Het omvatte 80 percelen landbouwgrond, weiden, hooiland, tuinen, drevén, lusthoven, visvijver en boomkwekerijen, in een aaneengelegen blok van 60 ha 39a rondom het kasteel. Eerder, in 1834, had Montens als rentenier te Mechelen Hof van Massenhoven bij Zandhoven verworven, het latere kasteel Montens. En in 1836 het landgoed Daasdonk bij Breda (NL), groot 164 bunders.

Een goed jaar later overleed hij. Zijn zoon Albert Jean François Montens (1825-1896) erfde de Loenhoutse bezittingen (het kasteel, de hoeve Verbrande Hof op Klein Neerven en bijna 81 ha grond). Tot in ieder geval 1856 huurden en bewoonden eerdergenoemden Isidoor Schuurman en zijn vrouw Elise Baetsman het kasteel.

Meest waarschijnlijk is niet lang nadien een nieuwe parkaanleg tot stand gekomen. En dat haast zeker naar ontwerp van tuin- en landschapsarchitect Louis Fuchs (1818-1904). Een ontwerp-tekening, zo die er is geweest, en andere eventuele documentatie, is niet bewaard gebleven (in ieder geval niet achterhaald), maar in *Geschiedenis van Loenhout* uit 1938 valt het onderstaande te lezen.³⁰

‘Wanneer de heer Montens zich in 1850 in Loenhout kwam vestigen liet hij den omtrek van het kasteel in schoone waranden herscheppen, onder de kundige leiding van den vermaarden architect Fuchs van Brussel die er uitnemende schoone landschappen heeft verwezenlijkt. Ook liet hij de vijvers rond het kasteel aanmerkelijk vergrooten en al de bosschen en motjes zijn alsdan opgeplant. De groote dreef van het dorp kwam vroeger recht door tot het kasteel want dien zwaren beuken boom die op een berg tegen den vijver staat is nog eenen van de vroegere dreef. Het kasteel zelf is met voortreffelijke materealen opgetrokken men kan bijna geen nagel in den muur krijgen en het dak is alles van zuiver hard eiken timmerhout zoodus onverslijtbaar. Ook bevindt er zich nog een gevang langs den noorderkant onder den toren. Verders heeft men schoone droge kelders onder gansch het kasteel’

Afbeelding 15.1 Hof te Loenhout en directe omgeving op de topografische kaart 1871. De gekleurde ‘gestippelde’ invulling van het Hofeiland is volgens de legenda de weergave voor ‘siertuinen’.³¹ Een weergave van heesterperken of iets dergelijks moet hierin dus niet worden gezocht. Ten zuiden van het kasteel staan nieuwe gebouwen. Ten noorden en noordwesten van het kasteel staan ook rode ‘vlekken’, oude (moes)tuingebouwen? De moestuinen waren eerder al naar het zuidoosten, naar buiten het Hofeiland, aan de Hofdreef verplaatst. De gracht rondom is vergraven. De Hofdreef loopt niet langer rechtdoor tot de eerdere brug over de oostelijke gracht. De weg loopt nu met een bocht naar de zuidzijde van de gracht en parallel aan die gracht naar de brug aldaar. Aan deze weg staat een nieuw gebouw. De Kruysdreef staat niet op kaart, zijn de bomen geveld en is de weg opgeheven? Ten noordoosten van de gracht staat de ijskelder aangegeven. De brug bij de bedrijfsgebouwen is nog steeds aanwezig en een weg loopt vandaar in zuidelijke richting naar de Wuustwezelweg. Aan de westzijde bevindt zich een nieuwe toegangsbrug, met aansluitend de Kasteelweg in westelijke richting en een landweg in noordelijke richting naar de noordwestelijke bossen. Een tweede nieuwe brug aan de noordoostzijde geeft via een landweg toegang tot de noordoostelijke bossen. De eerdere dreef vanaf de zuidwestzijde van het Hofeiland, naar de boerderij in het noordwesten is van de kaart verdwenen (vergelijk afbeelding 10.3 en 12.10). In de directe omgeving rond het Hofeiland staat een groot aantal kleine en wat grotere boomgroepen ingetekend. Bron: www.cartesius.be

15.2 Verlandschappelijking van de parkaanleg

'den vermaarden architect Fuchs van Brussel' betreft Louis Fuchs. Meer over hem en zijn werk in het volgende hoofdstuk. Het genoemde jaartal 1850 kan niet kloppen, Joannes Franciscus Montens verwierf Hof te Loenhout in 1851 (en stierf in 1852) terwijl het kasteel verhuurd was. Het is onder zoon Albert Jean François Montens dat een nieuwe parkaanleg tot stand kwam en aanleg rond 1860 lijkt gezien de eerdere verhuur meer waarschijnlijk. Op de topografische kaart uit 1871 zijn de veranderingen op kaart vastgelegd.

Fuchs wordt als gezegd genoemd in het boekje *Geschiedenis van Loenhout*, uit 1938 en van de hand van Chr. Vogels of te wel Christianus Franciscus Oostvogels (1868-1948).³² Hij schreef een en ander op 70-jarige leeftijd, 'zooveel het mijn geheugen toelaat'.³³ Eigen herinneringen en overleveringen lijken daarmee basis voor zijn werkje. 1938 is relatief kort na 'rond 1860', de vermoede periode van parkaanleg door de door hem genoemde Louis Fuchs.

Een krantenbericht uit 1883, over een bloeiende agave op Loenhout, brengt een fraai 'tweede lijstje'. Genoemd wordt de op kasteel Loenhout werkzame hovenier Jos. Oostvogels. Dit is Petrus Josephus (Jos) Oostvogels (1830-1914). Eén van zijn kinderen is Christianus Franciscus Oostvogels!³⁴ Of te wel de auteur was de zoon van de hovenier die mogelijk betrokken was bij de parkaanleg en in ieder geval er later werkzaam was. De zoon is er mogelijk opgegroeid en anders heeft zijn vader er wel over verhaald.

— *Agava*. — Men schrijft ons uit Loenhout : Sedert eenigen tijd kan men alhier op het kasteel van M. Alb. Montens, eene prachtige *agava* bewonderen, die gansch in bloem staat op eene hoogte van vijf meters. Men weet niet hoe zelden men in onze streken met die plant dergelijke uitslag bekommt. Ook strekt deze tot eer aan een der kundigste hoveniers onzer provincie M. Jos. Oostvogels, op het kasteel van M. Montens werkzaam.

Afbeelding 15.2 'een der kundigste hoveniers ... Jos Oostvogels, op kasteel van M. Montens werkzaam'. Bron: De Denderbode 4 november 1883

Afbeelding 15.3 Het Hof en omgeving op de topografische kaart 1871. Naast veranderingen op en om het Hofeland valt de bebossing op de west- en oosthelling van het noordelijke dal op. Bron: www.cartesius.be

Het oorspronkelijke *'hoveniershuys'* met remise werd afgebroken en nieuw gebouwd. De nieuwe gebouwen staan dan op de noord-zuid as, net als het kasteel. Tegen de L-vormige woning en stalling werden bijkomende constructies gebouwd. Buiten de zuidelijke gracht werden een schuur en wagenhuis gebouwd. De *'gemeene muur'* die door Van Aken gehouden werd voor een restant van de waterburcht, is vermoedelijk een overblijfsel van de poorterswoning. Tegen deze muur was een serre gebouwd en in de nabijheid bevonden zich nog drie constructies.

De op de topografische kaart 1871 'gestippelde' invulling van het Hofeiland betreft volgens de legenda de indicatie voor 'siertuinen'. Een weergave van heesterperken of iets dergelijks moet hierin dus niet worden gezocht. Niet gestippelde delen van het Hofeiland zijn uit te leggen als erven, wegen en paden.

Naast de al genoemde nieuwe gebouwen staan op de kaart, ten noorden en noordwesten van het kasteel, ook rode 'vlekken'. Zijn dit voormalige (moes)tuingebouwen?

De moestuinen waren eerder al naar het zuidoosten, naar buiten het Hofeiland, aan de Hofdreef verplaatst.

De gracht rondom het Hofeiland is vergraven en hier en daar verbreed tot een water met golvende oeverlijnen.

De Hofdreef loopt niet langer rechtdoor tot de eerdere brug over de oostelijke gracht. De weg loopt nu met een bocht naar de zuidzijde van de gracht en parallel aan die gracht naar de brug bij de nutsgebouwen. Aan deze weg staat een nieuw gebouw. Het westelijke deel van de Hofdreef, tussen brug en nieuwe bocht, is opgeruimd. De huidige brug aan de zuidoostzijde van het Hofeiland staat nog niet op kaart.

De Kruysdreef staat niet meer op kaart. Zijn de bomen geveld en is de weg opgeheven?

Ten noordoosten van de gracht staat de ijskelder aangegeven, vast opgeworpen met grond uit de vergraven gracht.

De brug bij de bedrijfsgebouwen is nog steeds aanwezig en een weg loopt vandaar in zuidelijke richting naar de Wuustwezelseweg.

Aan de westzijde bevindt zich een nieuwe toegangsbrug, met aansluitend de Kasteelweg in westelijke richting. Denkbaar is de hoofdtoegang daarmee verschoven van de Hofdreef, die 'achterom loopt', naar de Kasteelweg. Vanaf dezelfde nieuwe brug loopt een landweg in noordelijke richting naar de noordwestelijke bossen.

Een tweede nieuwe brug, de gietijzeren brug aan de noordoostzijde van het Hofeiland, geeft via een landweg toegang tot de noordoostelijke bossen.

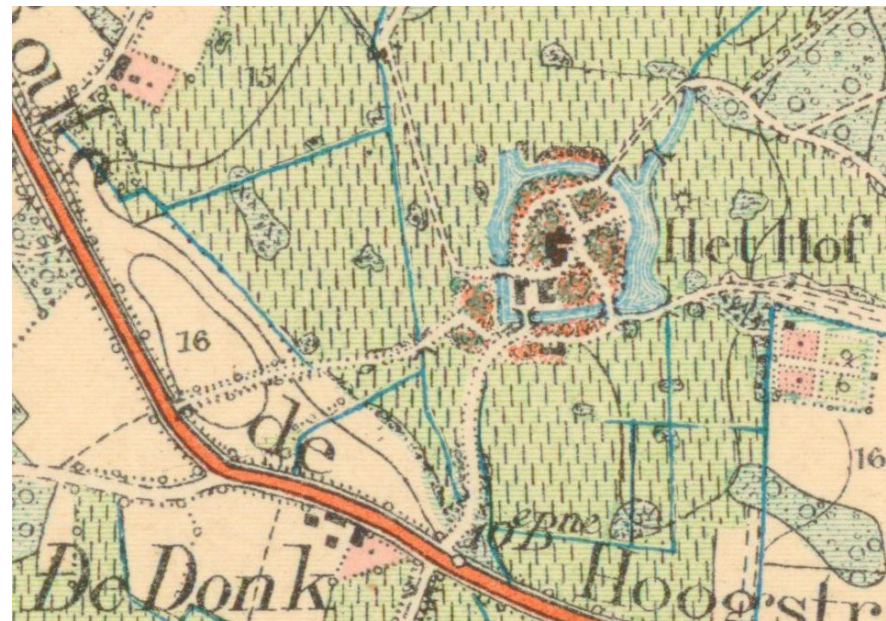
De eerdere dreef vanaf de zuidwestzijde van het Hofeiland, naar de boerderij in het noordwesten (afbeelding 10.3 en 12.10) is van de kaart verdwenen.

In de directe omgeving rond het Hofeiland staat een groot aantal kleine en wat grotere boomgroepen ingetekend.

Afbeelding 15.4 Hof te Loenhout en directe omgeving op de topografische kaart 1871. Bron: www.cartesius.be

De navolgende topografische kaart uit 1885 komen op het Hofeiland een aantal wegen en paden naar voren. De brug aan de zuidoostzijde van het Hofeiland staat nu op kaart. Ook buiten het Hofeiland staan nu 'siertuinen' aangegeven. De Kasteelweg lijkt niet langer aangesloten op de westelijke brug, maar op de zuidwestelijke brug.

Afbeelding 15.5 Hof te Loenhout en directe omgeving op de topografische kaart 1885. Op het Hofeiland staat nu een aantal wegen en paden duidelijk ingetekend. De brug aan de zuidoostzijde van het Hofeiland staat nu op kaart. Ook buiten het Hofeiland staan nu 'siertuinen' aangegeven. De Kasteelweg lijkt niet langer aangesloten op de westelijke brug, maar op de zuidwestelijke brug. Bron: www.cartesius.be

16 Louis Fuchs en het ontwerp van het landschapspark van Hof te Loenhout

Trudi Woerdeman

Naar alle waarschijnlijkheid is het landschapspark van Hof te Loenhout ontworpen door de Duits-Belgische tuin- en landschapsarchitect Louis Fuchs (1818-1904). De datering ligt volgens bronnen tussen 1852 en 1871.

In voorgaande hoofdstukken wordt nader ingegaan op de bronnen en kaarten die deze veronderstelling onderschrijven. Een ontwerp voor het park is tot dusver niet gevonden.

De topografische kaarten van 1871 en 1885 laten voor het eerst zien dat het grote park werd aangelegd in een landschappelijke stijl (afbeelding 15.3 en 15.4)

Als auteur van dit hoofdstuk ben ik hier als ‘tuinhistorica’ aan het woord. Het werk van Louis Fuchs wordt in de context van zijn tijd geplaatst. Vooral zijn tuinstilistische kenmerken worden hier belicht. Zijn typische tuinstijl werd voor mij de inspiratiebron – hier als ‘tuinarchitect’ – voor het maken van een ontwerp met nieuwe beplantingen rond het Huis en in de organisch gevormde perken met sierheesters met onderbeplanting in de gazons á la Fuchs, aan weerszijde van de lange zichtvelden. Zie mijn ontwerp en Toelichting ‘het Hofeiland met de Sierheesterperken’ in de bijlagen (oktober 2021).

16.1 Louis Fuchs

Fuchs was destijds een veelgevraagd landschapsarchitect in België en Zuid-Nederland. Zijn oeuvre is enorm. Dit zien we op een overzichtskaart die door Koen Himpe naar Loenhout per email in 2019 werd opgestuurd, namens Agentschap Onroerend Erfgoed in Brussel (www.onroerenderfgoed.be). Hier wordt het park van Loenhout aangemerkt als zijnde een ontwerp van Fuchs. Genoemd worden een 70- tal projecten in België en 7 in Zuid-Nederland. Ook in het rapport van Albers en Haartsen (2007) wordt een lange lijst van werken opgesomd (p. 34).

In laatstgenoemd rapport is een gedegen studie gemaakt van het werk van Fuchs en zijn tuinstijl, door Lucia Albers van bureau Albers Adviezen en Adriaan Haartsen van bureau Lantschap: *Tuinhistorisch onderzoek van ‘de Botaniek te Mechelen’* (2007). Het stadspark de ‘Botaniek’ ofwel de Stedelijke Kruidtuin van Mechelen, is een ontwerp van Fuchs. Dit wordt hieronder afgebeeld en beschreven. In overleg met Lucia Albers heb ik gebruik mogen maken van hun onderzoek en bijhorende afbeeldingen bij het schrijven van dit hoofdstuk. Dank hiervoor!

Fuchs begint zijn carrière in Zuid-Limburg met een parkontwerp voor kasteel Neubourg in Gulpen (Himpe, email 2019). Hij was ook betrokken bij de omvorming van kasteelpark Amstenrade, samen met zijn Duitse leermeester M.F. Weyhe, die al eerder in 1815 als landschapsarchitect werkzaam was in dit park (Albers en Haartsen, 2007, p. 35 en website kasteel Amstenrade).

Fuchs was van origine een Duitser. Hij groeide op in de buurt van Düsseldorf. In Düsseldorf volgde hij zijn opleiding tot tuin- en landschapsarchitect bij de befaamde Maximiliaan Friedrich Weyhe (1775-1846). Weyhe was – naast zijn docentschap – ‘Hofgärtner’ van de stad Düsseldorf.

In 1843 vestigde Fuchs zich in België, waar hij werkte als zelfstandig landschapsarchitect. Hij werd in 1861 benoemd tot inspecteur van beplantingen in Brussel. Van 1859 tot liefst 1902 was hij docent aan de Staatsschool voor horticuultuur in Vilvoorde.

In 1862 liet hij zich naturaliseren tot Belg. Hij overleed in 1904. Hij leidde een indrukwekkend en zeer werkzaam leven als gevierd landschapsarchitect. Zijn laatste ontwerp stamt uit 1903, vlak voor zijn dood. Hij was toen 85 jaar oud!

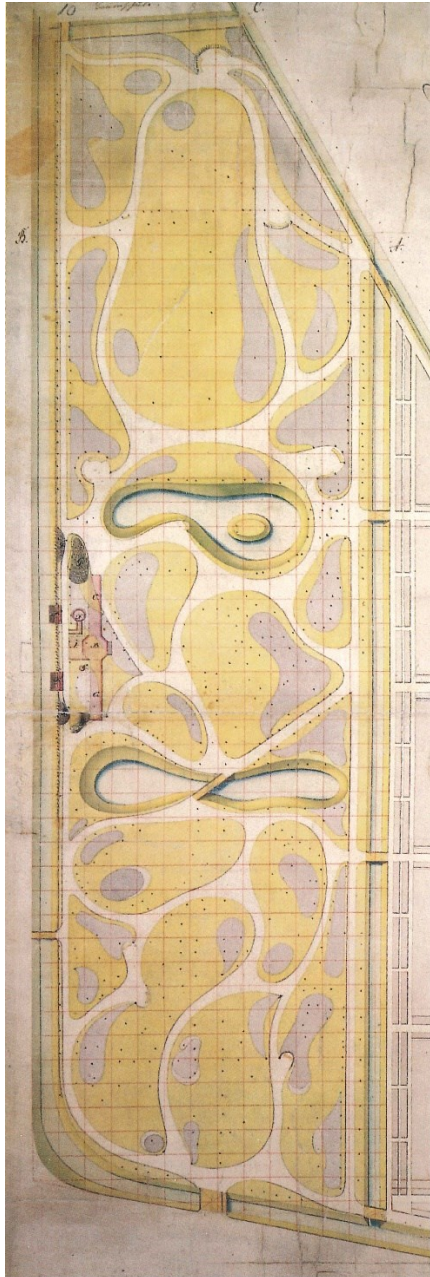
16.2 Invloed van leermeester Maximiliaan Friedrich Weyhe

Om de werkwijze en stijl van Louis Fuchs beter te begrijpen wordt eerst een ontwerp van Weyhe afgebeeld. Duidelijk is te zien dat het werk van Fuchs geworteld is in de tuinstijl van Weyhe. Dit soort ontwerpen waren uiteraard voorbeelden voor Fuchs tijdens zijn opleiding bij Weyhe.

Over de aanleg uit de 18^e eeuw, met zijn rechte lanen en symmetrische waterbekken, heeft Weyhe een landschapspark ontworpen in de nieuwe stijl van zijn tijd. Het was, en is ook nu, een openbaar wandelpark. De zwarte stipjes op het ontwerp geven de bomen aan (in dit geval Weymouthdennen, *Pinus strobus*) die uitgespaard zijn bij de aanleg van het park. Deze uitgespaarde bomen vormen losse boomgroepen of rijen. Ze waren eens de laanbomen van de formele aanleg. De formele waterbekkens werden vergraven tot vloeiende vijvers in de vorm van een peer en liggende acht. De grasperken hebben allerlei organische vormen: boonpeer-, peul-, druppel- of een bladvorm. De loop van de paden geven vorm aan deze ‘organische’ perken. Bij elk knooppunt verbreden de paden zich om zo de vloeiende contouren van de grasperken te benadrukken. Over de grasperken heen is een lange zichtas naar het eindpunt van het park (in feite de middenas van de formele tuin). In de grasvelden zijn verspreid boom- en heesterperken die fungeren als coulissen aan weerszijde van de lange as en ook van andere doorzichten in het park.

De belangrijke ingrediënten voor de parkontwerpen van Fuchs zijn hier al te vinden:

- De organisch gevormde grasperken waarin verspreid de kleinere ‘organische’ heester- of bloemperken in ronde, ovale, nier- of druppelvorm.
- De vloeiend vergraven vijvers die de formele waterbekkens vervangen.
- De typisch gevormde loop van de paden die de perken omzomen.
- De zichtas over de grasperken, zo lang mogelijk.
- Het rangschikken van boomgroepen en heesterperken als coulissen langs de lange zichtas.

Afbeelding 16.1 Ontwerp voor de Forstgarten in Kleef door M.F. Weyhe Landesarchiv NRW, 1822/1823. Bron: Hauptstaatsarchiv Düsseldorf. In: Diederhoben, 1994, p. 107.

Fuchs maakt gebruik van deze ingrediënten, maar past deze veel ruimtelijker en weidser toe. Dit past ook in de internationale landschapsstijl van enkele decennia na Weyhe. Dan zijn de grasperken inmiddels groter en breder, met een ruim zichtveld naar diverse vergezichten. Er zijn minder paden, en deze lopen in steeds wijdere bogen om de grasperken heen. Boom- en heesterperken liggen veel verder uit elkaar. We zien dit aan de hand van enkele van zijn ontwerpen hieronder.

Hier past wel de opmerking, dat er een verschil is tussen ontwerpen voor kleinere of grotere parken. In een ontwerp voor een kleiner, vaak openbaar park, worden meer paden en grasperken met boom- heester- en bloemperken toegepast, en is meer afwisseling van vergezichten en doorkijken, en van open en gesloten ruimten, dan in de grote landschapsparken van landhuizen.

In de grote landschapsparken passen de ruimtelijk werkende grasvelden met boomgroepen. De zichtvelden zijn breed, en de paden lopen met grote bogen hier omheen.

16.3 Boom- en heesterperken

Hoe zagen die boom- en heesterperken er eigenlijk uit? Hoe werden ze opgebouwd en samengesteld? Om daar een idee van te geven wordt hier zo'n perk afgebeeld.

Afbeelding 16.2 Een voorbeeld van een perk, 'clump' (de Engelse term), of 'Klomp' (de Poolse term) in een landschapstuin. Uit Izabella Czartoryska, *Mysli Różne o Sposobie Zakładania Ogródów* (1805). ('Enkele gedachten over het aanleggen van tuinen'). In: Wimmer, 2001, p. 136.

Het perk is opgebouwd van grasrand, bloemenrand, sierheesterrand naar wat hogere bomen in diverse vormen en kleuren, zowel bladverliezend als wintergroen. Zeer gevarieerd, dicht op elkaar en moeilijk in onderhoud lijkt mij. Veel later, in Fuchs' tijd, zijn heester- en bloemenperken ruimer opgezet en meer en onregelmatig verspreid te vinden in grotere grasperken.

Vanaf het begin van de 19^e eeuw worden de op deze wijze opgebouwde boom- en sierheesterperken – met of zonder bloemenrand – toegepast in landschapstuinen. Zij liggen verspreid in de grote gazonperken ter afwisseling van de wandeling en als omlijsting van de doorzichten. Dit soort perken had nog een andere functie. Zij waren er ook, om de enorme toestroom van nieuwe introducties van exotische bomen en sierheesters een plek te geven. Een compleet nieuw en onbekend sortiment werd geïntroduceerd vanuit Noord-Amerika, China, Korea en Japan. Dit sortiment werd ook volop verder gekweekt in Noord-Europa.

Men kan gerust zeggen: een bijzonder sortiment, dat het waard is om tentoongesteld te worden in het park in al zijn verscheidenheid aan vormen en kleuren, met bont- donker- of ingesneden blad. Daarom vertonen de perken ook een soort 'theateropbouw'.

In deze tijd verschijnen ook de 'mozaïek' perken in de gazons, in cirkels, ovalen of slingers, die louter uit eenjarige bloemen zijn opgebouwd. Hierop wordt nog nader ingegaan.

In het rapport van Albers en Haartsen (2007) zijn foto's van haar te vinden van de bloemheester- en boomperken in het openbaar park van Waux Hall in Mons (Bergen), perken die 'theatergewijs' zijn opgebouwd. Bij haar bezoek rond 2007 werden de perken door de gemeente nog steeds á la Fuchs onderhouden! Zie afbeeldingen hieronder.

16.4 Enkele ontwerpen van Fuchs rond 1860

De Botaniek in Mechelen 1862

In de Toelichting bij mijn ontwerp 'het Hofeiland met de Sierheesterparken' voor Hof te Loenhout (2021) is het ontwerp voor De Botaniek ook afgebeeld en besproken (p. 3). De belangrijkste opmerkingen bij het analyseren van het ontwerp neem ik hier over.

Zoals vaak het geval was bij Fuchs, was ook hier zijn ontwerp een 'omvorming' van het oude, formele park. In het rapport van Albers en Haartsen (2007) is een ander ontwerp van Fuchs ook afgebeeld over de contouren van het oudere formele park (p. 43).

Afbeelding 16.3 Uitgevoerd ontwerp van Louis Fuchs voor 'De Botaniek', de 'Stedelijke kruidtuin' in Mechelen, een openbaar stadspark Bron: Stadsarchief Mechelen. In Albers en Haartsen, 2007, p. 42.

Opvallend voor de landschapsstijl van Fuchs zijn de organische vormen van lange, vloeiende waterpartijen – waar ooit de rechthoekige gracht was. Typisch en kenmerkend voor de bewaarde ontwerpen van Fuchs is hier zijn omgang met de oude, rechtlijnige grachten, die vaak dateren uit de 17^e of 18^e eeuw. Fuchs handhaaft graag een deel van de grachten zoals die zijn, maar maakt van de gracht golvende, langgerekte vijverpartijen als vloeiende omlijsting van het park in de lange zichtvelden over het gazon. Dit is ook op Hof te Loenhout het geval (afbeelding 16.4).

Even opvallend zijn de organische vormen van de gazonperken met diverse brede zichtvelden naar blikvangers in de verte. Een slingerend padenverloop bepaalt de contouren van deze grasperken. Langgerekte boomgroepen aan weerszijde van de paden begeleiden de paden op diverse plekken, zodat de wandeling vol afwisseling van gesloten naar vooral ook open plekken voert.

Solitaire bomen en coniferen in de grasperken werken als coulissen om de lange zichtvelden over het gras naar de verte te begeleiden.

We kunnen nu nog de organische vormgeving van Weyhe's ontwerp herkennen. Maar Fuchs patronen van grote gazonperken, vloeiende vijvers en lange slingerpaden zijn veel ruimtelijker van opzet. De ruimte in het park wordt beleefd, met name door de diverse lange zichtvelden. Een 'rijpere', internationaal georiënteerde tuinstijl!

In de grasperken zien we ronde, ovale of halfcirkelvormige bloemperken in de gazons. Dit zijn mozaïekbedden van decoratieve, eenjarige bloemen, die halverwege de 19^e eeuw, een internationale tuintrend geworden zijn, met name in Engeland, Duitsland, België en Noord-Frankrijk. In het midden staat vaak een exotische palm- of bananenboom. Het is een nieuw element in de landschapsparken, bedoeld om de groene ruimten te decoreren met kleurige, formele patronen. Ze waren ook aanwezig op het Hofeiland bij het Huis, zoals op oude ansichtkaarten nog te zien is (afbeeldingen in hoofdstuk 17). Evenals op de oude ansichten van De Botanick.

Parc du Waux Hall in Mons/ Bergen 1862

Het ontwerp van Parc du Wauxhall ademt dezelfde sfeer als het park van De Botanick. Rond het grote paviljoen zijn afgeronde perken (in de vorm van 'wangen'), zoals in Loenhout rond het Huis. De ligging van het paviljoen bepaalt de richting van de lange as over de organisch gevormde gazonperken, die vorm krijgen door het typische padenpatroon met de consequent doorgevoerde afgeronde hoeken. Er zijn slingerende vijvers rondom.

Langs de randen van paden en gazonperken zijn diverse boom- en heestergroepen op uitgekende plekken, die de afwisselende doorzichten omlijsten. Opvallend in dit park zijn de decoratieve bloemperken (of mozaïekbedden) die de gazonperken kleur geven. Achter het paviljoen liggen de mozaïekbedden verspreid, aan de voorzijde van het paviljoen in symmetrische rangschikking.

Afbeelding 16.4 openbaar stadspark. Uitgevoerd ontwerp van Louis Fuchs, als onderdeel van een groter park op de oude stadsversterking. Bron: Archief Bibliothèque de l'Université de Mons (II-E769). In: Albers en Haartsen, 2007, p 38.

In de tweede helft van de 19e eeuw worden deze mozaïekbedden in de landschapsparken sfeerbepalend, zo ook op het Hofeiland van kasteel Loenhout.

Bijzonder in dit park is dat boom- en heesterperken én de mozaïekbedden nog zeer lang zo zijn onderhouden door de gemeente. Lucia Albers bezocht het park in 2006/ 2007 en trof het park aan, geheel in de geest van Fuchs. Haar foto's, die ik hieronder mag afbeelden, geven een mooi beeld hiervan.

Afbeelding 16.5 Het gazonperk met de rond lopende paden in het park Waux Hall, waarin verspreid boomgroepen, solitaire bomen en de ronde, en de geometrisch gevormde bloembedden een beeld geven van de landschapsparken van Fuchs uit die tijd. Foto Lucia Albers 2006/2007. Uit Albers en Haartsen, 2007, p 39.

Afbeelding 16.6 Een groot, zorgvuldig opgebouwd boom- heester- en bloemperk aan de rand van het grote gazonperk in de sfeer van Fuchs in het park Waux Hall. Een veelheid aan boom- en heestersoorten in diverse bladvormen en kleuren (bont- en roodbladigen) en wintergroene dennen en heesters. Voor zover te determineren: bonte vederesdoorn, roodbladige esdoorn, linde en zwarte dennen. Op de voorgrond een eenjarige bloemenrand. Vergelijk dit met het perk op afbeelding 16.2. Foto Lucia Albers 2006/2007. Uit Albers en Haartsen, 2007, p 41.

16.5 Hof te Loenhout, ontwerp toegeschreven aan Fuchs

Op het afgebeelde verkoopaffiche uit 1944 (hiernaast), hebben we het beste beeld van de contouren van het landschapspark uit de tijd van Fuchs rond 1860. Het ontwerp is tot dusver niet gevonden.

Hoe trof de vermoedelijke landschapsarchitect van Hof te Loenhout het park indertijd aan? Ook dit park bleek flink veranderd, net zoals De Botaniek.

Vergelijking met het kadasterplan uit 1822 maakt duidelijk dat nadien veel is omgevormd (afbeelding 12.1 en 12.2). Er zijn letterlijk bergen werk verzet voor de uitvoering tot het nieuwe landschapspark.

Het Huis werd symmetrisch gebouwd rond 1745 en verving het oude kasteel. Daar hoorde een formele aanleg bij. De oprijlaan, de Hofdreef, liep op de kadastrale kaart van 1822 kaarsrecht naar het bordes van het Huis, met de Kruysdreef als dwarslaan. Er is toen geen groot symmetrisch park aangelegd. De grachten vormen een regelmatig patroon en zijn van ouder datum.

De omvorming

Grachten en vijvers

Een deel van de formele gracht bleef intact, het stuk ten zuiden, en de rondlopende gracht ten noorden van het Huis. De grachten ten oosten en westen van het park werden vergraven tot brede, vloeiende vijverpartijen. Hierin spiegelt het Huis zich. Dat levert mooie vergezichten op (afbeelding in hoofdstuk 17.2).

De gebogen Hofdreef

Het westelijke deel van de Hofdreef werd bij de ingang van het park in een wijde bocht naar het Huis geleid. De brug werd verplaatst. In de bocht aan het westelijke einde van de Hofdreef heeft men even een prachtig zicht op het Huis. Om als bezoeker vervolgens te verdwijnen tussen boomgroepen en vlak voor het bordes weer op te duiken.

Zichtvelden tussen boomcoulissen

Een zichtveld over het brede grasveld naar het westen werd gecreëerd. De blik voert over de vijver heen naar de weilanden. Het zicht werd geflankeerd door boomgroepen. De kleine landschapstuin met kronkelpaden verdween.

Het zichtveld over het grasveld naar het oosten was er al min of meer gericht op de rechte Hofdreef. Deze zichtas heeft de landschapsarchitect behouden. Boomgroepen als coulissen werden geplant, meest opvallend de nog bestaande rode beukengroep.

Opgaande bomen

In 1822 waren er volgens het kadasterplan op het Hofeiland opgaande bomen ten noorden en ten zuiden van het Huis. Op deze plekken heeft Fuchs meerdere solitaire bomen en bomen-singels langs de grachten geplant. Het parkbos ten noorden van het Huis was vrij open. Langs de gracht is nog een mooie groep van paardenkastanjes uit Fuchs' tijd. Of er nóg oudere bomen staan is niet getraceerd.

Grasperken en paden

Deze werden geheel vormgegeven in de typische tuinstijl van Fuchs. Vloeiende paden omgaven de organisch gevormde grasparken. Zie de beschrijvingen elders in dit hoofdstuk.

Afbeelding 16.7 Detail uitsnede van de verkoopaffiche uit 1944 van Hof te Loenhout. Het Noorden is links. Er is geen ontwerp bekend van het landschapspark van Hof te Loenhout. Op deze verkoopaffiche van 1944 zijn de contouren van het landschapspark, zoals ooit ontworpen in de 19e eeuw, nog duidelijk te zien. Bron: Huisarchief Fam. Aertsen te Loenhout. Ook afgebeeld in mijn Toelichting bij het ontwerp p. 5.

Sinds ik het ontwerp van Fuchs voor De Botaniek in Mechelen van 1862 heb geanalyseerd en zijn zeer typische, organische vormen van perken en paden, in het groot en in het klein, onder de loep heb genomen, ging er meteen een licht bij mij op toen ik deze verkoopaffiche – bij mijn bezoek bij de families Aertsen – onder ogen kreeg. Vergelijk deze plattegrond maar eens met de organische vormen op het ontwerp van De Botaniek. Het is dezelfde typische tuinstijl en men kan gerust aannemen door dezelfde hand (van Louis Fuchs) getekend. We herkennen de organische contouren van de grote gazonperken in de vormen van een boon of peul. De gazonperken worden gevormd door het vloeiend padenverloop rond het huis. De perken vlak rond het Huis zijn een soort ‘afgeronde wangen’. De ‘krullen’ in de afgeronde perken rond het huis duiden wellicht op een sierheesterbeplanting. Na de restauratie van Huis en bijgebouwen in 2020 is de kasseiweg hersteld, zoals die indertijd is aangelegd door de heer A. Aertsen. De kasseiwegen lopen nu recht voor het Huis langs, en daarmee zijn de afgeronde, brede paden van Fuchs, zoals op de affiche te zien is, verdwenen.

De oostelijke en westelijke gazons zijn brede zichtvelden omzoomd door solitaire bomen of boomgroepen. De rode beukengroep aan de oostzijde aan de rand van de vijver (ingetekend op de affiche) wijst ook richting Fuchs, die een grote voorliefde had voor rode beuken in zijn parken. (Zoals bevestigd in het onderzoeksrapport van Albers en Haartsen (2007)). Deze groep staat er nog, in een niet al te beste staat.

De boom- en heesterperken en randen waren wellicht ooit getooid met kleine bloeiende heesters en bloemenranden.

Volgens deze kaarten worden ontwerp en aanleg gedateerd tussen 1851 en 1871 (afbeelding 14.2 en 15.4). Gemiddeld genomen, in de tijd van ontwerp en aanleg van De Botaniek rond 1862. En dat klopt ook qua tuinstijl. Opgemerkt zij hier, dat het oppervlak van het Hofeiland van het Huis binnen de vijvers en grachten ongeveer dezelfde omvang heeft als een stadspark, en daarom vergelijkbaar is.

Op kaarten is te zien dat buiten de grachten en vijvers, in de weilanden boomgroepen zijn die horen bij een groter landschapspark. Op genoemde topografische kaarten in hoofdstuk 15 wordt de wijde omtrek van het Huis zichtbaar, tot ver buiten de vijvers. Het ziet ernaar uit dat de wijde omgeving van Hof te Loenhout ‘gelandsaped’ is. We zien in de weilanden rondom het Hofeiland diverse boomgroepen, en ook in weilanden, die verder van het Huis gelegen zijn. Het is aannemelijk dat Fuchs hier nog de hand in heeft gehad. En wellicht heeft hij nog te maken gehad met het dal van de beek ‘Hoogboschloop’, waar op de flanken aan weerszijden de jachtbossen met jachtlanen lagen. Bossen en beekdal lagen ten noorden van het Huis. Er zijn geen ‘slingerende wandelpaden’ aangegeven, dus puur voor de jacht en het weiden van vee.

De verafgelegen boomgroepen en jachtbossen zijn inmiddels verdwenen en niet meer te zien op de luchtfoto’s van Google Earth in hoofdstuk 23 afgebeeld.

Afbeelding 16.8 Hof te Loenhout. Het zichtveld naar het oosten vanuit de bovenverdieping van het Huis. Het brede zicht over de graslanden van het landschapspark vernauwt zich in de verte en mondt uit in de oude as van de toegangslaan uit de 18e eeuw van de oudere, formele aanleg, die aansloot op het oostelijk bordes van het symmetrisch gebouwde Huis. Links een deel van de rode beukengroep. Foto Bettie Peeters 2015.

Afbeelding 16.9 Hof te Loenhout. Zicht naar de oostgevel van het Huis, dat zich spiegelt in de vijver. Zo troffen Willem Overmars en Trudi Woerdeman het park aan in 1976, toen zij Loenhout bezochten voor een ontwerp en herstel van het landschapspark (hoofdstuk 21). Rond het Huis was vuurdoorn geplant. Het Huis was ontworpen door Jan Peter van Bourscheit de Jonghe, rond 1745. Een classicistisch, symmetrisch gebouwd huis met centrale oost-west as. De noordelijke toren van het voormalig kasteel bleef vermoedelijk bewaard. Foto Willem Overmars 1976.

Afbeelding 16.10 Hof te Loenhout. Vogelvluchtfoto van de westgevel van het Huis. De brede zichtvelden naar het oosten en het westen zijn duidelijk te zien. De aanleg volgens het ontwerp uit 1977 van Willem Overmars en Trudi Woerdeman, rond het Huis en ten zuiden van het Huis, is hierop deels nog te zien. De opname dateert van rond 2010-2015, gezien de leeftijd van de bomen die na 1977 zijn geplant. Het zichtveld naar het westen wordt inmiddels geblokkeerd door het volwassen geworden haagbeukenbos op de voorgrond, aan de overzijde van de vijver. Bron: collectie luchtfoto's Willem Overmars.

16.6 Het werk van twee andere landschapsarchitecten en tijdgenoten van Fuchs en het parkontwerp voor Hof te Loenhout in deze context

Drie gegadigden voor een ontwerp voor het Stadspark van Antwerpen

Rond dezelfde tijd dat een ontwerp is gemaakt voor het park van Hof te Loenhout, had de stad Antwerpen besloten het driehoekige, militaire vestingwerk aan de stadswallen een herbestemming te geven als Stadspark. De stadswallen zelf waren reeds in 1845 omgevormd tot een landschappelijke Stadspromenade. Het was Theodor van Bever, hoofd dienst Stadsvergroting, die in 1865 het voorstel deed om de enige drie deskundige landschapsarchitecten van dat moment te vragen om een ontwerp te maken. Hij noemde: Egidius Rosseels uit Leuven (1800-1877), de Brusselse groeninspecteur Louis Fuchs (1818-1904) en Eduard Keilig (1827-1895).

Keilig was, net als Fuchs, afkomstig uit Duitsland. Hij moet daar onder andere ook kennis hebben genomen van het werk van M.F. Weyhe, de leermeester van Fuchs (afbeelding 16.1). Sinds 1853 had Keilig zich in België gevestigd. Hier had hij inmiddels faam verworven door zijn bekroonde ontwerp voor het Terkamerenbos in Brussel.

Na enig geharrewar binnen het Schepencollege, en een Open wedstrijd voor het Stadspark zonder resultaat, ging de opdracht uiteindelijk alléén naar Keilig. In 1867 leverde hij zijn (tweede) ontwerp in en vanaf 1868 is dit uitgevoerd (afbeelding 16.11).

Toen ik hier over las, vond ik dit toch een aanleiding om de tuinstijlen van de drie genoemde kandidaten met elkaar te vergelijken. Mijn uitgangspunt is de vraag of het parkontwerp voor Hof te Loenhout inderdaad een voor Fuchs typerend ontwerp is.

Egide Rosseels

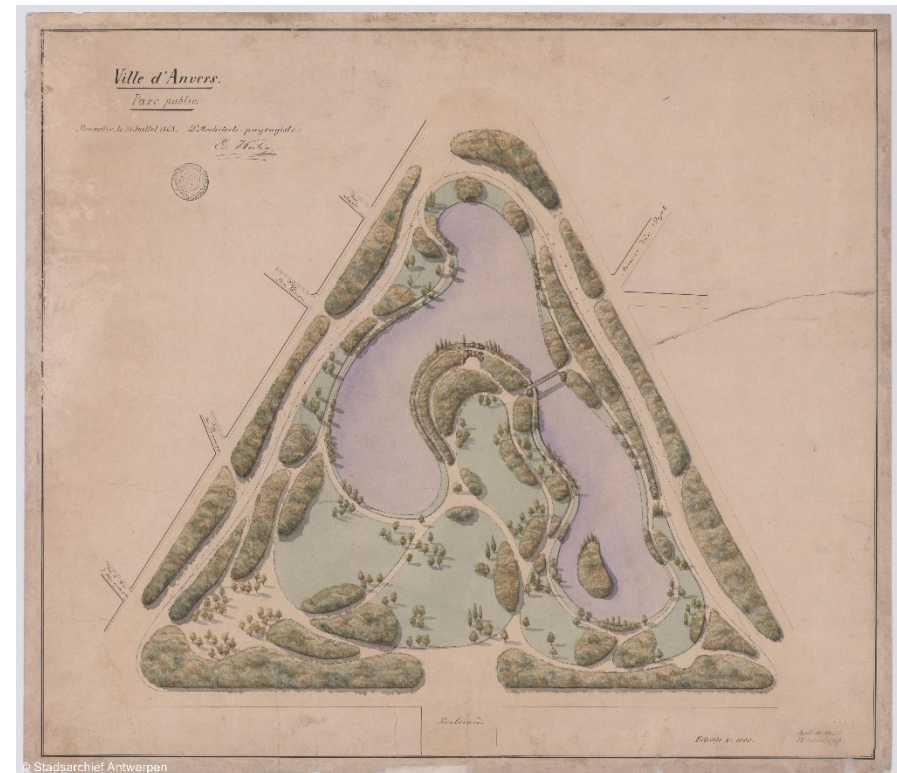
Egide Rosseels maakte in 1851 een ontwerp voor een landschapspark voor de stad Brugge, het 'Hof der Recoletten' – in de volksmond 'Den Botanicken Hof' – genoemd. Dit ontwerp is hier niet afgebeeld. Het ontwerp vertegenwoordigt een 'vroegere' landschapsstijl, vooral gekenmerkt door een veelvoud aan paden in meanderende S-bochten. Deze lopen, soms parallel aan elkaar, door een slingerende gordel van bomen en boomgroepen rond grasperken met meerdere boomgroepen en heesterperken rondom een centrale vijver met grillige oevers. Een vrij smalle, lange zichtas over gras en vijver voert de blik naar een paviljoen in de verte. Een vergelijking met de ontwerpen van Fuchs een tiental jaar later maakt duidelijk, dat Fuchs ontwerpstijl breder en anders van opzet is.

Eduard Keilig

Zijn ontwerp voor het Stadspark van Antwerpen van 1867 is een toonbeeld van een 'latere' landschappelijke stijl. Het is een park met grote gebaren. Het is ook wat later ontworpen dan het park van Hof te Loenhout. Kenmerkend voor deze rijpere tuinstijl zijn de lange, gebogen paden, die de contouren volgen van de gebogen oevers van de grote, centraal gelegen vijver, van het afgeronde schiereiland daarin, en de golvende bossingels er omheen. Paden, grasvelden met heesterparken en losse bomen, en de randen rondom van langgerekte boomgroepen, zijn volkomen ondergeschikt aan de grote, ruimtelijke beleving, met zijn diagonale,

brede vergezichten over de centrale vijver. Het reliëf van de oevers benadrukt dit. Aan de ene zijde opener en glooiend aflopend, aan de andere zijde gesloten, bebost en steil, met rotspartijen en een hangbrug.

De kenmerken van Keiligs 'rijpere' landschapsontwerp zien we nog niet in het ontwerp van Fuchs in Loenhout, zoals hij die destijds toepaste. Wél in zijn latere ontwerpen, bijvoorbeeld Beervelde van 1873 (afbeelding 16.16).

Afbeelding 16.11 Uitgevoerd ontwerp van Eduard Keilig (1827-1895) voor het stadspark van Antwerpen uit 1867. Uitgevoerd vanaf 1868. De ruimtelijke kenmerken van deze 'rijpere' landschappelijke stijl zien we niet in het ontwerp voor het park van Hof te Loenhout. Bron: Felixarchief, Antwerpen (SA 12#13443).

Louis Fuchs en zijn parkontwerp voor Hof te Loenhout

Een tuinstilistische vergelijking van de ontwerpen van Rosseels en Keilig maakt voor mij duidelijk, dat geen van hun beide ontwerpen past bij de tuinstijl van Fuchs, zoals hij die toepaste tussen ongeveer 1860 en 1870. Zijn typische kenmerken zijn goed te zien op zijn ontwerp voor De Botaniek in Mechelen van 1862 (afbeelding 16.3). De paden zijn zeer nadrukkelijk aanwezig en bepalen de contouren van brede grasvelden met die opvallende, organische vormen van peulvrucht, boon of peer. Golvende waterpartijen en bomensingels omlijsten de brede zichtvelden over de grasvelden. De grasvelden zijn aan weerszijden van de zichtvelden voorzien van solitaire bomen en boomgroepen, heesterperken en bloemmozaïeken. Zij werken als coulissen en begeleiden het zicht naar de verte. Opvallend is dat de grasperken ook 'dwars' in het lange zichtveld liggen, wat het zicht breder maakt. Dit is goed te zien op de verkoopaffiche uit 1944 van Hof te Loenhout (afbeelding 16.7). In Fuchs ontwerp zijn de organisch gevormde perken nadrukkelijk aanwezig binnen het grote geheel. In Keiligs ontwerp gaan de afzonderlijke elementen van paden en perken, water en oevers, grasperken en boomsingels op in het grotere, vloeiende geheel.

We kunnen Loenhouts park niet toeschrijven aan Rosseels of Keilig. Hun ontwerpen zijn te verschillend van die van Fuchs.

De conclusie is dat Fuchs onmiskenbaar de hand heeft gehad bij het ontwerp van het park van Hof te Loenhout.

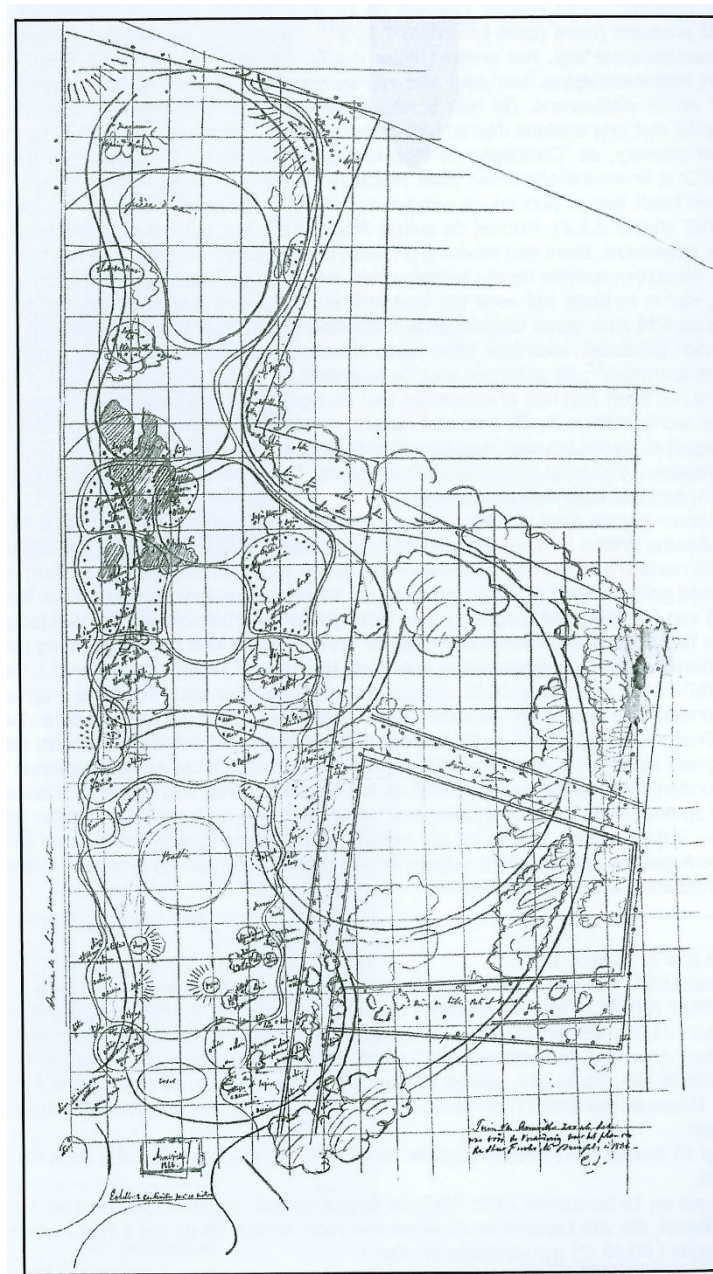
16.7 Latere ontwerpen van Fuchs in de context van de internationale landschapstijl

Anneville bij Breda 1866

Het eerste ontwerp laat een veelvoud aan slingerende paadjes zien, die de lange zichtas over gazons en waterpartijen begeleiden. Vele kleine heesterperken en bloemperken zijn gesitueerd aan weerszijde van de gazons. Bomen op rijen begeleiden de slingerpaden. In het oostelijk deel zijn de formele lanen nog bewaard. Op de eerste aanleg is ook het sortiment bomen in het Frans beschreven: Acacia's, tamme kastanjes, moeraseiken, Amerikaans eiken, Tulpenboom, Larix, groenblijvende Thuja's en Weymouthdennen. Achter in het park staan beuken en eiken. Ook worden rododendrons genoemd en voor het huis een perk rozen. Dit sortiment wordt ook graag door Fuchs gebruikt, en hij zal bij zijn ontwerp hier zeker gebruik van hebben gemaakt.

Hoe anders en 'rijper' is het ontwerp van Fuchs. Hij werkt in dit grote park met wijde, gebogen lijnen van de brede paden, die de zo typisch organische vormen van de gazonperken omsluiten. Het is een vloeiend geheel rond de lange zichtas die er al was, maar in Fuchs ontwerp veel ruimtelijker werd.

Afbeelding 16.12 Plattegrond van het landschapspark bij het Huis Anneville. Er zijn twee ontwerpen over elkaar heen getekend. De eerste is het uitgevoerde ontwerp van het park, zoals aangelegd na 1852, toen het Huis werd gebouwd. Dit weten we door de aantekening rechtsonder van de opdrachtgever: 'Tuin van Anneville zoals deze was voor den verandering van de Heer Fuchs te Brussel in 1866'. In het tweede ontwerp herkennen we de typische organische vormen van perken en paden van Fuchs. Bron: Huisarchief Anneville. In: Tromp, 1999.

Wolfslaar bij Breda 1865

Ook hier was een bestaand ouder park. Fuchs ontwierp zijn park rond het Huis, dat in 1862 werd verbouwd en vergroot. Fuchs wijzigde de oude kern van het park en breidde het park in zuidelijke en oostelijke richting uit. We herkennen hier weer de lange zichtvelden ten noorden en ten zuiden van het Huis. Aan de noordkant over gazon met individuele bomen, die als coulissen werken, over de slingerende spiegelvijver heen, en verder weg naar een grasveld met boomgroepen. Aan de zuidkant kijkt men over een breed uitwaaiend gazon met slechts enkele individueel geplante boomgroepen naar de verre, golvende bosrand. Alleen dicht bij het Huis zijn kleine sierheester- of bloemperken gesitueerd. Hier zijn ook de meer exotische bomen en heesters te vinden. Inheemse bomen als eiken en beuken en af en toe coniferen, staan verder van het huis. Van 'cultuurlijker' naar 'natuurlijker'.

Op het ontwerp zijn veel minder paden te zien. Zij lopen in grote gebogen lijnen door enorme grasvelden en weilanden. Het veelvoud van organisch gevormde perken is hier niet meer te vinden. Dicht bij het Huis nog wel. De ervaring is daar intiemer, doordat hier meer boomgroepen en perken zijn.

Verder weg werkt vooral de open, ruimtelijke ervaring van de weilanden. Hier zijn boomgroepen of gesloten bosschages langs de weinige paden toegepast, om toch de afwisseling van open en gesloten ruimten bij de wandeling te ervaren. Vooral loofbomen, maar ook coniferengroepen worden toegepast.

De ruimtelijke compositie is kenmerkend voor de 'rijper' geworden landschapstijl. Niet alleen voor Fuchs werk. Het is een internationale stijl voor landschapsparken.

In het internationaal bekende, gezaghebbende boek van Edouard André *L'Art des jardins* (1879) zijn vele voorbeelden te vinden. André werkte ook in Nederland en had hier veel invloed.

Afbeelding 16.13 Ontwerp van Fuchs voor het grote landschapspark rond het Huis Wolfslaar bij Breda uit 1865. Bron: Het Utrechts Archief, Utrecht (1140.763)

Een landschapspark van Edouard André 1868

De ruimtelijke opzet lijkt op die van het park Wolfslaar van Fuchs. Ook hier zijn de nadrukkelijke zichtlijnen vanuit het Huis naar de noord- en zuidzijde aanwezig en in stippellijnen te zien over gazons, grasvelden en vijvers. De grasvelden worden omringd door lange, gebogen wandelpaden. De wandeling voert rondom langs de grenzen van het park en leveren afwisselende vergezichten, ook naar de velden en weilanden buiten het park. De paden lopen meestal door open grasvelden met losse boomgroepen, en ook door donkere, gesloten boomsingels. Boomgroepen flankeren de vergezichten.

Vlak voor het Huis ligt een geometrisch gevormd bloemperk met hagen in hoefijzervorm. Dergelijke symmetrische, decoratieve bloemperken – vooral vóór het huis – worden steeds belangrijker in de ontwerpen van André. In zijn beschrijvingen van de verschillende tuinstijlen in zijn boek, vindt hij het toepassen van de zogenaamde ‘Style mixte’ (ofwel ‘Gemengde stijl’) de beste tuinstijl voor parken.

In de ‘Gemengde stijl’ wordt de ‘geometrische stijl’ van het verleden versmolten met de ‘Landschapsstijl’ uit zijn eigen tijd. ‘C’est de l’union de l’art et la nature, de l’architecture et du paysage.. A mon avis, c’est à lui (Style mixte) que l’avenir de l’art des jardins appartient’ luidt een citaat uit zijn boek (p.151). Hij beveelt aan om formele, decoratieve elementen symmetrisch en geometrisch bij het huis te situeren, in de trant van de 17e en 18e-eeuwse ‘parterres’. Pas daarna komt het landschapspark rondom het huis, met zijn grote, ruimtelijke werking van vergezichten.

Fuchs heeft deze aanbevolen ‘Style mixte’ ook toegepast in zijn ontwerpen, bijvoorbeeld de Tuin voor het Huis van het Park te Beervelde (1873). Een grote ‘parterre’ met strakke gazonperken aan weerszijde van een middenas met bloemenranden en mozaïekbedden symmetrisch gerangschikt. En met een klaverbladvormige fontein op de middenas, in 18e-eeuwse stijl.

Afbeelding 16.14 Voorbeeld in kleur voor een landschapspark van Edouard André. Uit E. André, *L’Art des Jardins*, 1879 (Pl. II).

Park Beervelde bij Gent 1873

Afbeelding 16.15 De symmetrisch en geometrisch ingedeelde 'parterre', de voortuin van het Huis van het landschapspark Beervelde, volgens ontwerp van Fuchs (1873). In dit grote landschapspark past Fuchs de 'Gemengde stijl' toe, zoals André aanbevolen had in zijn boek *L'Art de Jardins* (1879) Aquarel van J. Heins uit 1882. Foto Lucia Albers 2007. Bron: Huisarchief Graaf de Kerckhove de Denterghem. In Albers en Haartsen (2007) p. 36.

(

Afbeelding 16.16 Ontwerp van Fuchs uit 1873 voor het grote landschapspark van Huis Beervelde. De grote, geometrische 'parterre' ligt aan de voorzijde van het Huis en is een belangrijk onderdeel in dit grote landschapspark van Fuchs. We herkennen alle genoemde kenmerken van de hand van Fuchs. Zoals het brede zichtveld vanuit het Huis over grote gazonperken met losse boomgroepen. De wijde, rondlopende paden en de golvende vormen van de oevers van de spiegelvijver. Foto Lucia Albers 2007. Bron: Huisarchief Graaf de Kerckhove de Denterghem.

In Nederland werd de Gemengde Stijl van André aan het eind van de 19e eeuw graag toegepast in de grote landschapsparken. André maakte ontwerpen voor kasteel Twickel in Delden (1886) en voor kasteel Weldam in Goor (1886). De ontwerpen werden uitgevoerd door zijn leerling Hugo Poortman. Deze Nederlandse landschapsarchitect heeft nog diverse parken in deze nieuwe stijl ontworpen.

De opvatting over de 'Style mixte' van André was belangrijk voor het ontwerp en herstel van het landschapspark rond Hof te Loenhout door Willem Overmars en Trudi Woerdeman in 1977. In feite was dat niet helemaal terecht, maar wel begrijpelijk. Vandaar dat ik hier aandacht besteed aan de ontwerpvoorstellen van André, die zo bepalend zijn voor de grote, internationale landschapsstijl. Daarover meer in hoofdstuk 21.

16.8 Sortiment bomen en heesters van Fuchs

In het rapport van Albers en Haartsen (2007) is een uitgebreide bijlage van het door Fuchs toegepaste boom- en heestersortiment.

Het nog bestaand sortiment van De Botaniek te Mechelen en van het park van Waux Hall in Mons is het meest uitvoerig beschreven in deze bijlage. Ik mag hieruit putten en een greep doen van de door Fuchs graag toegepaste bomen en heesters. Dit was voor mij ook de basis van het beplantingsontwerp voor de boom- en heesterperken van Loenhout in 2021. Zie verder de Toelichting op het ontwerp in de bijlagen (2021).

Hier zou ik ook nog willen wijzen op het bestaan van een beplantingslijst van bomen en heesters bij een ontwerp van Fuchs voor het park Kruisdonck bij Maastricht uit 1874. Deze lijst is hier niet meegenomen. (Oldenburger, 2018).

Nomenclatuur volgens Jan de Koning en Wim van den Broek, *Dendrologie van de Lage Landen*, 2009.

Bomen, loofbomen:

- *Acer campestre*, Veldesdoorn
- *Acer negundo*, Vederesdoorn, (geliefd in die tijd de bonte variëteit)
- *Acer saccharinum*, Witte esdoorn
- *Acer platanoides*, Noorse esdoorn (de donkerbladige was geliefd in die tijd)
- *Acer pseudoplatanus*, Gewone Esdoorn
- *Aesculus x carnea*, Rode Paardenkastanje (Loenhout)
- *Aesculus hippocastanum*, Paardenkastanje (Loenhout)
- *Ailanthus altissima*, Hemelboom
- *Betula pendula*, Ruwe Berk
- *Betula pubescens*, Zachte berk
- *Carpinus betulus*, Haagbeuk (Loenhout)
- *Castanea sativa*, Tamme kastanje (Loenhout)
- *Catalpa bignonioides* 'Aurea', Trompetboom (geel blad)
- *Corylus colurna*, Boomhazelaar
- *Fagus sylvatica*, Beuk
- *Fagus sylvatica* 'Pendula', Treurbeuk (Loenhout)

- *Fagus sylvatica* 'Atropunicea', Rode beuk (Loenhout)
- *Fagus sylvatica* 'Purpurea pendula', Rode treurbeuk
- *Fraxinus excelsior*, Es (Loenhout)
- *Gymnocladia dioica*, Doodsbeenderenboom
- *Juglans nigra*, Zwarte noot
- *Liriodendron tulipifera*, Tulpenboom
- *Liquidambar styraciflua*, Amberboom
- *Platanus x hispanica*, Gewone Plataan
- *Platanus x hybrida*
- *Populus italica*, Italiaanse populier
- *Pterocarya fraxinifolia*, Vleugelnoot
- *Quercus robur*, Eik
- *Quercus robur* 'Fastigiata', Eik, zuilvorm
- *Robinia pseudoacacia*, Acacia (Loenhout)
- *Tilia cordata*, Kleinbladige linde
- *Tilia x europea*, Hollandse linde
- *Tilia platyphylloides*, Zomerlinde
- *Tilia tomentosa*, Zilverlinde
- *Ulmus* sp., Iep

Bomen, coniferen, wintergroen:

- *Araucaria araucana*, Apenboom, Slangenden
- *Calocedrus* (syn. *Libocedrus*) *decurrens*, Wierookceder
- *Cedrus libani*, Libanonceder
- *Chamaecyparis lawsoniana*, Californische cypres
- *Chamaecyparis pisifera*
- *Ginkgo biloba*, Ginkgo (bladverliezend)
- *Ginkgo biloba* 'Pendula'
- *Juniperus* sp., Jeneverbes
- *Picea* sp., Spar
- *Pinus wallichiana*, Tranenden
- *Sequoiadendron giganteum*, Mammoetboom
- *Taxodium distichum*, Moerascypres (naaldverliezend)

Kleine bomen en Heesters:

- *Aucuba japonica* 'Variegata', Broodboom
- *Buxus* sp. (wintergroen)
- *Crataegus laevigata*, Meidoorn
- *Diospyros virginiana*, Dadelpruim
- *Ligustrum vulgare* 'Aureum', Liguster
- *Magnolia kobus*
- *Magnolia soulangeana*, Magnolia
- *Malus* sp., Appel
- *Mahonia* sp.
- *Paulownia tomentosa*, Paulownia

- Philadelphus coronaria, Boerenjasmijn
- Pyrus salicifolia, Sierpeer
- Ribes sp.
- Prunus cerasifera ‘Atropurpureum’, Roodbladige kerspruim
- Taxus (wintergroen)

- Beheersplan kasteeldomein Bellum, 31 augustus 2018, door Architectuurstudio De Schacht en partners, bijlage 4: ‘Egide Rosseels + Plantenlijst kasteeldomein Bellem, blz 1/5

16.9 Bronnen en literatuur bij hoofdstuk 16

- Albers, dr. Lucia en drs. Johanna Karssen-Schuermann (Albers Adviezen) en drs. Adriaan Haartsen (bureau Lantschap): ‘Tuinhistorisch onderzoek van de ‘Botaniek’, de Stedelijke Kruidtuin van Mechelen, rapport uit 2007
- André, Edouard: ‘L’Art des jardins’, Parijs 1879
- Archief Jan Holwerda, diverse ontwerpen van Fuchs en artikelen over Fuchs, besproken in dit hoofdstuk. (www.groenverleden.nl)
- Diedenhofen, Wilhelm A.: ‘Klevische Gartenlust’, Kleve 1994 o.a. Forstgarten M.F. Weye p 107
- Himpe, Koen: diverse mails (2019-2021) met veel informatie over Fuchs, gestuurd naar Bettie Peeters (contactpersoon Families Aertsen van Hof te Loenhout) en Willem Overmars. Hier is veel gebruik van gemaakt, zoals aangegeven in dit rapport. Koen Himpe is Erfgoedonderzoeker Landschap van de Vlaamse Overheid, agentschap Onroerend Erfgoed te Brussel (www.onroerend-erfgoed.be).
- Oldenburger, Carla: ‘Jean Gindra en Louis Fuchs, Duitse tuinarchitecten in Nederland’ in: ‘Kasteel en Buitenplaats’, februari 2018, jaargang 20, nr 60, p 26 – 28
- Overmars, Dr. Willem: ‘Hof te Loenhout, geschiedenis van de parkaanleg’ Deel I. 20 juni 2021. Adviesbureau De Warande. Deel I loopt tot de aanleg van het landschapspark rond 1860. Kort na 20 juni 2023 is Willem Overmars overleden. Jan Holwerda en Trudi Woerdeman ronden het historisch onderzoek af in dit onderhavige rapport.
- Schulte, A. G. en Heimerick Tromp ‘Kasteel Mheer wisselwerking tussen huis en hoeve’ in: ‘de Woonstede door de eeuwen heen’ 1990. Tromp beschrijft de parkaanleg. Een ontwerp tekening van Fuchs uit 1861 komt ter sprake.
- Tromp, Heimerick: ‘Thuis dat ik liefhad’ Prosper en Edouard Cuypers van Velthoven en Anneville’ in: ‘De Woonstede door de eeuwen heen’, december 1999, nr 124, p 22-30. Het ontwerp voor het park Anneville bij Breda wordt afgebeeld en besproken op p 28.
- Wimmer, Clemens Alexander: ‘Bäume und Sträucher in historischen Gärten, Gehölzverwendung in Geschichte und Denkmalpflege’, Dresden 2001.
- Woerdeman, Trudi: ‘Hof te Loenhout, Het Hofeiland met de sierheesterperken’, uitgebreide Toelichting op haar Ontwerp oktober 2021. Adviesbureau De Warande. (www.dewarande.nl) Zie de bijlagen bij dit rapport.
- Woerdeman, Trudi en Willem Overmars: ‘Het oude park ontsluit’, paragraaf ‘Tuinstijlen en bosboeketten’ in hoofdstuk 3 in ‘Buitenplaats Reuversweerd, de historische beplanting in beeld’, Uitgave van de Opdrachtgever, dhr. F. Janssen, juni 2020. Het park is van 1852. Over Keilig en Rosseels:
 - Hebbelinck, K.: ‘Friedrich Eduard Keilig en het stadspark van Antwerpen’ in: Monumenten, Landschappen en Archeologie, 28 (2009) nr 2, p 46-70

17 Montens 1896-1944

Jan Holwerda

17.1 Vererving binnen de familie

In 1896 erfde zoon Emmanuel Maria Franciscus Xaverius Montens d'Oosterwyck (1857-1923), van 1885 tot 1896 burgemeester van Loenhout, het kasteel met 51 ha grond.³⁵ Na zijn dood in 1923 was zijn zus Charlotte Anne-Marie Frederika Montens (1852-1936) de volgende eigenaar.³⁶ Verschillende familieleden bleven in de jaren daarna op het kasteel wonen. Toen Charlotte in 1936 stierf kwam het kasteel terug in de familie. Deze drong niet aan op een verdeling omdat de ongehuwde zus Philomène Marie Louise Montens (1850-1940), in Loenhout gekend als 'juffrouw Louise', nog op het kasteel woonde. Zij overleed op hoge leeftijd in januari 1940.

Kort daarna brak de oorlog uit. De Duitse bezetter eiste het kasteel op en richtte een commandopost in. Boer Jozef "van 't Hof" Mertens, kreeg het bevel om de ganse inboedel en de archieven op te stoken.

Op een kadasterkaart uit 1935 staan de grachten nog op de oude niet vergraven wijze ingetekend. Het kadaster was niet per se geïnteresseerd in de exacte of correcte topografie, maar in kadastrale grenzen, gebouwen, eigenaar, grondgebruik. Of te wel alles wat 'belasting-technisch interessant' was. Een gracht was onderdeel van een parkaanleg. Of deze later vergraven was en al dan niet correct op kaart kwam deed er minder of helemaal zelfs niet toe. De zuidwesthoek van het Hofeiland staat weer wel correct met gedempte gracht op kaart. Ook de wegen lijken wel een correcte weergave van de werkelijkheid. Deze hadden dan ook impact op kadastrale grenzen / percelen.

De topografische kaart uit 1924 heeft mogelijk kadasterkaarten als ondergrond gehad. Ook hier is de gracht onvergraven op kaart gezet. Dat terwijl de topografische kaarten uit 1871 en 1885 de vergraven gracht laten zien (afbeelding 15.4 en 15.5).

Afbeelding 17.1 Hof te Loenhout, incorrect met onvergraven gracht, en directe omgeving, op mutatieschets (1935). Bron: Rijksarchief Antwerpen.

Afbeelding 17.2 Het Hof en omgeving op de topografische kaart 192.

Afbeelding 17.3 Hof te Loenhout, incorrect met onvergraven gracht, en wijdere omgeving, op mutatieschets (1935). Bron: Rijksarchief Antwerpen.

17.2 Prentbriefkaarten

Rond 1900 en nadien verschenen verschillende prentbriefkaarten met Hof te Loenhout en ook een enkele oude foto is gevonden.

Aan de oostzijde

De Hofdreef, gezien vanaf het oostelijke begin, richting het kasteel.

De Hofdreef, gezien vanaf het oostelijke begin, richting het kasteel (1904).

Gezicht op het Huis vanuit de bocht aan het westelijke einde van de Hofdreef. Opvallend is de zware beuk in de licht verhoogde bocht van de vijver. Deze boom was in 1977 al verdwenen.

Gezicht op het Huis, in het verlengde van de Hoflaan (1910).

Gezicht op het Huis vanuit de weiden ten oosten van het Hofeiland.

Gezicht op het Huis vanaf de oostelijke vijveroever (1904).

Gezicht op het Huis vanaf de oostelijke vijveroever. Het grasveld is gehooïd.

Gezicht op het Huis vanaf de oostelijke vijveroever (1907).

Bergje met een tuingebouwtje en aan de voet een schuilgelegenheid voor beesten. Zicht op de zuidelijke oostvleugel van het kasteel. Een boom rechts op de achtergrond verhuult het bordes. Dit is de meest oostelijke paardenkastanje van Fuchs, die er in 1977 nog stond. Links van de vleugel is een deel zichtbaar van de rode beukengroep van Fuchs, nu nog aanwezig. Het bergje, zo te zien met eiken beplant, is er niet meer.

Uitsnede met bergje en tuingebouwtje.

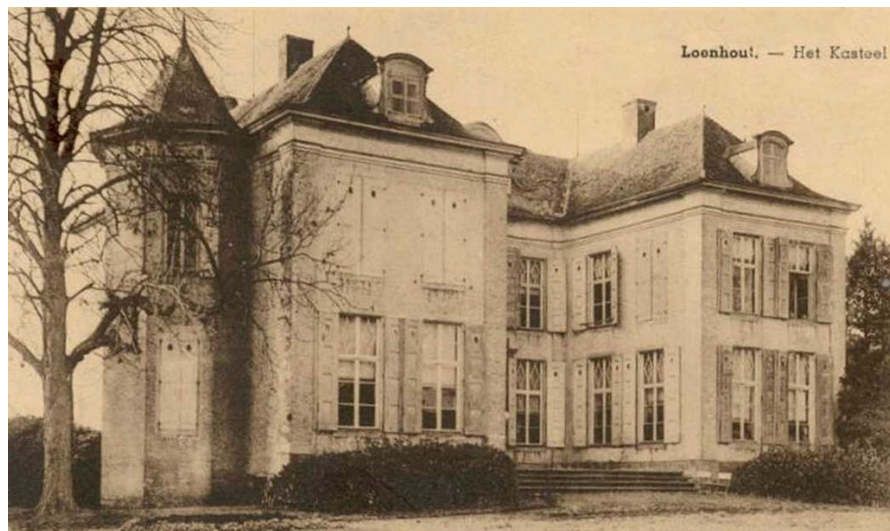
Op het Hofeiland

Gezicht op het Huis vanaf de zuidoostelijke toegang. Hetzelfde standpunt als hiernaast, hier in voorjaarsbloei. Stekken van Indisch bloemriet zijn te zien in het ronde perk vooraan. De Magnolia bloeit. Links de stam van de tamme kastanje van Fuchs. Rechts vooraan een bloeiende paardenkastanje van Fuchs, die er in 1977 niet meer was. Op de achtergrond bloeit een andere oude paardenkastanje van Fuchs, nog aanwezig in 1977. Links de witte muur van de tuinen bij de boerderij. Hieraan waren serres gebouwd, onder andere voor het kweken van eenjarigen en het overwinteren van de orangerieplanten.

Gezicht op het Huis vanaf de zuidoostelijke toegang. Hetzelfde gezicht als hiernaast, in zomerbloei. Er zijn diverse, ronde bloemperken, zoals Fuchs ze graag toepaste. Rechts vooraan een rond perk met Indisch bloemriet in het midden. De kleine boom is een Magnolia. Links van de toegangsdreef staat de tamme kastanje van Fuchs, die er nu nog staat. Op de achtergrond Orangeriekuipen. De paden waren van zand.

De oostelijke gevel van het Huis.

De oostelijke gevel van het Huis. De oude boom rechts van de noordelijke oostvleugel lijkt op een beuk. Deze was er niet meer in 1977. De boom links aan de zuidelijke toren was een oude paardenkastanje van Fuchs, die er in 1977 nog stond en nu verdwenen is.

De noordelijke gevel van het Huis.

De westelijke gevel van het Huis, met een buitentrapp die aan weerskanten voor een kelderraam doorloopt. Mogelijk is de originele trap van rond 1745 vervangen door de nieuwe om daaronder een toegang tot de kelder te krijgen. De acacia van Fuchs op de voorgrond stond er in 1977 nog en is in 2023 verdwenen. Fuchs acacia op de achtergrond staat er nog, inclusief de afgestorven tak! Zie afbeelding in paragraaf 23.9, op p. 118.

In de noordelijke zijgevel zijn de ramen (2x2) dichtgemetseld. Dit was ook het geval bij de zuidelijke zijgevel. Onder Frans bewind, vanaf 1798, gold belasting op deuren en vensters. Onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden bleef de venster- en deurbelasting behouden en werd deze geïntegreerd in een personele belasting op basis van zes indiciën van welstand (naast deuren en vensters waren dit huurwaarde, haardsteden, meubilair, dienstboden en paarden). Deze belastingvorm bleef tot 1919 in zwang. Voor de overige ramen zal sprake zijn van gesloten luiken, overige prentbriefkaarten laten deze luiken zien.

De westelijke gevel van het Huis. Links de oude acacia van Fuchs die nu verdwenen is. Rechts vooraan de twee treurbeuken van Fuchs, die na een storm in recente jaren, vervangen zijn door twee jonge treurbeuken.

De westelijke gevel van het Huis. Duidelijk is het verdiepte (zand?)pad te zien langs de oever van de vijver. Het grasveld was toen geen gazon en werd minder frequent gemaaid.

Aan de westzijde

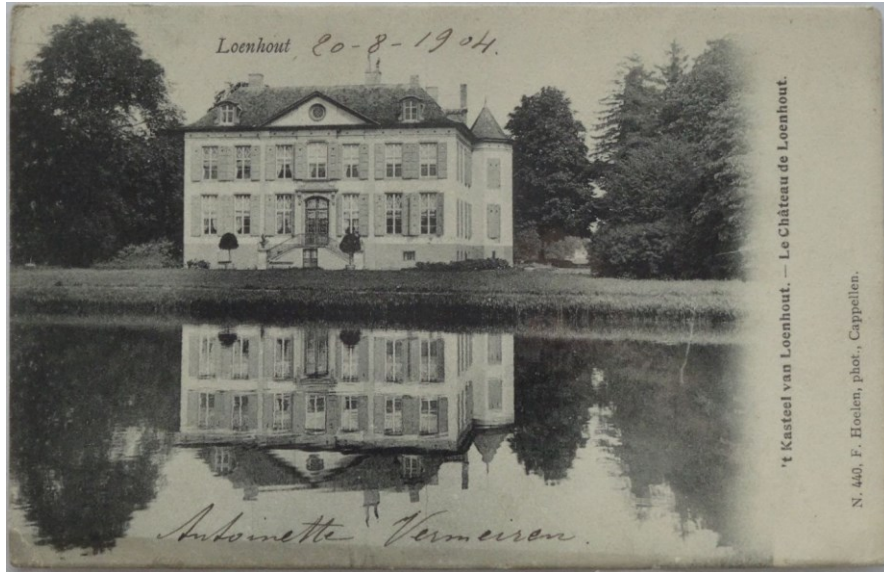
De Kasteelweg, vanaf het westelijke deel, met kasseien verhard en zonder laanbomen, met wel een bomengroep die aanleiding geeft om de weg met een bocht te lopen.

Het westelijke toegangshek

Het westelijke toegangshek en het kasseienwegdek van de Kasteelweg. Links van de kasseiweg staan een eik en een geënte paardenkastanje van Fuchs, die er in 1977 nog stonden, en nu verdwenen zijn.

Gezicht op het Huis en spiegeling in de vijver, vanaf de westelijke vijveroever (1904).

Gezicht op het Huis vanaf de westelijke vijveroever (1904)

18 Verkoopaffiche 1944

Jan Holwerda

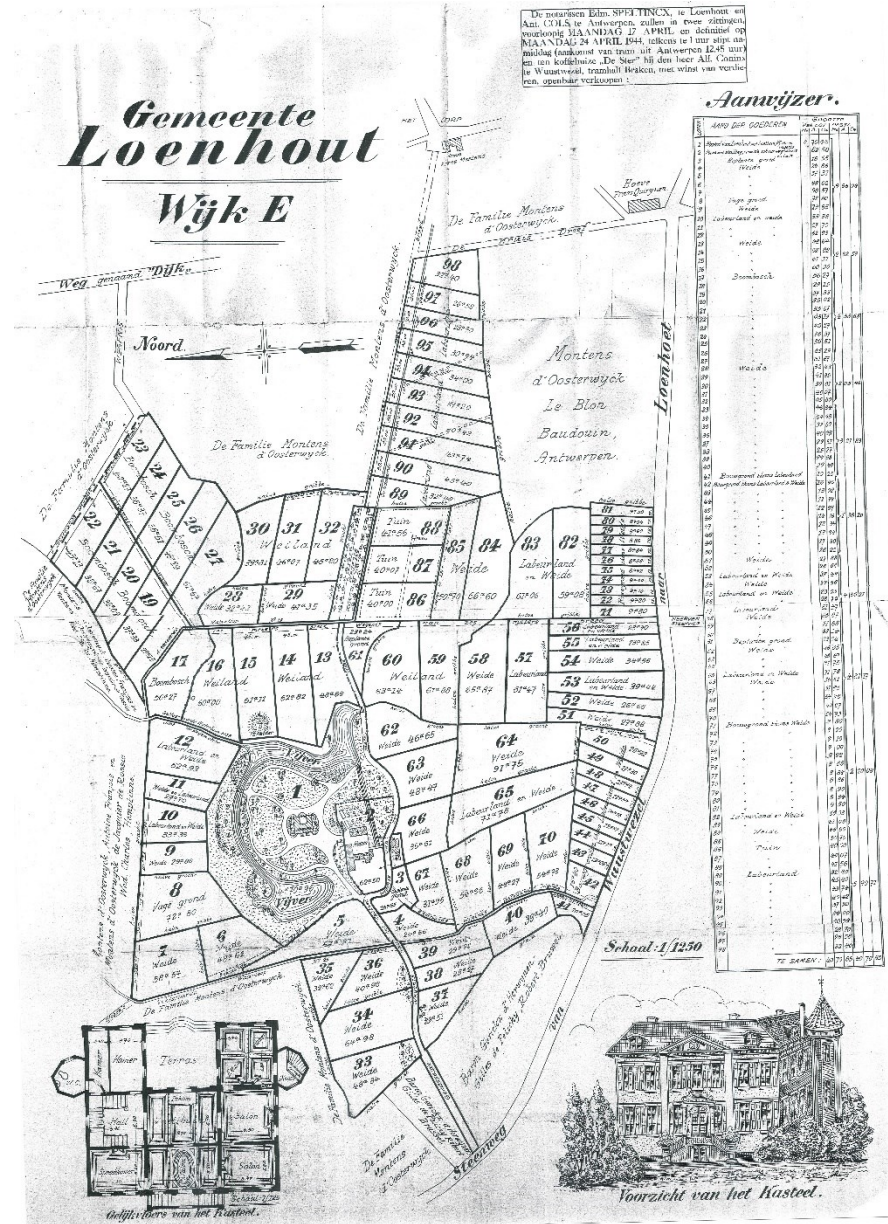
Nog tijdens de oorlog besloot de familie Montens om uit onverdeeldheid te treden. Op 17 en 24 april 1944 werd bijna 41 ha uit de erfenis van Charlotte in 98 loten openbaar verkocht in café De Ster in Braken.

Voor de openbare verkoop door de notarissen Speltinx (Loenhout) en Cols (Antwerpen) werd een reusachtige affiche op schaal 1:1250 gedrukt. Deze bestrijkt het gebied tussen het Oud Dorp en de huidige aansluiting tussen de Kasteelweg en de Wuustwezelseweg. Daarop staan als inzet ook een aanzicht en een plattegrond van het kasteel.

Luchtfoto's uit 1944 laten zien dat de bossen aan de noordwestzijde grotendeels zijn verdwenen, terwijl van aan de noordoostzijde slechts een boshoek ten noordoosten van het Hofeiland resteert. Op de foto's tekent zich ook de voormalige 'nieuwe dreef' af (afbeelding 10.3 en 12.10). Vanaf de zuidwesthoek bij het Hofeiland in noordwestelijke richting komt deze in de vorm van een smalle strook met aan weerszijden een sloot (twee parallelle lijnen) naar voren. De Kasteelweg is goed herkenbaar, het zuidwestelijke deel kent wegbeplanting en vormt een laan. De weg naar het zuiden, vanaf de schuur, lijkt verdwenen. Het tracé tekent zich nog wel af. De Hofdreef en moestuin(en) aan de Hofdreef komen prominent naar voren, maar de Krusdreef ontbreekt ook nu.

Het verkoopaffiche uit 1944 maakt duidelijk dat de gracht in de zuidwesthoek van het Hofeiland is gedempt, terwijl de vijver aan de westzijde van het Hofeiland is verbreed tot een grotere vijver. Eerder topografische kaarten lieten dit nog niet zien (afbeelding 15.1 en 15.5).

In gevolg bovengenoemde openbare verkoop verkreeg Marie-Antoinette Montens d'Oosterwijk (1897-1970) op 24 april 1944 het kasteel en de direct omliggende gronden. Marie-Antoinette is dochter van Emmanuel die tot 1923 Loenhout bezat.

Afbeelding 18.1 Verkoopaffiche met Hof te Loenhout, verkoop in 98 loten met een totale grootte van bijna 41 ha. Noorden links. Bron: Huisarchief Fam. Aertsen te Loenhout.

Abbeelding 18.2 Uitsnede van de verkoopaffiche. Op het Hofeiland gedetailleerd het wegen- en padenstelsel, met de ingesloten groene tuin- en parkdelen. De gracht in de zuidwesthoek is gedempt en aan de westzijde verbreed. Vanuit het westen de 'Gekasseide wegenis naar het kasteel'; langs de westelijke gracht de oude 'bestaande wegenis' naar de voormalige bossen aan de noordwestkant. In het noordoosten het 'Boom bosch', kleiner dan de eerdere bossen aan die zijde. Langs de zuidzijde van het Hofeiland een 'wegenis van zes meter breed'. En richting het dorp een 'wegenis' zijnde de Hofdreef. Bron: Huisarchief Fam. Aertsen te Loenhout.

Afbeelding 18.3 Luchtfoto uit 1944, waaruit blijkt dat de bossen aan de noordwestzijde grotendeels zijn verdwenen, terwijl die aan de noordoostzijde sterk verkleind zijn. Bron: Dotka Data.

Afbeelding 18.4 Luchtfoto uit 1944, met centraal Hof te Loenhout. Vanaf de zuidwesthoek bij het Hofeiland in noordwestelijke richting komt door twee parallelle lijnen een smalle strook naar voren, de voormalige 'nieuwe dreef' (afbeelding 10.3 en 12.10). De Kasteelweg is herkenbaar, en zuidwestelijke deel wegbepanting en vormt een laan. De Hofdreef en moestuin(en) aan die dreef tekenen zich, maar de Kruysdreef ontbreekt. Bron: Dotka Data.

19 De religieuzen 1945-1966

John Daniëls

Een klein jaar later, op 7 maart 1945 schonk Marie-Antoinette Montens d'Oosterwijk kasteel, hoeve, schuur, speelplaats, tuin, vijver, bouwland en bos aan de vzw Werk van Maria Middelaars (zusters oblaken te Antwerpen). Volgens het Staatsblad van maandag 4 juni 1945 was de oppervlakte 12ha, 16a en 60ca en werd de waarde geschat op 1.250.000 fr.

Vanaf 1945 deed het domein dienst als vakantieverblijf voor weeskinderen onder de hoede van de zusters van Maria Middelaars. Met een vergoeding voor oorlogsschade aan de thans verdwenen schuur en het wagenhuis, werd achter de remise een grote betonnen loods gebouwd die dienstdeed als overdekte speelplaats. Hierin waren ook toiletten voor de kinderen ondergebracht.

Van 1961 tot 1967 herbergde het domein tevens een kleinseminarie gelieerd aan het kleinseminarie Sint Vincentius a Paulo in de buurgemeente Wernhout (NL). Wernhout had een groter aantal leerlingen nodig om officieel als gymnasium te kunnen functioneren en fuseerde daarom met het kleinseminarie in Hulst, Zeeuws-Vlaanderen. In het schooljaar 61/62 kwamen de priesterstudenten van klas 3 tot 6 uit Hulst over naar Loenhout, het jaar daarop volgden ook de lagere klassen. Op het hoogtepunt logeerden de paters met ongeveer 40 seminaristen op het domein. De studenten fietsten elke morgen naar Wernhout en kwamen 's middags terug voor verdere studieopdrachten en huiswerk.

Op het kasteel werden slaapzalen, een kapel en eetruimten ingericht. Op de zolder werden chambretten getimmerd. In het park werd een paviljoen opgetrokken met 2 studiezalen en 2 ontspanningsruimten. De infrastructuur bleef in de vakantieperiodes als voorheen benut voor de weeskinderen.

In 1962 bouwden de paters een paviljoen in het park, ten noorden van het kasteel. Het bevatte studiezalen en ontspanningsruimten.

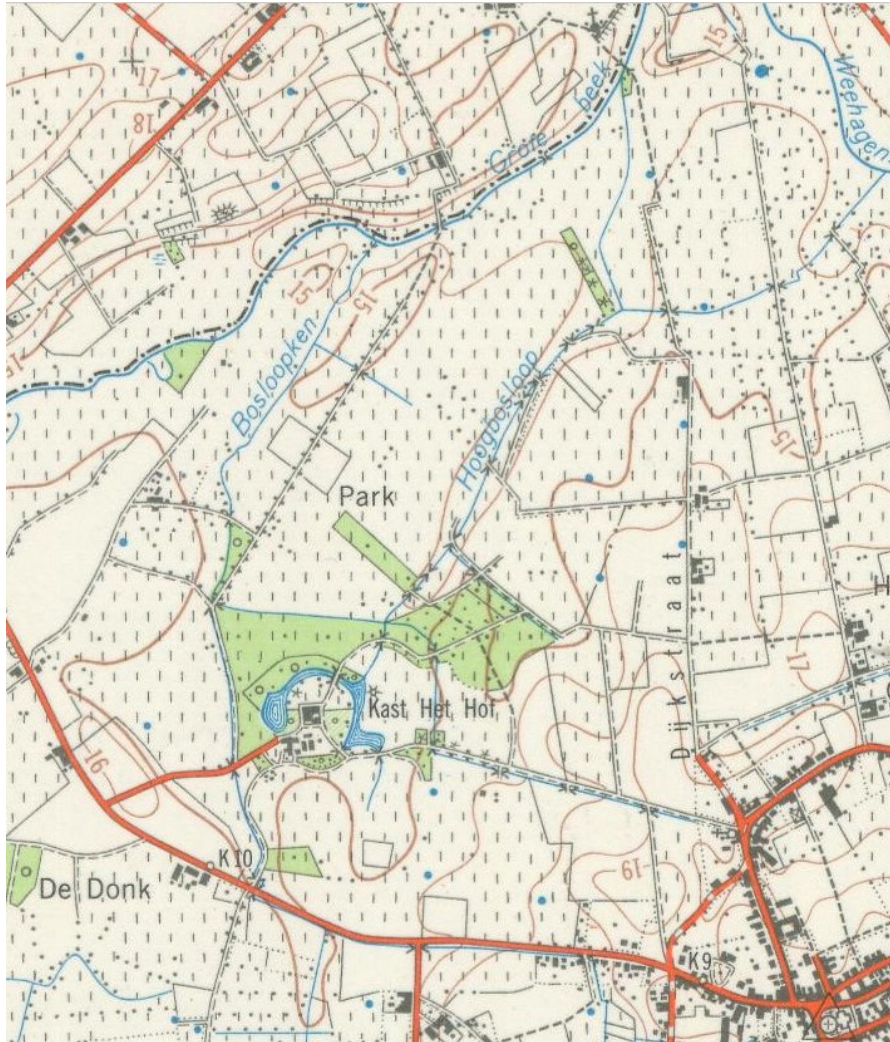
Afbeelding 19.1 De westgevel van het Huis met aan de noordwestzijde (links) een paviljoen met studiezalen en ontspanningsruimten.

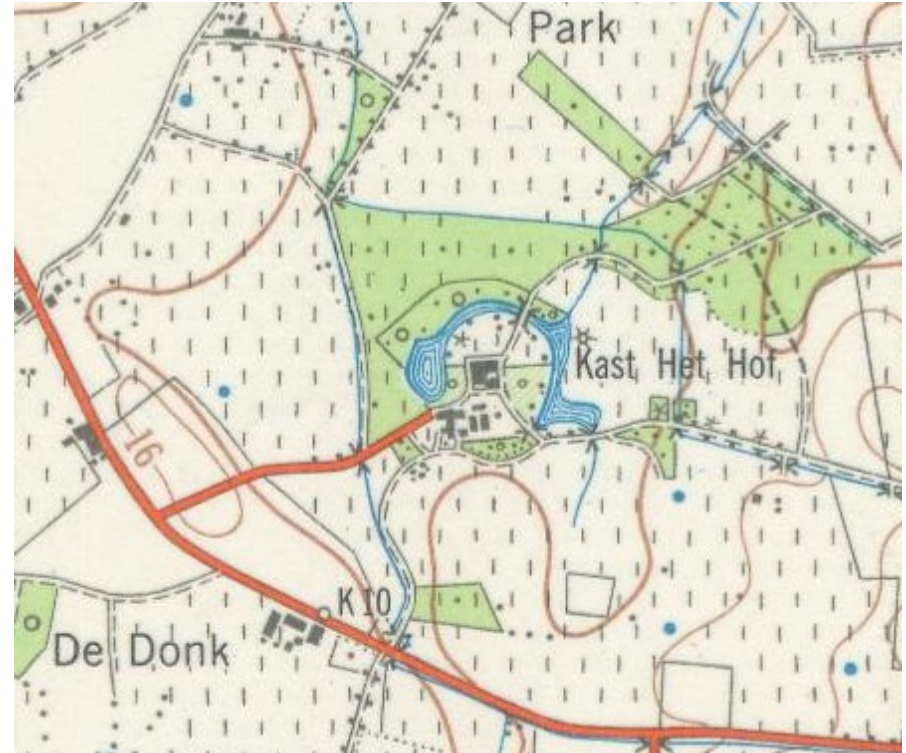
Afbeelding 19.2 Luchtfoto uit 1952, met Hof te Loenhout en de wijde omgeving. Van de voormalige bossen resteert enkel de boshoeke ten noordoosten van het Hofeiland (zie ook afbeelding 18.3). Bron: www.cartesius.be

Afbeelding 19.3 Luchtfoto uit 1952, met centraal Hof te Loenhout. Grotendeels overeenkomstig met de luchtfoto uit 1944 (afbeelding 18.3). Bron: www.cartesius.be

Afbeelding 19.4 Het Hof en omgeving op de topografische kaart 1961. Het 'groen' op en rond het Hofeiland en de boshoek tekenen zich op de kaart sterk af. Bron: www.cartesius.be

Afbeelding 19.5 Hof te Loenhout en directe omgeving op de topografische kaart 1961. De weg vanaf de schuur naar het zuiden staat op kaart toch ingetekend. Bron: www.cartesius.be

20 Alfons Aertsen 1966-1990

John Daniëls

In 1966 is het kasteel behoorlijk vervallen en stellen de zusters het te koop.

Door bemiddeling van pastoor Desmedt kreeg Alfons Aertsen, landbouwer op het Oosteneind, de opdracht om het domein voor de zusters te verkopen. Alfons Aertsen had om gezondheidsredenen de boerenstiel verlaten en was een loopbaan gestart als vastgoedmakelaar. Hij kreeg het verwaarloosde domein aan de straatstenen niet kwijt. Geraadpleegde architecten adviseerden hem de boel af te breken en op het domein een villa te bouwen in Franse stijl. De gemeente wenste het domein niet te kopen omdat de prijs samen met de restauratiewerken te hoog was.

20.1 Aankoop

Door zijn vele bezoeken aan het domein zag hij echter de historische waarde en het geweldige potentieel van deze ruïne. Op 24 juni 1966 kochten Alfons Aertsen (1921-2014) en zijn echtgenote Theresia De Jongh (1926-2010) van de vzw Oeuvre de la Médiatrice 'kasteel, hoeve, schuur, speelplaats, tuin, vijver, bouwland, bos' met een totale oppervlakte van bijna 8 ha. uiteindelijk zelf. Op dat ogenblik was nog niet bekend of het technisch en financieel haalbaar zou zijn om het kasteel bewoonbaar te maken.

Bij akte van 28 februari 1967 kocht het echtpaar Aertsen-De Jongh van de heer Guy Emmanuel Marie Montens d' Oosterwijck (1921) nog aanpalend wei-, bouw- en hooiland voor een totale oppervlakte van ruim 6 ha. Door latere aankopen groeide het domein tot de huidige oppervlakte van ongeveer 20 ha.

Na de verkoop van het domein in 1966 aan het echtpaar Aertsen-De Jongh bleven de paters nog een jaar, tot 1967. Toen werden de kleinseminaries in Loenhout en Wernhout opgedoekt wegens het teruglopend aantal leerlingen.

Ook de gezinnen van boer Jozef Mertens en zoon Jos verlieten de boerderij in 1967.

Park en gebouwen bleven totaal verwaarloosd achter. Er stonden fruitbomen rond het kasteel, de vijver was een modderpoel met riet, overal stonden koterijen. Aan de gebouwen waren sinds de oorlog geen onderhoudswerken meer gedaan. De ramen en slagluiken waren rot, binnen was alles uitgeleefd. Met al die klapperende luiken leek het kasteel 's nachts op een spookhuis.

Afbeelding 20.1 Zijgevel van het Huis met vier dichtgemetselde ramen.

Afbeelding 20.2 Het Huis in 1977, na de restauratie.

20.2 Restauratie

Tussen 1969 en 1973 wordt het kasteel grondig gerestaureerd. Voor de restauratie deed Alfons Aertsen een beroep op Jozef Weyns (1913-1974) en Frans Van Winkel, reconseruator en adjunct-conservator van het openluchtmuseum van Bokrijk, en Lode De Barsée (1944-1990), stadsarchitect en hoofd monumentenzorg van de stad Antwerpen.

Deze heren overtuigden Alfons Aertsen dat het technisch en financieel haalbaar was het domein in zijn oude glorie te herstellen. Van Winkel en De Barsée zouden hun expertise gratis ter beschikking stellen op voorwaarde dat de restauratie volgens hun aanwijzingen zou gebeuren. Technisch tekenaar André Greefs, rechterhand van De Barsée, zou het kasteel gratis opmeten en de bouwplannen tekenen. En zo geschiedde.

De restauratie gebeurde geheel in eigen beheer en met inzet van de volwassen kinderen Aertsen. Achtereenvolgens werden park, boerderij en kasteel aangepakt.

Park

De vijver werd geschoond, de gracht in de zuidwesthoek werd opnieuw geopend en een nieuwe brug ging de westelijke toegang vormen. In de noordwesthoek van de westelijke vijver werd door het graven van een nieuwe watergang een eiland gecreëerd. De twee bruggen in metselwerk over de zuidelijke gracht werden vervangen. De nieuwe bruggen waren in beton gegoten om zware vrachtwagens toe te laten tot bij het kasteel te komen voor de restauratiewerken. De ijskelder was ingestort en werd verwijderd. Het paviljoen van de paters werd afgebroken.

Boerderij

Na de verhuizing van Jozef Mertens (senior) en Jos Mertens (junior) startte de renovatie van de boerderijwoningen. Circa 160 m² aanhangsels werden verwijderd.

Kasteel

Alle bijgebouwen en aanhangsels werden afgebroken. Het volledige gebouw werd gezandstraald en behandeld met siliconen tegen vochtindringing. Het schaliedak werd hersteld. Alle goten en dakkapellen werden vernieuwd. De buitentrap aan de westzijde werd afgebroken. De slagluiken werden verwijderd. De vier ramen aan de zuidkant werden terug geopend. Alle buitenramen en deuren werden vervangen.

In de noordtoren kwam een wenteltrap van de kelder- tot de zolderverdieping. De centrale binnentrap werd verwijderd waardoor een nieuwe ruimte werd gecreëerd. De ruimte boven de huidige inkomhal werd opengemaakt zodat er ruimte kwam voor een grote centrale traphal. De marmeren trap en de leuning in smeedijzer werden op maat gemaakt. Het stukwerk in de plafonds en de muren werd hersteld. In verschillende kamers werd de zoldering verlaagd. Het hele gebouw werd structureel versterkt met betonnen balken in de valse plafonds. Overal kwamen vloeren of parket. Op de eerste verdieping werden zeven slaapkamers en twee badkamers geïnstalleerd. Het gebouw werd volledig voorzien van centrale verwarming, elektriciteit en sanitair. Er werd een lift gebouwd. De 'chambretten' op

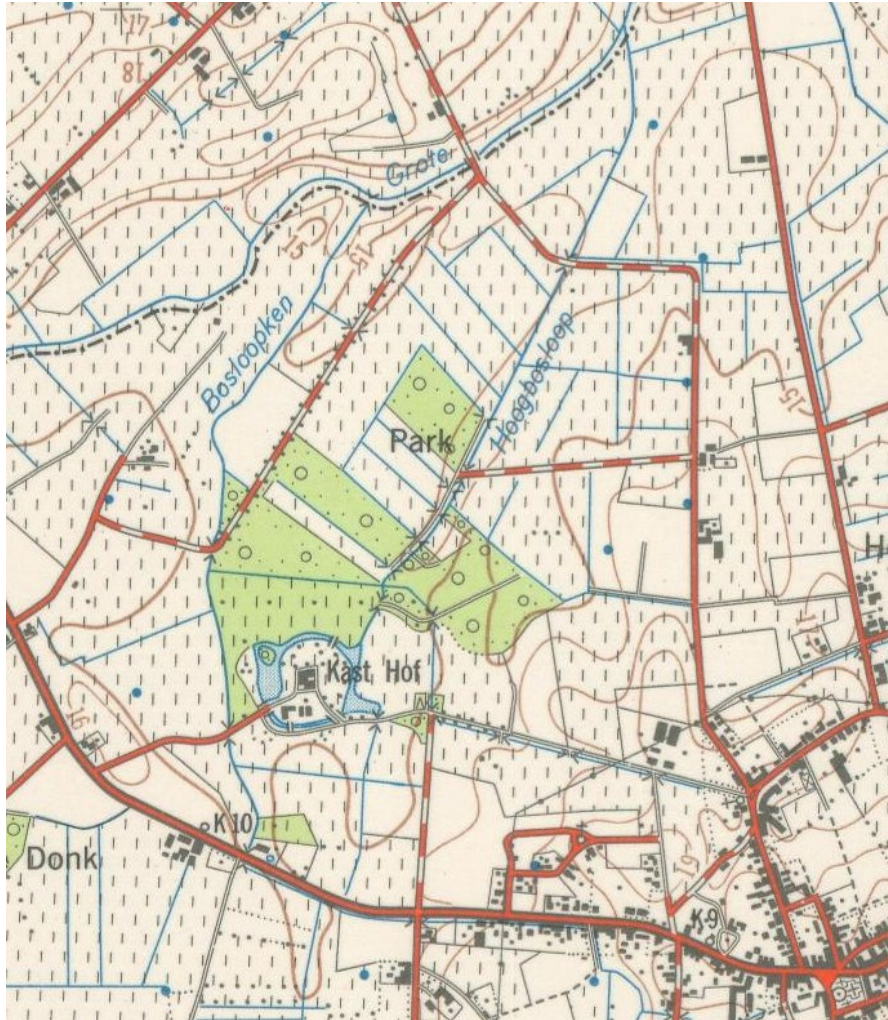
de zolder werden afgebroken en de zolder werd ingericht als feestruimte. Er kwam een plat dak tussen de nokken van de vier zadeldaken. Daarnaast werden nog talrijke zaken vernieuwd zoals schouwen, marmeren venstertabletten, binnendeuren enz.

Binnen de vijver kwamen septische putten, sterfputten en stookolietanks.

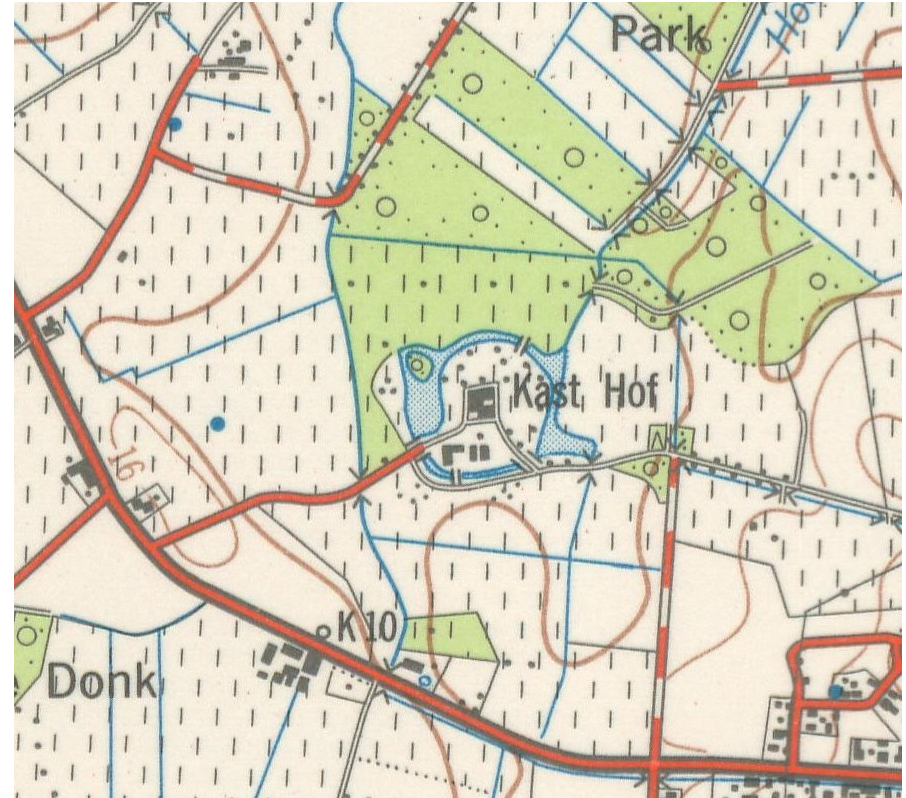
In de zomer van 1972, na 3 jaar van renovatie- en restauratiewerken, verhuisden Alfons Aertsen, zijn vrouw Theresia De Jongh, zijn schoonmoeder Maria Schrauwen, en al de ongetrouwde kinderen van het Oosteneind naar de Kasteelweg 1 in Loenhout.

Afbeelding 20.3 De heer A. Aertsen voor het gerestaureerde huis en de taxuskegels in de tuinaanleg naar ontwerp van Willem Overmars en Trudi Woerdeman.

Afbeelding 20.3 Het Hof en omgeving op de topografische kaart 1970. De toenmalige populierenbossen ten noorden van het Hofeiland staan op kaart. Bron: www.cartesius.be

Afbeelding 20.4 Hof te Loenhout en directe omgeving op de topografische kaart 1970. De weg vanaf de schuur naar het zuiden en die langs de westzijde naar het noorden staat niet meer op kaart, terwijl de Kruysdreef als weg tot de Hofdreef wel weer op kaart staat. Bron: www.cartesius.be

21 Het parkontwerp van Willem Overmars en Trudi Woerdeman uit 1977

Trudi Woerdeman

In 1977 maakten Willem Overmars (landschapsarchitect) en Trudi Woerdeman (tuinarchitect) een ontwerp voor de heraanleg en het herstel van het park rond het kasteel en de ruimere omgeving. De ontwerpers baseerden zich op hun toenmalige historische analyse van de bestaande situatie. Zij inspireerden zich op een boek van Eduard André *L'art des Jardins* (1877) over de aanleg van landschapsparken. Een visie van het eind van de 19e eeuw, die heel goed paste bij de basis die zij terugvonden in het park anno 1977.

Het kasteel Loenhout was het eerste project van het tuinadviesbureau de Warande. De Warande kent inmiddels een lange traditie in het herstel en beheer van historische tuinen en parken. Alfons Aertsen realiseerde eind de jaren '70 in zeer grote mate dit plan.

Het gaat hier zowel om een groter parkontwerp buiten de vijvers rond het Huis, met boomgroepen en uitgekende zichtvelden in de weilanden rondom, als om het intiemere ontwerp op het Hofeiland rond het Huis. Het grotere ontwerp werd getekend in een schaal van 1:1000 (blad I); het kleinere ontwerp rond Huis en bijgebouwen op een schaal van 1:250 (blad II). Beiden zijn hier afgebeeld.

In het kort zijn deze ontwerpen besproken in de Toelichting bij het nieuwe ontwerp van Trudi Woerdeman van 2021. Een deel van de tekst wordt hier ook gebruikt.

Toen wij in 1976/ 1977 – Willem Overmars en Trudi Woerdeman – als kersverse tuin- en landschapsarchitecten begonnen aan de opdracht van Dhr en Mw. A. en Th. Aertsen senior om het verwaarloosde park, na de restauratie van het Huis, opnieuw in te richten, hadden wij nog niet gehoord van Louis Fuchs. In die tijd was het nog ongebruikelijk, om bij herstel van een historisch park, eerst archieven te onderzoeken. De vraag was meer om een ontwerp van onze hand te maken, waarin de sfeer van het oude landschapspark tot leven kwam. Uiteraard was behoud en vrijstellen van oude bomen en boomgroepen belangrijk voor ons.

Het ging toen nog niet om een herstel- of beheerplan. Plannen voor historische parken, waar wij een jaar of wat later mee bezig waren, werden toen juist geheel gericht op herstel- en beheer en niet op ontwerp. Daar werd historisch onderzoek in de archieven juist uitgangspunt. Als tuinhistorici waren wij wel onderlegd in de verschillende tuinstijlen door de eeuwen heen. Toen wij het park voor het eerst bezochten, was het Hofeiland strak omgeven door een aanplant van volwassen populieren. Deze werden kort na ons bezoek verwijderd. Toen kwamen de contouren van het oude park pas uit de verf. Wij maakten een kaart van de bestaande situatie in 1976, waarop de bomen en boomgroepen staan, zoals wij die aantreffen. Het merendeel daarvan zal nog uit de tijd stammen van de uitvoering van ontwerp van Fuchs

van rond 1860. Zie de afbeelding in het volgende hoofdstuk 23 waarin historische beplanting weergegeven wordt die nog te traceren is aan de hand van kaarten en luchtfoto's.

Toen de contouren van bomen en boomgroepen in het park duidelijk werden, hebben wij de aanleg van dit landschapspark gesitueerd in de tweede helft van de 19e eeuw. Als tuinhistorici dachten wij direct aan een parkontwerp in de sfeer van de invloedrijke Edouard André (1840-1911). André was geestverwant en iets jongere tijdgenoot van Fuchs. Het park van Hof te Loenhout gaf een beeld weer van een internationale tuinstijl van grote landschapsparken met brede zichtvelden vanuit de as van het Huis over gazons en aangrenzende weilanden. Aan weerszijde staan bomen en boomgroepen, die als coulissen werken en de zichten begeleiden. Niet alleen vanuit het Huis en vice versa. Belangrijk zijn ook de vloeiende vijverpartijen, waarin het Huis zich weerspiegelt. Ook tijdens de rondwandeling op de paden, die in steeds wijdere bogen rond het Huis voeren, boden afwisselende vergezichten en doorzichten in het park een romantische beleving. De paden liepen vloeiend door open grasland en dan weer door gesloten bosschages. Kenmerken van deze landschappelijke stijl zijn in het vorige hoofdstuk beschreven.

Wij maakten dan ook een ontwerp van het grote park in Loenhout met boomgroepen aan weerszijde van de toen nog bestaande zichtvelden, en met de inachtneming van de oude boomgroepen die er al waren.

21.1 Ontwerp voor het grote park 1977

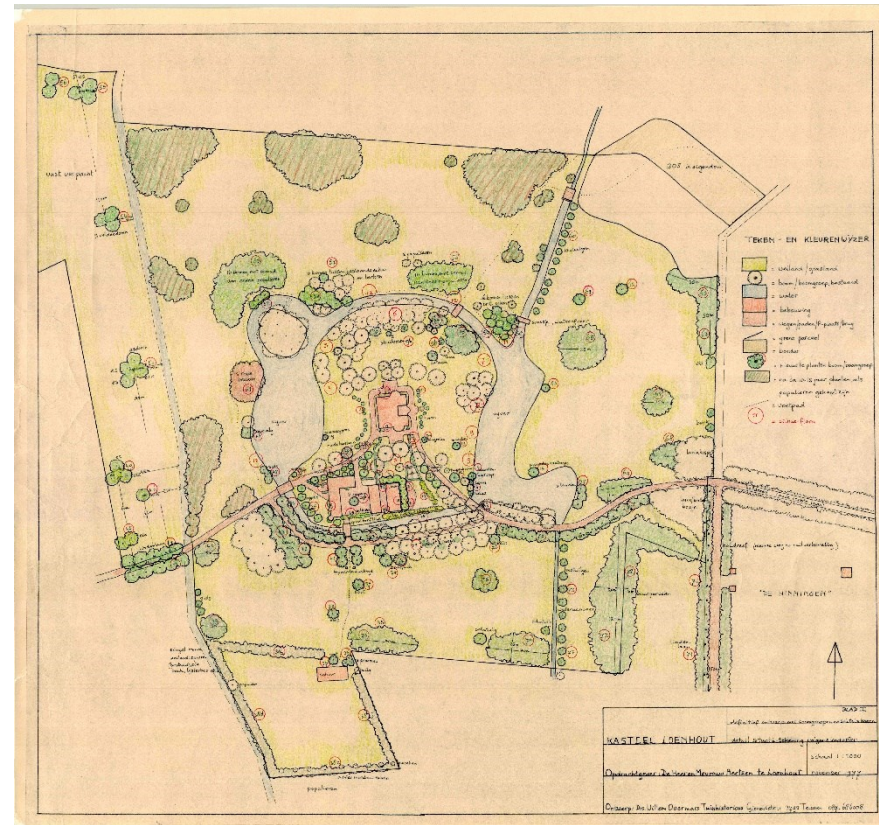
Het destijds door ons gebruikte sortiment bomen (waar wij deels ook putten uit de lijsten van André) werd óók door Fuchs toegepast, weten wij nu. En nog veel meer.

Fuchs had voorliefde voor rode beuken, rode kastanjes, tamme kastanjes treurbeuken, linden in soorten, witte esdoorn, paardenkastanje, Noorse esdoorn, acacia, plataan, Italiaanse populier, eiken en beuken, enz. Veel van dit sortiment vonden wij ook op Hof te Loenhout, en daarop hebben wij voortgeborduurd. Ook exoten als Catalpa, vleugelnoot, tulpenboom, amberboom, Paulownia werden graag door Fuchs toegepast. Evenals wintergroene coniferen en heesters als mammoetboom, Lawsoncypres, Weymouthden, Moerascypres en wintergroene heesters als taxus en hulst. In hoofdstuk 16 zijn uitgebreide lijsten te vinden.

Op onze oude ontwerpen uit 1977 zijn de paden onvoldoende aangegeven, in stippellijntjes. Dit is jammer, want waarschijnlijk zagen wij er toen nog meer van dan tegenwoordig zichtbaar is. De vloeiende padenpatronen zijn zo belangrijk voor de vormgeving van de gazonperken en voor de beleving van de rondwandeling met afwisselende vergezichten, door open grasland en gesloten bosschages. De plattegrond van de paden is het best te zien op de verkoopaffiche uit 1944 (afbeelding 18.2), en is soms ook zichtbaar op luchtfoto's. Op veel plekken zijn de paden nog aanwezig. Deze paden moeten weer een plek krijgen. Op mijn recente ontwerp uit 2021 zijn paden met de losse hand voorlopig ingetekend in de gazons.

Afbeelding 21.1 Ontwerp met zichtvelden, uit 1977 van Willem Overmars en Trudi Woerdeman, voor het grote park van Hof te Loenhout. Schaal 1:1000. Hierop staan de boomgroepen in groen en de toen nog zichtbare zichtvelden in rood aangegeven. Belangrijk is het zicht van de oostgevel van het Huis naar het kaarsrechte deel van de Hofdreef in de verte (en vice versa). Dichterbij het Huis werd de Hofdreef door de landschapsarchitect verlegd in een gebogen lijn naar de hoofdentree. In de bocht bestaat opnieuw een blik op het Huis, over de vijver heen. Aan de westzijde van het Huis een brede blik over het gazon en vijver naar de weilanden daarachter. Zie ook de foto's van het Hof in hoofdstuk 16. Bron: Archief Trudi Woerdeman en Huisarchief Fam. Aertsen.

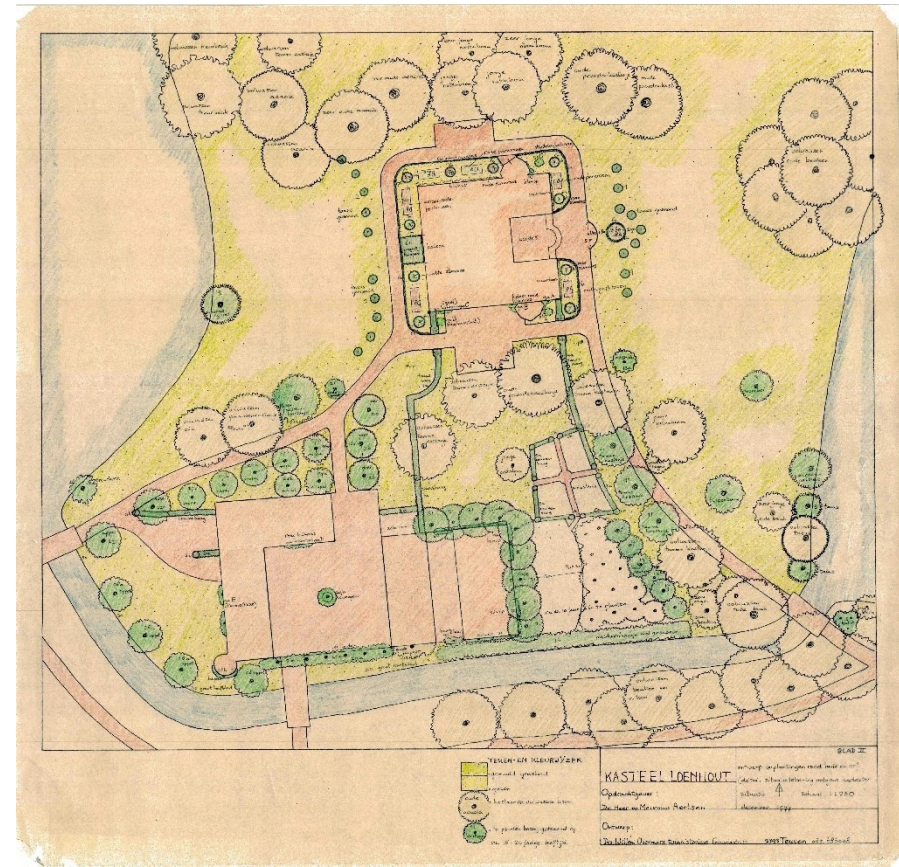
Afbeelding 21.2 Definitief ontwerp met boomgroepen en solitaire bomen voor het park Hof te Loenhout, van Willem Overmars en Trudi Woerdeman in opdracht van de heer Aertsen sr. Blad I. Schaal 1:1000. De niet ingekleurde boomgroepen waren al aanwezig in 1977. De ingekleurde boomgroepen zijn door ons ontworpen en voor het merendeel zo ingeplant. Bij de cijfers hoort een beplantingsplan. Hiervan zijn de lijsten bewaard in een klein document. Bron: Archief Woerdeman en Huisarchief Fam. Aertsen. In het volgende hoofdstuk 23 wordt besproken wat nog van deze aanplant resteert. Een bescheiden aanplant van 'stinzenflora' is hier voorzien.

21.2 Ontwerp voor het Hofeiland rond Huis en bijgebouwen 1977

Wij schreven een mogelijke aanleg van het park in Loenhout destijds dus toe aan Edouard André, de bekende en internationaal werkende landschapsarchitect uit die tijd. André werkte veel in Noord-Frankrijk, België, Luxemburg en Nederland. Hij schreef een invloedrijk boek *L'Art des Jardins* in 1879. Wij hebben onze ideeën voor het ontwerp van een nieuw park in 'oude sfeer' dan ook geput uit dit handboek met zijn vele voorbeelden voor de aanleg van landschapsparken (afbeelding 16.14, een park van André uit 1868). André werkte in België, Noord-Frankrijk en Nederland.

Opmerkelijk is het pleidooi van André voor zijn zogenoemde 'Style mixte' of 'Gemengde stijl'. Hij doelt op de geometrische en decoratieve bloemperken, die vaak symmetrisch gerangschikt worden voor en rondom het huis. Daaromheen ontplooit zich dan het grote landschapspark. In hoofdstuk 16 wordt deze tuintrend in de landschapsstijl nader belicht (afbeelding 16.13, 16.14 en 16.15). Zo kwam het dat de beplanting voor het ontwerp van de directe omgeving van het Huis op het Hofeiland geometrisch is opgezet, vlak rond het Huis. Een parterre met buxusranden en rozenperken. En heel opvallend de strak geschoren taxuskegels voor en achter het Huis. Hiervan staan er nog zes aan de oostgevel. Ze belijnen de rechte kasseiwegen uit de tijd van de heer Aertsen sr. In de sfeer van André weliswaar, maar ze horen er niet, en zijn er nooit geweest. Hier liepen ooit de vloeiende paden van Fuchs met de ronde mozaïekperken, zoals beschreven in hoofdstuk 16.

De structuren van taxushagen, formele moestuin, en fruitbomen en lindebomen op rijen refereren aan de 'Gemengde stijl' én aan de wens van opdrachtgever een omhaagde, intieme plek in het park te creëren.

Afbeelding 21.3 Ontwerp voor het Hofeiland te Loenhout rond Huis en bijgebouwen van Willem Overmars en Trudi Woerdeman, 1977. Blad II. Schaal 1:250. Bron: Archief Woerdeman en Huisarchief Fam. Aertsen.

22 Familie Aertsen 1990-nu

Familie Aertsen

Hof te Loenhout werd in 1990 ingebracht in de NV 't Hof met het doel een toekomstige versnippering bij het overlijden van de eigenaars te voorkomen. Het echtpaar Aertsen-De Jongh behield het vruchtgebruik. Zij hadden acht kinderen, die aanvankelijk in gelijke delen de aandelen verkregen. Vervolgens hebben de acht kinderen een regeling getroffen zodat nog vier kinderen de totaliteit in het aandeelhouderschap verwierven. Thans zijn deze vier takken vertegenwoordigd in het aandeelhouderschap, te weten de takken Frans, Maria, Laura en Marc.

De heer Alfons Aertsen en zijn echtgenote Theresia De Jongh bleven als vruchtgebruikers het kasteel bewonen en het domein beheren tot hun overlijden.

Zij lieten nog belangrijke werken uitvoeren aan zowel de gebouwen als het park.

In 1998 lieten zij alle buitenramen van het kasteel vervangen door PVC-ramen met dubbel glas. Er kwam een extra trap van de eerste verdieping naar de zolder, als bijkomende vluchtweg bij brand.

In 2000 werden ook de houten ramen in de boerderij vervangen door PVC-ramen en werden de twee woningen grondig gerenoveerd.

Een zware storm in januari 1990 velde een aantal waardevolle bomen, alsook de eiken op het eiland. Aangetast door de vele jaren verdwenen meerdere oude bomen.

Begrazing door vee verkleinde de overlevingskansen van aangeplante boomgroepen in de weilanden. Heel wat nieuwe bomen werden aangeplant vanuit een bezorgdheid om het park in stand te houden en grote bomen te voorzien voor de toekomst. Met de tijd werd de binding met de structuur van het opgemaakte plan minder sterk. De lijnen vervaagden.

In 2008 lieten zij de vijver volledig ruimen. Er zat een sliblaag in van circa 80 cm, een goede voedingsbodem voor de gele plomp die de vijver begon te overwoekeren.

Renovatie na 2014 tot heden

Theresia De Jongh overleed op 22 november 2010, Alfons Aertsen op 8 januari 2014. Sinds 2014 behoort het volledige domein in volle eigendom tot de NV 't Hof.

Na het overlijden van hun (groot)ouders hebben de kinderen en kleinkinderen Aertsen opnieuw een grondige renovatie doorgevoerd.

Voor deze werken namen zij architect Peter Tersago van Antwerpen in de arm en voor de coördinatie ervan hun oudste broer Jef Aertsen.

Er werd een vergunde toestand bekomen voor vijf woningen, twee in het kasteel, twee in de boerderij en één in het koetshuis (remisie).

Het betonnen 'kot' (vroeger overdekte speelplaats) werd afgebroken en er werd een nieuwe carport opgetrokken met zolder en berguimtes, binnen de vijvers maar verder verwijderd van het koetshuis. De stedenbouwkundige voorschriften lieten niet toe deze nieuwe carport buiten de vijvers te zetten.

Alle nutsvoorzieningen voor het hele domein werden na onderboring van de gracht gecentraliseerd in een technische ruimte in de nieuwe carport. Er werden drie regenwaterputten gestoken. Scheiding van grijs en regenwater op het hele domein en verwerking van het eigen afvalwater met IBA's (Individuele Behandeling van Afvalwater).

Het kasteel onderging andermaal een grondige renovatie: een nieuwe indeling tot twee woonentiteiten, isolatie daar waar mogelijk, een nieuwe lift conform het KB liften, verwijdering van alle valse plafonds, herstel van de verrotte balken, vervanging van de wenteltrap in de noordertoren door een beter begaanbare trap. De zolder en de kelder werden verfraaid en uitgerust met een keuken met het oog op evenementen.

Voor het hele domein werd overgeschakeld van stookolie naar gas. De bestaande stookolie-tanks werden verwijderd

Zonnepanelen werden aangelegd, zodat de vijf woningen gebruik kunnen maken van zonne-energie.

Aan de westkant van het kasteel werd opnieuw een trap gebouwd in de stijl van de architect J.P. van Bourscheit junior.

Afbeelding 22.1 Luchtfoto uit 1995, met Hof te Loenhout en omgeving, met de Kasteeldreef met laanbomen en de Hofdreef en Kruysdreef met bebouwing. De laatste nu weer doortrokken tot de boshoek. Bron: www.cartesius.be

Afbeelding 22.2 Luchtfoto uit 1995, met Hof te Loenhout en directe omgeving, met solitaire en boomgroepen rond het Hofeiland, met het nieuwe eiland in de noordwesthoek van de gracht, met een wandelpad op de westelijke oever, met de bomenrij aan de westelijke grenssloot. Bron: www.cartesius.be

23 Inventarisatie en aanbevolen beheer

Trudi Woerdeman

Dit hoofdstuk bestaat uit twee delen. Het eerste deel omvat de inventarisatie van bomen en boomgroepen (1860 en 1977). Het tweede deel gaat in op het aanbevolen beheer van bomen en boomgroepen (1860, 1977 en later). Hier wordt onder meer aandacht besteed aan de zichtvelden die nog open of wel ‘dichtgegroeid’ zijn. Ook wordt de dringende zorg voor een gezonde bodem onder oude bomen toegelicht. Waardevolle, ecologische maatregelen worden eveneens gemeld. Het hoofdstuk sluit af met een lijst van wetenschappelijke namen van bomen en enkele heesters, die in dit hoofdstuk worden genoemd. En tot slot enkele beheeradviezen ten aanzien van de paden van Fuchs.

23.1 Inventarisatie van historische boomgroepen

Aan de hand van kaarten en luchtfoto's wordt in het veld bekeken wat er nog te traceren is van de historische boomgroepen. Boomgroepen uit de tijd van Fuchs rond 1860 én boomgroepen die op het uitgevoerde ontwerp staan van Willem Overmars en Trudi Woerdeman uit 1977. Deze laatstgenoemde boomgroepen zijn inmiddels op dit moment (2023) ook alweer zo'n 46 jaar oud!

En dan zijn er nog de bomen, die de heer A. Aertsen vóór onze komst in 1977 al had geplant. Ook later, tot in de 80er jaren heeft hij nog veel geplant.

We bekijken de bomen en boomgroepen vooral op het Hofeiland (dit wil zeggen binnen de vijvers), en ook in de weilanden buiten de vijverpartijen.

Op afbeelding 23.1 en 23.2 zijn de bomen en boomgroepen gemarkeerd uit de tijd van Fuchs (rond 1860). Op afbeelding 23.3 en 23.4 zijn bomen en boomgroepen op het ontwerp uit 1977 aangegeven, samen met latere aanplant door de familie Aertsen.

De zichtvelden en doorzichten, die aan de west- en noordzijde soms zijn dichtgegroeid, worden op afbeelding 23.4 weergegeven. Dit is een luchtfoto uit 2020.

Het is handig om ook de situatie- en ontwerpkaarten uit 1977 in groot formaat schaal 1:1000 hierbij te raadplegen, aanwezig in het familiearchief van de families Aertsen.

De verschillende fasen van de beplanting van het park

Rond 1860, de tijd van Fuchs

Op de kaart aangegeven met rode ringen, dubbel als de bomen nog aanwezig zijn (afbeelding 23.1). Er zijn nog bomen uit de tijd van de aanleg van het park rond 1860. Meest opvallend is de rode beukengroep aan de oostzijde van het Huis (nr 14 op kaart situatie 1977, afbeelding 23.2); deze is in een niet al te beste staat. Andere solitaire rode beuken aan de bruggen zijn in slechte staat en zwaar gesnoeid vanwege veel dood hout (nr 17, 19, 20). Er zijn nog enkele oude eiken in het parkbos noord (nr 8) en in de bossingels ten zuiden van het Huis (nr 19 en 30). Er staan nog oude tamme kastanjes (nr 4 en 25). Twee oude acacia's aan de noordwesthoek van het Huis (nr 1). Prachtig bewaard zijn de monumentale groep paardenkastanjes en enkele oude essen langs de gracht aan de noordkant (nr 5). De nummers zijn hieronder nader beschreven.

1975 – 80er jaren, de tijd van de heer A. Aertsen en echtgenote Th. De Jongh

Op de kaart aangegeven met groene ringen (afbeelding 23.1 en 23.2).

Opvallend zijn de walnotenbomen van 1975 (nr 11 en nr 24), de treurwilg (nr 31) en de rode paardenkastanje aan de Toegangsreef bij het Huis.

Tot in de tachtiger jaren heeft de heer Aertsen nog veel geplant. Zie hieronder bij de beheeradviezen. Deze beplantingen staan hier en daar op de situatiekaart 1977 aangegeven.

1977, de beplanting volgens ontwerp van Willem Overmars en Trudi Woerdeman

Op de kaart aangegeven met blauwe ringen (afbeelding 23.3)

Het meeste is precies zo uitgevoerd, weet zoon Marc Aertsen zich nog te herinneren. Dit geldt met name voor de boomgroepen in de weilanden buiten de vijvers. Ook enkele solitairen, zoals de moerascypres aan de westelijke vijverrand, de paardenkastanje en nog twee linden aan de oostelijke vijverrand (nr 19, 14 en 67 op de ontwerpkaart 1977, afbeelding 23.3).

In het Huisarchief van de Families Aertsen bevindt zich nog de ‘Beplantingslijst Loenhout’ (afbeelding 23.5), waarin alle bomen, heesters én onderbegroeiing van 1977 genoemd worden volgens de nummering op de ontwerpkaart. Inclusief de wetenschappelijke namen. Veel heesters en onder beplanting zijn er inmiddels niet meer.

De beplanting uit 1977 van het Hofeiland is grotendeels verdwenen bij de restauratie van Huis en bijgebouwen, en door de bouw van de nieuwe carport in 2020.

Zie de ontwerpkaart hieronder, afbeelding 23.3 en de beschrijving van de daarbij horende nummers.

Rond 1995/2000 en later

De meest opvallende bomen op de kaart aangegeven met turquoise groene ringen (blauw-groen).

In deze tijd werden er nog aardig wat bomen bijgeplant door de familie Aertsen. Ze zijn al flink gegroeid en zijn hier en daar ook beeldbepalend geworden. Zoals de mammoetbomen aan de noordzijde van het zichtveld naar het westen, de mammoetbomen en Metasequoia bij de brug over de gracht aan de noordzijde en de mammoetboom langs de Toegangsdrif naar het Huis.

Op het gazon van het oostelijke zichtveld staat een nu breed uitgegroeide moerasedik. Nog net niet in het zichtveld.

Langs de vijver aan de oostkant, aan de overzijde, staan groepen van respectievelijk 3 en 2 moerasedikpressen. Nu nog net niet in het zichtveld. Het haagbeukenbos op rijen aan de overzijde van de vijver aan de westkant hoort bij deze plantfase. Deze staan wel gedeeltelijk in het zichtveld naar het westen.

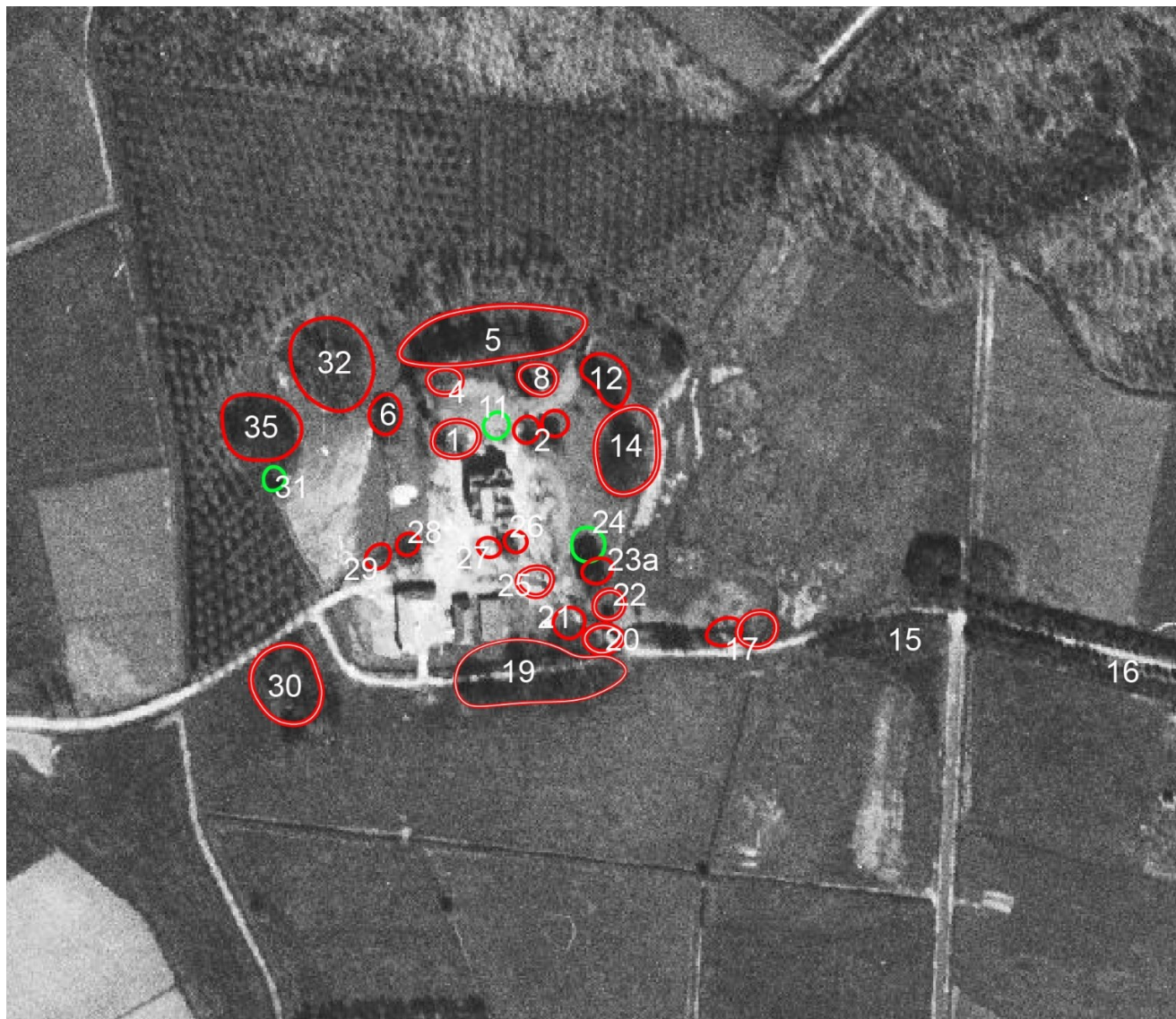
Ook zijn er enkele haagbeuken geplant aan weerszijde van de drif langs de zuidelijke gracht. Op de luchtfoto uit 2020 van Google Earth zijn deze bomen niet goed te zien, omdat hiermee het geheel aan bomen rond Hof te Loenhout nu vrij aaneengesloten is dichtgegroeid (afbeelding 23.4).

De bomen van deze plantfase staan niet op kaart en zijn niet genummerd. Ze komen wel ter sprake bij de aanbevolen beheermaatregelen hieronder in het tweede deel van dit hoofdstuk.

2021 en 2022, de ontwerpen van de ‘sierheesterperken’ met vaste planten en stinzenplanten op het Hofeiland van Trudi Woerdeman en de heesterperken met vaste planten en stinzenplanten in de privé tuinen van de bijgebouwen volgens ontwerp van Margo van Beem

Anno 2023 voor een groot deel uitgevoerd. Zie hoofdstuk 24, met foto's en de ontwerpen in de bijlagen.

23.2 Inventarisatie van de historische bomen en boomgroepen uit de tijd van Fuchs

Afbeelding 23.1 Op deze luchtfoto uit 1971 van Hof te Loenhout en omgeving zien wij de donkere contouren van oudere bomen en boomgroepen. Oude bomen zijn met rood omcirkeld. Soms dubbel omcirkeld, dit wil zeggen dat de bomen er nu, in 2023, nog zijn. Deze bomen stammen hoogstwaarschijnlijk uit de tijd van Fuchs en de aanleg van het landschapspark rond 1860. In 1977 waren deze bomen zo'n 100 jaar oud. De groen omcirkelde bomen (nr 11, 24 en 31) waren in 1971 jong en waarschijnlijk al geplant door de heer A. Aertsen. Binnen de cirkels staan nummers, in wit aangegeven, corresponderend met de nummers op de situatiekaart van 1977 (afbeelding 23.2). De dichte populierenaanplant rondom het Hofeiland buiten de vijvers, zijn op de luchtfoto nog net te zien, en niet lang daarna gekapt. Boomgroepen in de omliggende weilanden zijn er nauwelijks mee.

Genummerde bomenlijst. Tijd Fuchs. In dubbele rode cirkel, nog aanwezig in 2023

Het sortiment bij de genummerde bomen en boomgroepen, zoals aangegeven op de luchtfoto uit 1971 en de kaart uit 1977. Een inventarisatie in het kort.

Het sortiment past geheel bij Fuchs. Zie een lijst van het door hem graag toegepaste sortiment in hoofdstuk 16. Daar vindt men ook de wetenschappelijke namen.

In het tweede deel 'Aanbevolen beheer' komen de nog levende bomen weer ter sprake.

- nr 1 twee oude acacia's, begeleiding zichtveld west over gazonperk
- nr 2 twee oude paardenkastanjes, begeleiding zichtveld oost over gazonperk
- nr 3 twee oude acacia's, begeleiding zichtveld west, omlijsting Huis, nog aanwezig
- nr 4 drie oude tamme kastanjes, solitair in open parkbos noordzijde
- nr 5 oude paardenkastanjes en essen gemengd, bomen singel langs rondlopende vijver, noordzijde
- nr 6 twee oude groene treurbeuken, aan rand vijver, begeleiding zichtveld west. Deze zijn recent vervangen
- nr 8 oude eik bij verhoogde pad naar brug in parkbos noordzijde
- nr 11 4 jonge walnoten, geplant door de heer A. Aertsen (groene cirkel)
- nr 12 groep sparren, inmiddels vervangen door andere wintergroene bomen
- nr 13 jonge bomen, o.a. twee eiken (tussen populieren) (groene cirkel)
- nr 14 oude rode beukengroep, 8 beuken. Belangrijk ontwerpelement van Fuchs. Ze omlijsten zichtveld oost over gazonperk. In 2023 in niet al te beste staat. Uitval. Zolang mogelijk behouden. Zie 'Aanbevolen beheer'
- nr 15 jonge larix en berkenbosjes (groen omcirkeld)
- nr 16 Hofdreef met jonge larix (groen omcirkeld)
- nr 17 oude beuk en eik naast oever en Toegangsdreef. De Toegangsdreef is de gebogen dreef naar het Huis binnen het park. De Toegangsdreef komt vanuit de rechte Hofdreef buiten het park
- nr 18 jonge larix (groen omcirkeld)
- nr 19 oude bomensingel weerszijde dreef, onregelmatig beplant met eik en beuk
- nr 20 oude rode beuk, markante plek bij brug. Nu in niet al te beste staat
- nr 21a oude es, als tegenhanger bij de brug. Toen in slechte staat. Nu verdwenen.
- nr 21 oude tamme kastanje, verdwenen
- nr 22 oude taxus aan oever, nog aanwezig
- nr 23a oude paardenkastanje, te zien op oude ansicht aan de oostzijde in hoofdstuk 17. Verdwenen
- nr 24 jonge walnoot, geplant door de heer Aertsen. Nu volwassen (groot omcirkeld)
- nr 25 oude tamme kastanje uit de tijd van Fuchs, nog aanwezig.
- nr 26 oude paardenkastanje, solitair aan zuidkant van het huis, nu verdwenen.
- nr 27 twee oude, solitaire tamme kastanjes aan zuidkant van het huis, nu verdwenen.
- nr 28 oude (rode?) paardenkastanje, omlijsting zichtveld west, nu verdwenen
- nr 29 oude eik, omlijsting zichtveld west, nu verdwenen

– nr 30 oude boomgroep met (rode) beuken, eiken en sparren. Nog enkele oude beuken en eiken, sparren verdwenen.

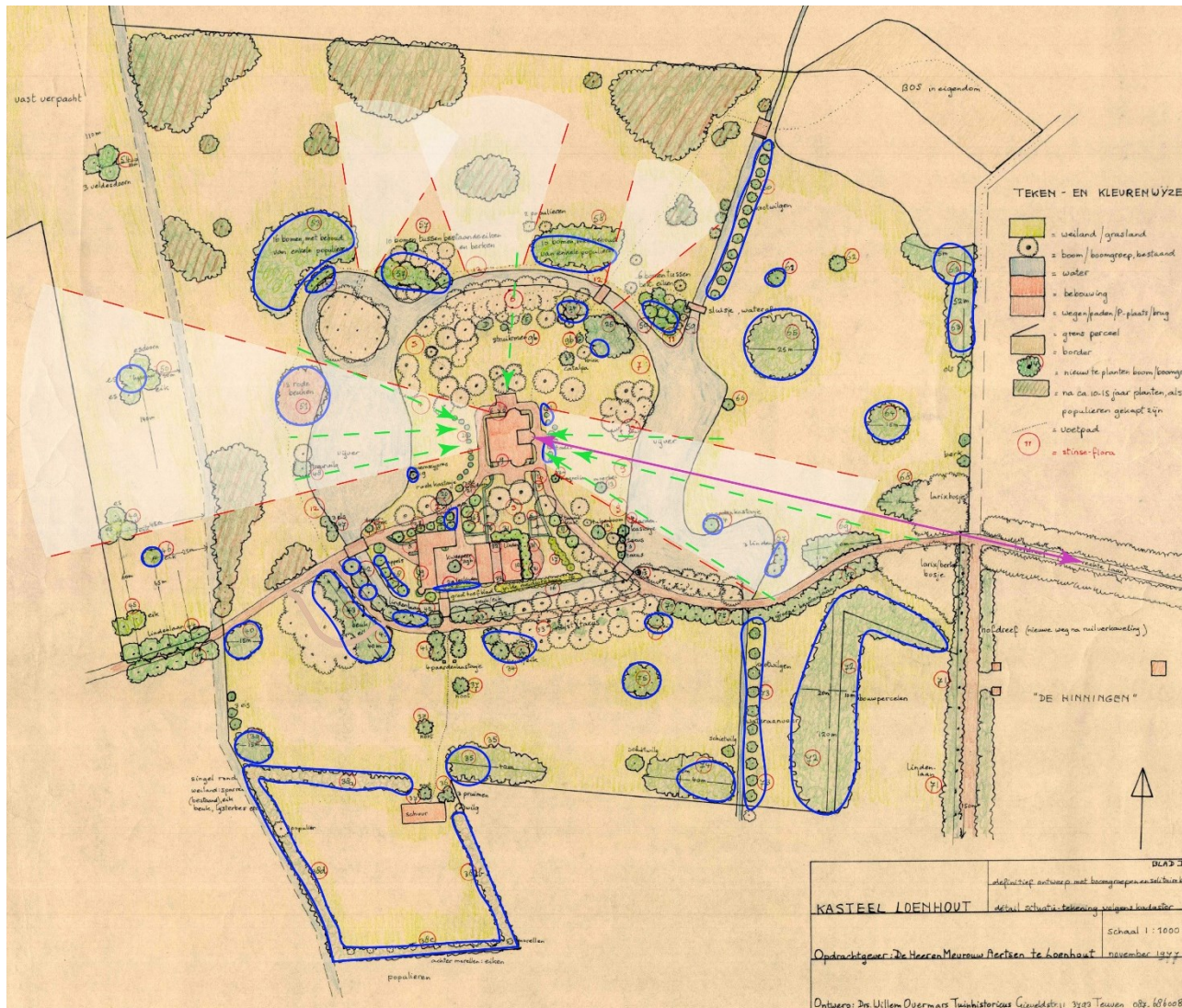
– nr 31 jonge treurwilg aan vijver, waarschijnlijk geplant door de heer A. Aertsen 1975 (groen omcirkeld)

– nr 32 oude boomgroep op eiland met rode beuken, eiken, paardenkastanjes (sortiment Fuchs), verdwenen.

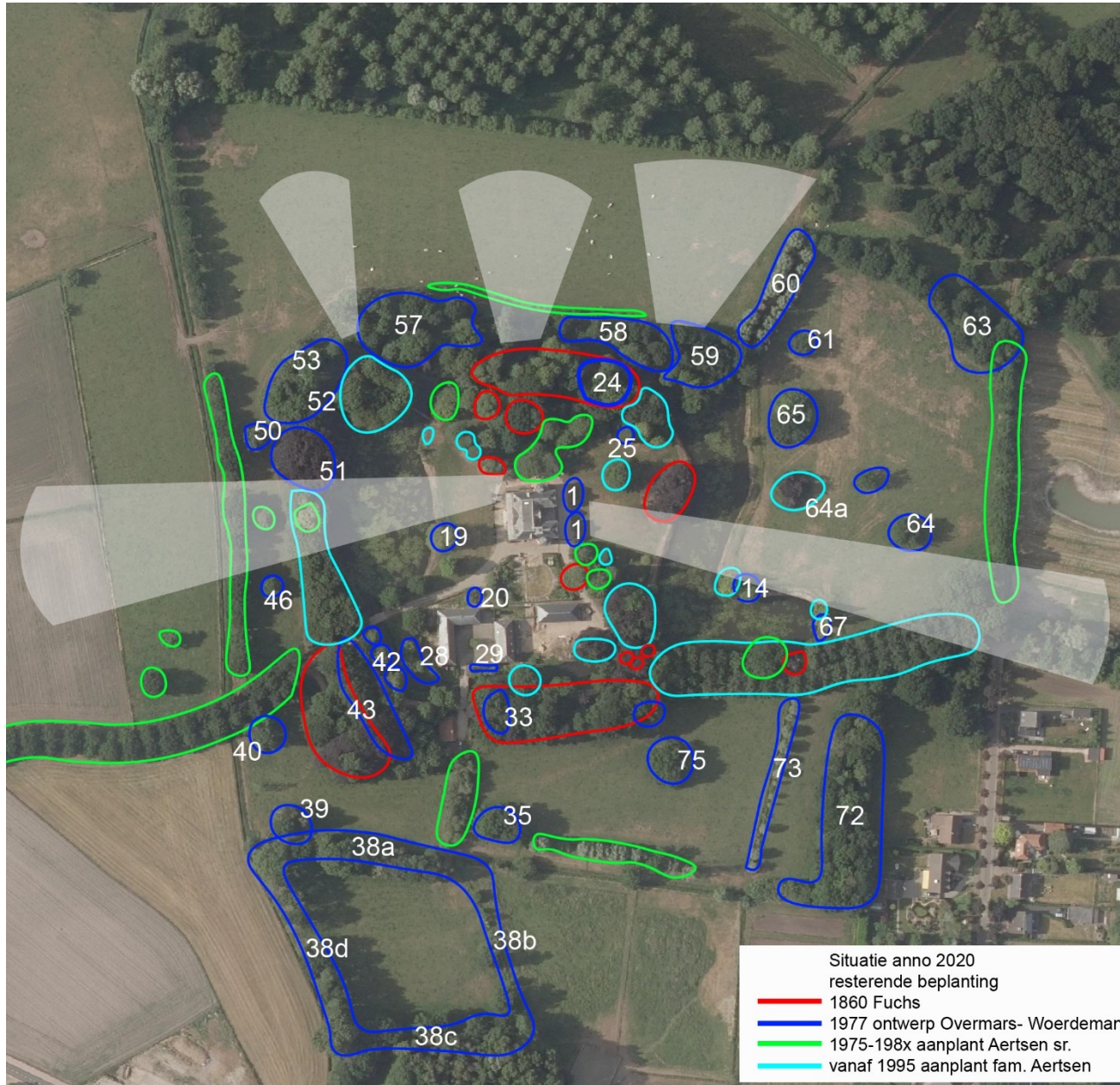
– nr 35 oude rode beukengroep (Fuchs!) toen in slechte staat, en doodgegaan, doordat de bagger uit de vijvers op de wortels gestort werd! Deze rode beuken zijn vervangen in ontwerp W.O. en T.W. in 1977 (nr 51, afbeelding 23.3)

Let op: de bomenummering op afbeelding 23.3 en 23.4 hieronder (ontwerpkaart 1977 en luchtfoto Google Earth 2020) is een nieuwe nummering en verschilt van de nummering op afbeelding 23.1 en 23.2 van Fuchs bomen (situatie 1860 en luchtfoto 1971).

23.3 Inventarisatie van nog aanwezige bomen en boomgroepen volgens ontwerp 1977 van Willem Overmars en Trudi Woerdeman anno 2023

Afbeelding 23.3 Het grote parkontwerp van 1977, binnen en buiten de vijvers. Blad I, schaal 1:1000. Zie ook afbeelding 21.2. Bomen en boomgroepen die nog aanwezig zijn, zijn blauw omcirkeld, met bijhorende nummers (loep nodig!) en een beschrijving van het overgebleven sortiment. De niet ingekleurde bomen stonden er al in 1977, zie afbeelding 23.2. Ook de toen nog duidelijke zichtvelden naar het oosten en westen zijn hier ingetekend, evenals de doorzichten tussen de boomgroepen aan de overzijde van de noordelijke gracht. Aangegeven als transparante, witte zichtvelden, begrensd door rode stippellijnen. Ook de belangrijkste zichten op het Huis vanaf de overkant van de vijvers ofwel vanaf de gebogen Toegangsdrif zijn met groene stippellijnen aangegeven. Vergelijk afbeelding 21.1, waarop de zichtvelden van toen (1977) nog aanwezig waren in het veld, in rood aangegeven. De paarse lijn geeft de relatie weer van het Huis en de rechte Hofdrif in de achttiende eeuw. Die is nog steeds zichtbaar.

Afbeelding 23.4 Luchtfoto uit 2020 van Google Earth, vlak na de restauratie van het Huis in 2020.

De belangrijke bomen van Fuchs zijn rood omcirkeld (Fuchs rond 1860). Blauwe cirkels staan rond de bomen en boomgroepen uit de tijd van het ontwerp uit 1977 van Overmars en Woerdeman. Binnen de blauwe cirkels staan de nummers in wit aangegeven, die corresponderen met de moeilijker leesbare nummers op de ontwerpkaart. Zoals hierboven gezegd, is dit een nieuwe en andere nummering dan de 'bomen van Fuchs' van rond 1860. Aanplant van de heer A. Aertsen (1975 en later) is groen omcirkeld. Aanplant door de familie van 1995/ 2000 en later zijn turquoise (blauwgroen) omcirkeld. Alle lanen en dichte groene gordels rond het Huis en de weilanden zijn nu volwassen. De zichtvelden staan op de luchtfoto aangegeven. Duidelijk is te zien dat het zichtveld naar het westen, en enkele doorzichten tussen de boomgroepen van afbeelding 23.3 naar het noordelijk weiland, inmiddels dichtgegroeid zijn. Het is wenselijk hier weer, stap voor stap, openingen te maken. Dat scheidt weer de ruimtelijke beleving, die in het park van Fuchs, én in het ontwerp uit 1977, bedoeld is. Zie verder hieronder, in de 'Beheeradviezen'.

Beschrijving van het aanwezige sortiment uit 1977

Het nog aanwezige sortiment bij de genummerde bomen en boomgroepen volgens ontwerpkaart 1977 in het kort. Dit staat met blauwe cirkels aangegeven (afbeelding 23.3 en 23.4).

Het sortiment bestaat meest uit inheemse bomen, aansluitend bij het sortiment van Fuchs, zoals werd aangetroffen in 1977.

In het Huisarchief van de Families Aertsen bevindt zich het genoemde boekje 'Beplantingslijst Loenhout' (afbeelding 23.5) met volledige beplantingslijst en hun wetenschappelijke namen. Hier onder worden de wetenschappelijke namen verder niet genoemd, ook niet van de onderbegroeiing met inheemse heesters of kleine bomen, die meestal verdwenen is. Raadpleeg daarvoor de 'Beplantingslijst' uit het archief, afbeelding 23.5.

Op de luchtopname van Google Earth uit 2020 is moeilijk te zien wat er nog aanwezig is uit 1860 en 1977. De historische beplantingen in de vorm van losse boomgroepen of bomen gaan nu geheel op in de beplantingen op rijen of in aaneengesloten singels.

De nog traceerbare, losse boomgroepen uit 1977 zijn met name te vinden in de weilanden buiten de vijvers, ten oosten, ten zuiden en ten westen van het Hofeiland.

De nummering gaat min of meer met de klok mee. Hier worden dus alléén nummers genoemd van wat er nog aangetroffen is in 2023.

Voor verdere beschrijving mét Aanbevelingen voor het Beheer zie tweede deel van dit hoofdstuk.

Binnen de vijvers:

- nr 1 taxus in kegelvorm, nog 6 exemplaren voor het bordes (blauwe cirkel)
- nr 14 paardenkastanje overzijde vijver zuidzijde, op de punt, nog aanwezig, groeit weinig wegens aantasting mineermot (blauwe cirkel)
- nr 19 moerascypres, vijverrand west (blauwe cirkel). Later zijn er twee bijgeplant.
- nr 20 rode paardenkastanje, hier niet geplant, wellicht wel aan de oostzijde Toegangsdreef bij Huis
- nr 24 boomgroep, 1 es, 3 eiken, nog aanwezig (blauwe cirkel)
- nr 25 wintergroene coniferengroep. Nog aanwezig: 1 Mammoetboom. De Ginkgo is verplant naar de zuidoostkant naar het Huis. Staat er nog.
- nr 27 twee mispels in tuin aan de noordzijde van de boerderij, nog aanwezig (blauwe cirkel)
- nr 28 rij hoogstamfruitbomen, nog 4 aanwezig, o.a. kweeper (blauwe cirkel)
- nr 29 leilinden aan de binnenplaats, nog 4 aanwezig (blauwe cirkel)
- nr 30 groot hoefblad aan de gracht, volop aanwezig (blauwe cirkel)

Buiten de vijvers:

(vanaf de zuidzijde; met de klok mee)

- nr 33, 34 aanvulling van de boomgroep van Fuchs, zuidzijde gracht. Met beuken en eiken. En hier en daar onderbegroeiing van taxus. Deze staan er nog gedeeltelijk (blauwe cirkel)
- nr 35 boomgroep in weiland zuid, er staan nog 4 eiken, een mooie, solitaire groep (blauwe cirkel)

- nr 38 a, b, c, d uitgegroeide, inheemse bomen en heestersingel rond een weiland zuidzijde. Deze staan er nog deels o.a. eiken, berken; heesters deels verdwenen (blauwe cirkel)
- nr 39 boomgroep in weiland zuid, er staan nog 3 berken en 1 eik (blauwe cirkel)
- nr 40 boomgroep in weiland zuid bij Kasteellaan, 1 Amerikaanse eik, 3 berken en 1 veldesdoorn staan er nog (blauwe cirkel).
- nr 42 lindenlaan tussen gracht en dreef. Terecht al gedund. Er staan nog verspreid ca. 4 linden (blauwe cirkel)
- nr 43 aanvulling boomgroep Fuchs met o.a. beuk, eik en es. Deze staan er nog deels (blauwe cirkel)
- nr 46 solitaire eik in weiland west, nog aanwezig (blauwe cirkel)
- nr 48 treurwilg. Deze stond er al in 1977 ('jonge treurwilg'). Heer A. Aertsen 1975? (groene cirkel)
- nr 50 boomgroep in weiland west, 1 es is overgebleven (blauwe cirkel)
- nr 51 Apostelengroep van 13 rode beuken. Verving de oude beukengroep (nr 35) van Fuchs (blauwe ring)
- nr 52 drie elzen solitair aan vijver noordwestoever, nog aanwezig (blauwe cirkel)
- nr 53 grote boomgroep met onderbeplanting. Nog aanwezig. Eik, esdoorn, es, Amerikaanse eik, meidoorn en veldesdoorn (blauwe cirkel)
- nr 56 boomgroep in de verte weiland west, wel aanwezig, niet geïnventariseerd. Op plan 2 eiken.
- nr 57 noordzijde parkbos, op punt tegenover het eiland. Het pad loopt door deze groep heen. Op punt jonge rode beuk. Verder eik, es en berk en groep eiken bij elkaar met meidoorn (volgens ontwerp 1977, blauwe cirkel). Ook aanplant van de heer A. Aertsen (vanaf 1975, 2 oude boskrieken?)
- nr 58 boomgroep, resterend paardenkastanje en enkele eiken (blauwe cirkel)
- nr 59 boomgroep, open boomwei met eiken, paardenkastanje, 2 amberboom en 1 pluimes, nog aanwezig (blauwe cirkel)
- nr 60 knotwilgen langs afvoersloot, nog aanwezig (blauwe cirkel)
- nr 61 solitaire wintereik in weiland oost, nog aanwezig (blauwe cirkel). Nr 62 idem, verdwenen.
- nr 63 bomengroep met onderbegroeiing in de hoek van weiland oost. Nog aanwezig o.a. eik. Nu dichtgegroeide bossingel met o.a. eiken en hazelaar.
- nr 64 boomgroep met 5 solitaire eiken (keuze heer A. Aertsen na 1977)
- nr 65 grote bomengroep in weiland oost, met onderbeplanting. Best bewaarde boomgroep van ontwerp 1977. Nog aanwezig: grote eik, esdoorn, essen en onderbegroeiing van hazelaars (blauwe cirkel).
- nr 67 twee oude linden aan de oever vijver oostzijde, nog aanwezig (blauwe cirkel)
- nr 68 bosschages bij de ingang aan weerszijden van de Toegangsdreef. Nu met eik, es en rododendron. Wordt voorlopig niet ingegrepen. Nr 69 is niet geplant. De heer A. Aertsen plantte destijds een lindenlaan aan weerszijde van de Toegangsdreef. Deze is inmiddels vervangen.
- nr 70 Toegangsdreef vanaf de Hofdreef, nu dubbel beplant met groene beuk aan weerszijde door Familie Aertsen rond 2000.

- nr 72 gebogen bossingel langs weiland zuid, nog intact. Geplant vóór bouwpercelen. In deze singel wordt voorlopig niet ingegrepen, ziet er goed uit van een afstand.
- nr 73 rij knotwilgen, nog aanwezig (blauwe cirkel)
- nr 74 boomgroep met onderbeplanting. Dit is nu een langgerekte bos singel in rechte lijn langs de perceelgrens van dit weiland zuid. Nr 74 gaat nu op in boomgroep 35. Te zien op Google Earth 2020 (afbeelding 23.4).
- nr 75 boomgroep met solitaire eiken, mooi in het weiland, nog aanwezig (blauwe cirkel).

blauwe cirkel

BINNEN DE VIJVERS ZIE TEKENING VAN BLAD II
(schaal 1 : 250)

BEPLANTINGSLIJST LOENHOUT					
PLAATS	SOORT	AANTAL	MAAT	PRIJS λ	TOTAAL
* Resterend 2023					
1 voor het huis op het grasveld	taxus baccata	9	125/150	6 resterend	
			voorsnoeien als pyramide		
2 achter het huis	taxus baccata	10	idem als 1		
3 bij brug oprijlaan	taxus baccata	2	125/150		
4 taxushaag	taxus baccata	160	100/125		
			(80 m./2 p m)		
4b poorten in taxushaag	taxus baccata	7	125/150		
5 beukenhaag	fagus sylvatica groen	208	80/100		
			(52m/4 p m)		
5b poorten in b.haag	fagus sylvatica groen	10	100/125		
PERKEN ROND HET HUIS:					
6a palomboorden	buxus sempervirens	720			
	'suffruticosa	144m/5 p m)			
6b palmbosjes	buxus sempervirens	70	25/30		
7 rozen op stam					
7 A roze theehybriden op stam	'Gethy Uphard' 1922 roze	4	100/125 stam		
7B rode theehybriden op stam	'Crimson Glory' 1935 of andere rode	2	100/125 stam		
7C witte theehybriden op stam	'Frau Karl Druschki' 1900 of andere witte	4	100/125 stam		
8 perkrozen					

Afbeelding 23.5 Eerste getypte pagina van de lange beplantingslijst, die hoort bij het ontwerp van 1977 door Willem Overmars en Trudi Woerdeman. Hierop staan ook de wetenschappelijke namen van de bomen, heesters en onderbegroeiing. Bron: Huisarchief Familie Aertsen.

23.4 Aanbevolen Beheer van de bomen en boomgroepen anno 2023

Maatregelen om cultuurhistorische redenen

Zichtvelden openen

Het ontwerp voor het park in Loenhout was vroeger bedoeld om een ruimtelijk beeld te geven van een ideaal landschap met brede vergezichten over grasvelden en vijvers naar weilanden met grazend vee. Bomen en boomgroepen aan weerszijden van deze vergezichten begeleiden de blik naar de verte. Een langzaam slingerende wandeling voert langs de vloeiende oevers van de vijvers. Dit levert afwisselende doorzichten op naar het Huis, dat zich mag spiegelen in de vijvers. De wandeling gaat over open grasveld en door gesloten boomgroepen. Bomen en boomgroepen zijn ontworpen en geplant op strategische plekken en begeleiden de blik van de wandelaar.

Uit cultuurhistorisch oogpunt is het belangrijk dat historische bomen en boomgroepen behouden blijven en vrijgezet worden. Zij zijn beeldbepalend voor de ruimtelijke opbouw van het park.

Op afbeelding 23.3 en 23.4 in dit hoofdstuk, en op afbeelding 21.1 (Ontwerpkartaal Overmars, Woerdeman 1977) zijn de zichtvelden uit die tijd aangegeven.

Op de luchtfoto van Google Earth van 2020 is te zien hoe zichtvelden en doorkijken in het park tussen de boomgroepen op sommige plekken geheel zijn dichtgegroeid (afbeelding 23.4). De oorspronkelijke zichtlijnen zijn op deze afbeelding weergegeven.

Voor het parkbeeld is het belangrijk om het zichtveld naar het westen veel opener te maken. Vanaf het Huis en ook vice versa vanaf de overkant van de vijver komt dit ruimtelijke beeld weer terug.

Het is ook wenselijk de doorzichten tussen de boomgroepen aan de overzijde van de noordelijke gracht, waar een pad loopt, weer te openen door dunnen en snoeien.

Bomen op rijen

Er is een tijd geweest op het Hof, dat de bomen ook op rijen werden geplant tussen de onregelmatig geplante boomgroepen (2000). Nu blokkeren de op rijen geplante bomen de doorzichten nogal eens. Door deze hier en daar te verwijderen en op te snoeien, zal het park weer ruimtelijk kunnen worden beleefd.

Op de recente luchtfoto uit 2020 (afbeelding 23.4) ziet men ook, dat boomgroepen nu opgaan in aaneengesloten boomsingels. Kortom, er is een tijd te veel (op rijen) geplant.

Dit wordt verder toegelicht bij de 'Beheeradviezen' bij betreffende nummers van deze boomgroepen.

Zaailingen

In de boomgroepen zijn ook zaailingen te vinden die inmiddels jongvolwassen zijn en de oorspronkelijke boomgroep wat uit zijn verband halen. Soms is het wenselijk deze te verwijderen. Zie verder per nummer hieronder.

Behoud genetisch materiaal

Als er zaailingen gevonden worden van de paardenkastanjes, essen en rode beuken van Fuchs is het de moeite om ze op te (laten) kweken, zodat dit oude, genetisch materiaal behouden kan blijven. Zij kunnen later een plaats krijgen.

Behoud beukengroepen. Zonnebrandgevaar

Zet de stam(voet) van oude beuken nooit in de zon, wikkel ze in. Als er ruimte is, laat de takken tot op de grond groeien.

Bescherming boomwortels

Nooit maaien over de wortels van oude bomen. Als de bast beschadigt, is er infectiegevaar door bijvoorbeeld de reuzenzwam. Met bosmaaier met draden maaien, indien nodig.

Maatregelen voor herstel van bodemleven en het behoud van oude bomen

Het herstel van het bodemleven, en daarmee samenhangend de verbetering van de groeiomstandigheden voor oude bomen, roept momenteel om steeds meer aandacht in parken en bossen. Het bodemleven is aan het verdwijnen. Eiken en beuken bijvoorbeeld gaan hard achteruit en dat hangt hiermee samen.

Droge, hete zomers en verlaging van het grondwater maken hun groeiomstandigheden steeds slechter. Met name de rode beukengroep van Fuchs aan de oostzijde van het Huis lijkt ieder jaar slechter te worden (afbeelding 23.6 en 23.7). De beuken zijn nu ongeveer 160 jaar oud. Beuken kunnen veel ouder worden. Bodemverzorging van deze groep heeft prioriteit.

Ook de oude eiken in het noordelijk parkbos (nr 8 op afbeelding 23.1 en 23.2) en de tamme kastanje langs de Toegangsreef van Fuchs (nr 25, op afbeelding 23.1 en 23.2) kunnen bodemverzorging gebruiken.

Een gezonde bosbodem

Een gezonde bosbodem bevat per paar vierkante centimeters miljoenen bosbodemdierpjes, bacteriën en schimmels. Het is een samenhangend, zeer complex en intelligent ecosysteem van ruil, vormen van symbiose en communicatie. Op dit terrein worden steeds nieuwe en verbazingwekkende ontdekkingen gedaan (Wageningen UR).

Mycorrhiza's, letterlijk 'wortelschimmels', vormen enorme ondergrondse netwerken, die in symbiose leven met o.a. de haarwortels van bomen. Voor bomen zijn ze onmisbaar, en andersom. De wortelschimmels leveren via hun draden (minuscule, holle buisjes) water en voeding aan bomen. In ruil daarvoor geven bomen suikers (product van de fotosynthese).

Op een boeiende excursie in een gemengd beuken- en eikenbos vertelde bosexpert Walter Donker hierover (www.hetonzichtbarebos.nl). Met een loop konden we deze schimmeldraden zien. Zij vormen een ‘mini-wattenstaafje’ rond de uiteinden van bijna iedere haarwortel, ondiep in de halfverteerde strooisellaag. We stonden onder oude, nog gezonde beuken, met een verende strooisellaag en een heerlijke bosgeur. Kleine, paarsrode paddenstoelen waren er volop: de Amethistzwam of Rode koolzwam. Zij zijn de vruchten van dit schimmelnetwerk onder oude beuken. Zie de afbeeldingen verderop in paragraaf 23.5 op p. 102. Ook eiken maken gebruik van deze schimmels.

Er zijn ontelbare soorten mycorrhizale schimmels, met of zonder boombegeleidende paddenstoelen.

Paardenkastanje, plataan, esdoorn en es bijvoorbeeld leven in symbiose met weer andere soorten wortelschimmels.

Zure bodem

Donker vertelde verder, dat de bosbodem voor onze bomen alarmerend snel verslechtert. Het bodemleven is aan het verdwijnen. Een hoofdreden is de luchtvervuiling. Er komt te veel stikstof uit de lucht. Bomen en bodem kunnen dit niet meer opnemen. Stikstof spoelt uit (en vervuult verder) en de bodem verzuurt. Door deze verzuring sterven mycorrhizae af en de bomen sterven langzamer.

Het verhaal van Donker vertel ik hier, om het belang van herstel van het bodemleven te benadrukken. Kort gezegd: revitaliseer bodem en bomen (en zeker bomen die in gazon staan) door af en toe met laagjes bladaarde, en jaarlijks met wat organische voeding, Biobodem (voorzien van divers bodemleven in korrelvorm van Innogreen) en vooral ook kalk tegen verzuring (Ph meten). Geef water in droge tijden. De vijver op peil houden indien mogelijk! Strooi ook eens wat regenwormen uit (per post te bestellen!). Blad laten liggen.

Als dit bij de rode beukengroep (nr 14) van Fuchs gebeurd is, zou men de strooisellaag (in halfverteerd blad) hier en daar kunnen ‘enten’ met plukjes haarwortel en bosstrooisel van een gezonde beukengroep elders. Zie verder beschrijving en afbeeldingen bij nr 14 op p. 102.

Meer informatie over micorrhizale schimmels zie www.biogroei.be en www.waldwissen.net

Bodemverdichting en hekken

Nu we ons eenmaal bewust zijn van het feit, dat de bomen van boomgroepen in weilanden ook afhankelijk zijn van die fijne haarvaten van bodemschimmels, die water en voeding leveren aan de haarwortels, is het begrijpelijk, dat ook hier geen bodemverdichting mag optreden in de haarwortelzone van die bomen (= kroonprojectie).

Het is tijd om de hekken voor het vee om de boomgroepen en de solitaire bomen te verzetten naar een grotere omtrek, liefst net voorbij de kroonprojectie van de bomen. Dat is wijd hoor! Geen vee tot aan de stammen. De bomen hebben hier onder geleden en dat is ze af te zien. Dit wordt hieronder per nr van de ontwerpkaart van 1977 beschreven.

Vooraf in het oostelijke weiland zijn nog verschillende oude solitaire bomen en boomgroepen te vinden zoals op de ontwerpkaart van 1977 te zien is. Met name hier is het raadzaam de hekken ruimer te zetten.

Voor het vee moet er wel een alternatief zijn om in de schaduw te kunnen liggen.

Compost en bodemleven voor moestuin en borders

In het park van Hof te Loenhout zijn heesterborders – de sierheesterparken á la Fuchs – borders en moestuin, belangrijke componenten van het grote geheel. De recente ontwerpen uit 2021 worden in hoofdstuk 24 kort toegelicht. Het opzetten van composthopen met het nodige bodemleven voor deze tuingedeelten is belangrijk. Veel informatie is te vinden in het boek van Jeff Lowenfels en Wayne Lewis: *Het bodemvoedselweb. Alle kleine beestjes helpen*. Vertaling Marc Siepmann (2014).

Maatregelen om de ecologische waarden te vergroten

Heraanplant van onderbegroeiing en struweelranden

Bij het ontwerp uit 1977 hoort een beplantingslijst (afbeelding 23.5). Opvallend is dat voor de meeste boomgroepen op het ontwerp niet alleen bomen zijn voorzien, maar ook een onderbeplanting van inheemse heesters (tot en met kamperfoelie toe). Die onderbegroeiing van heesters is praktisch verdwenen. Dat komt door toegenomen schaduw van groeiende bomen, en ook door het ‘knabbelend’ vee en bodemverdichting aan de rand.

Opvallend ‘biodivers’ in het ontwerp is het sortiment van de boom- en heestersingels rond een weiland (afbeelding 23.3 en 23.4, nr 38). Voor een beeld van de huidige situatie zie bij nr. 38 in paragraaf 23.9.

Struweelranden en lage onderbegroeiing langs bosranden en aan de randen van boomgroepen zijn ecologisch gezien zeer belangrijk voor vogels, vleermuizen, insecten en nog veel meer. Zij dragen zeer bij aan de biodiversiteit. Op sommige plekken (nr 38 bijvoorbeeld) is het wenselijk weer onderbegroeiing aan te planten. Hieronder volgt een lijst van heesters, die in 1977 werd toegepast.

Lijst van heesters voor onderbegroeiing

Hazelaar (*Corylus avellana*); Taxus (*Taxus baccata*); Hulst (*Ilex aquifolium*); Meidoorn (*Crataegus monogyna*); Krenteboompje (*Amelanchier lamarckii*); Gelderse roos (*Viburnum opulus*); Rode kornoelje (*Cornus sanguinea*); Sporkenhout (*Rhamnus frangula*); Europese Vogelkers (*Prunus padus*); Veldesdoorn (*Acer campestre*); Lijsterbes (*Sorbus aucuparia*); Pimpernoot (*Staphylea pinnata*); Trosvlier (*Sambucus racemosa*).

Dood hout en opschot

De oudste bomen hebben dood hout in hun kruinen. Ze stoten deze takken van nature af bij ouderdom, als de wortels niet de hele boom meer kunnen voeden. Dit is een langdurig proces en deze bomen kunnen nog lang blijven leven. Bij iedere storm zullen er ook takken naar beneden komen.

Het vele dode hout in de kruinen van de rode beukengroep nr 14 van Fuchs van de laatste jaren, is helaas ook een teken van hun slechter wordende conditie. Uit esthetische overwegingen kan men wel wat dood hout eruit snoeien. Let wel op zonnebrand in de kruin van beuken.

Zolang dit dode hout geen gevaar oplevert kan het ook blijven zitten. De rode beuken van Fuchs bij de bruggen zijn op deze plek terecht flink gekort, en zijn er ook slechter aan toe. Dood hout is ecologisch gezien waardevol en in een bosgemeenschap onmisbaar voor vogels, spechten en insecten.

Oude acacia's, linden en tamme kastanje verjongen zich met opschot, vaak vanuit of op de stam. Dit kan in principe blijven zitten, hoogstens wat uitdunnen.

Om esthetische reden kan men opschot aan stamvoet of stam dunnen of wegsnoeien, om een stam mooi uit te laten komen, ofwel vanwege het doorzicht onder stammen door. Dat is altijd een keuze.

Een dode tak van acacia of eik kan ook een heel romantische sfeer geven. Zo voelde men dat in de 19^e eeuw! Bomen staan zo vaak op schilderijen afgebeeld!

Klimop

Klimop. In het parkbos ten noorden van het Huis bij de oude hazelaar met klimopbodembedekking, begint (?) klimop hier en daar omhoog te kruipen in enkele bomen. Aangeraden wordt dit hier niet overal toe te laten, hoogstens bij een enkele jongere boom.

Klimop is geen parasiet voor bomen; ze lijden er niet onder. Bovendien is klimop veel waard voor bijen, insecten en vogels. Bloeiende klimop is de laatste, overvloedige drachtplant voor insecten, bijen en vlinders in september en oktober, aan het einde van het bloeiseizoen. Het gevaar is echter, dat klimop zwaar kan worden in de zijtakken van de boom, waardoor zware takken, zelfs de hele boom, eerder naar beneden kunnen komen.

Vanwege de ecologische waarde kan men klimop zeker toelaten in minder kostbare bomen.

Zeker in de winter is klimop een fraai gezicht. Wel op voorwaarde, dat ze niet de stammen van bomen bekleden, waar men juist onderdoor moet kunnen blijven kijken. Klimop dus liefst alleen in boomgroepen en boomsingels, die dicht mogen groeien.

23.5 Bomen en boomgroepen uit de tijd van Fuchs (ca 1860), aanbevolen beheer

Hieronder volgen beschrijving en beheeradviezen bij de genummerde bomen en boomgroepen, zoals aangegeven op de luchtfoto uit 1971 en op de kaart van de situatie in 1977 (afbeelding 23.1 en 23.2).

Willem Overmars en Trudi Woerdeman hebben toen de bomen en boomgroepen uit de tijd van Fuchs (rond 1860) geïnventariseerd en genummerd. Op de luchtfoto en situatiekaart 1977 zijn deze bomen rood omcirkeld. Een dubbele rode cirkel betekent, dat ze nu nog (deels) aanwezig zijn.

Het is handig om hier de kaart van de situatie in 1977 in groot formaat 1:1000 volgens de nummers te raadplegen. Deze bevindt zich in het Huisarchief van de families Aertsen.

In het ontwerp van 1977 werd voortgeborduurd op het doorgaans inheemse sortiment van 1860.

Het sortiment past bij Fuchs. Zie een lijst van het door hem graag toegepaste sortiment in hoofdstuk 16.

– nr 1 twee oude acacia's, aan de noordwesthoek van het Huis. Fuchs, dubbele rode cirkel. Beiden nog aanwezig. Zij begeleiden het zichtveld aan de westkant over gazonperk. Oud en indrukwekkend. Het dode hout in de kruin geeft veel sfeer.

Beheeradvies: Laat het dode hout zitten, zolang het geen gevaar oplevert. Het kan lang blijven zitten, is ecologisch waardevol (spechten). Vanuit de onderstam komen steeds jonge scheuten, zo verjongt een acacia zich. Scheuten af en toe dunnen.

– nr 2 twee oude paardenkastanjes, begeleiding zichtveld oost over gazonperk. Gekapt rond 1975. Ten zuiden van deze plek staat nu een brede volwassen Moeraseik (geplant rond 1995). Deze staat net niet in het zichtveld.

– nr 3 twee oude acacia's, begeleiding zichtveld west, omlijsting Huis, niet meer aanwezig. Nu staan er twee, inmiddels flink uitgegroeide Mammoetbomen (*Sequoiadendron giganteum*), waarschijnlijk geplant rond 2000.

– nr 4 twee oude tamme kastanjes waarschijnlijk nog uit tijd van Fuchs, in 1977 nog solitair in open parkbos noordzijde. Tamme kastanjes kunnen oud worden. Rond en na 1975 zijn er door de heer A. Aertsen nog enkele tamme kastanjes, paardenkastanje, en eiken bijgeplant.

Beheeradvies: Beschadigde stam van oude tamme kastanje en een eik zo laten, boom leeft door. Het parkbos is door Fuchs veel opener bedoeld. Laat dit niet verder dichtgroeien. Daarom is het goed zaailingen, met name de twee beuken, te verwijderen. De oude hazelaar stond er al in onze tijd (f), een mooie onderbegroeiing. Het zicht op de rij paardenkastanjes van Fuchs moet openblijven (nr 5). Geef hier wel jaarlijks wat kalk en Biobodem van Innogreen, in verband met de verzuring van de bodem.

– nr 5 een lange, onregelmatig beplante singel van oude paardenkastanjes en enkele essen richting brug langs de rondlopende gracht aan de noordzijde is bijna gaaf bewaard. Een bomenmonument uit de tijd van Fuchs! De paardenkastanjes zijn nog zonder hun ziekte. Richting brug staan nog enkele oude essen uit de tijd van Fuchs. Deze singel moet goed in het zicht blijven! Ook vanaf de overkant van de gracht. Dubbele rode cirkel.

Beheeradvies: Ook hier jaarlijks wat kalk en Biobodem, in verband met bodemverzuring. Zaailingen van deze oude singel (paardenkastanje en es) opkweken, als waardevol oud genetisch materiaal.

– nr 6 twee oude groene treurbeuken, aan rand vijver, begeleiding zichtveld west. Deze zijn in 2021 vervangen. Een oude beuk waaide om; de andere kreeg zonnebrand.

– nr 7 een van de twee oude hazelaars staat er nog.

Beheeradvies: Hier staan ook 2 beukenzaailingen, die beter verwijderd kunnen worden. Dan is er weer zicht op de paardenkastanjes van Fuchs.

– nr 8 oude eik uit de tijd van Fuchs, solitair vóór de paardenkastanje singel. Dubbele rode cirkel.

Beheeradvies: wat dood hout laten zitten. Ecologisch gezien zijn oude eiken enorm belangrijk. Vele honderden insecten leven hier, plus vogels, spechten en vleermuizen. De eik heeft wel te veel dood hout. Dat wijst op achteruitgang in de conditie.

Beheeradvies: ook hier jaarlijks wat kalk en Biobodem geven in verband met verzuring van de bodem. PH meten, hoe zuur?

Vóór deze eik staan nog enkele jongvolwassen eiken uit de tijd van de heer A. Aertsen (1975 en later).

Volgens de oude luchtfoto 1971 (Fuchs), de verkoopaffiche uit 1944 en ons ontwerp van 1977 zou dit deel van het nogal dichtgegroeide parkbos een open grasland zijn geweest met boomgroepen.

Beheeradvies: De twee in het midden geplante taxussen (rond 1995-2000?) belemmeren nu het zicht op het Huis en vice versa op de brug over een open grasveld. Het is beter om ze te verwijderen.

– nr 11 4 jonge walnoten, geplant door de heer A. Aertsen (1975-1980) (groene cirkel)

Ook deze walnoten staan in het grasland, dat ooit open had moeten blijven. Maar ze staan verspreid en zijn nogal transparant. Dus het is goed zo. Niet meer bijplanten. Eén walnoot is in slechte staat en zal achteruitgaan. De andere walnoten zijn ook niet zo weelderig. Wellicht hebben de wortels hier last van de keileemlaag op diepte? De keileemlaag werd op verschillende plaatsen bij de bodemanalyse ontdekt.

– nr 12 groep sparren, inmiddels vervangen door andere wintergroene bomen. Zie verdere beschrijving van nr 25 op de ontwerpkaart van 1977 (afbeelding 23.3)

– nr 13 jonge bomen, o.a. twee eiken (tussen populieren). De populieren zijn verdwenen. Die twee eiken kunnen zich heel goed nog tussen de andere oudere eiken bevinden (groene cirkel). Beheeradvies: zie beschrijving bij nr 59 op de ontwerpkaart van 1977.

– nr 14 oude rode beukengroep, 8 beuken. Belangrijk ontwerpelement van Fuchs. Ze omlijsten zichtveld oost over gazonperk. In 2023 in niet al te beste staat. Uitval van 2 beuken. Beheeradvies: Zo lang mogelijk behouden. Het dode hout kan blijven zitten, tenzij gevaarlijk of esthetisch zeer wenselijk. De goede bodemverzorging heeft hier alle prioriteit. De vervilte grasmatt eventueel met bosmaaier met koorden, en ook met de cultivator met de hand afkrabben, afvoeren en nog eens maaien, tot de grond zichtbaar is. Hier overheen een flinke laag bladaarde (eerste keer 8 cm; later voorlopig ieder jaar liefst 1 á 2 cm). Inwerken met hand, cultivator. Bladaarde mengen met zeer weinig organische mest, Biobodem (mix van diverse vormen van bodemleven), wormencompost van Innogreen en regenwormen. Kalk in verband met bodemverzuring. Neem Ph proef. Liefst neutraal. Bosstrooisel of bladaarde te bestellen bij Van Ierssel in Brabant NL. Geef ditzelfde mengsel ook op diepte (ca. 50 cm) in de gaten van een (gehuurde) grondboor. Zeer ruim om de stammen heen, en vooral onder de kroonprojectie, waar de haarwortels zitten. Water geven!

Laat zijtakken zoveel mogelijk tot aan de grond uitgroeien. Doe het stap voor stap, dit is veel werk. Zo kunnen ook andere oude bomen verworden!

Zoals boven gezegd zou men de aangebrachte strooisellaag kunnen ‘enten met plukjes haarwortel en schimmeldraden’ die men hier en daar onder gezonde oude beuken kan vinden, met de strooisellaag intact (veerkrachtig, en geurend naar bos). Kenmerkend voor de vruchten van een soort mycorrhiza van beuken zijn de Amethyst of Rode kool zwammetjes, die men onder beuken kan vinden. Men zou een paar plukken kunnen meenemen, de paddenstoelen niet, en alléén wat plukjes haarwortel met schimmeldraden, als die paddenstoeltjes echt overal overvloedig te vinden zijn. Zie afbeeldingen hiernaast.

Zodra er een laag van bosstrooisel is, waartussen het herfstblad gewoon blijft liggen, kunnen er bosanemonen en lelietjes van dalen geplant worden.

– nr 15 jonge larix en berkenbosjes (groen omcirkeld). Verdwenen. Nu essen en eiken tussen rododendrons. Dit laten we zo

– nr 16 Hofdreef met jonge larix (groen omcirkeld). Verdwenen. Nu een Hofdreef met jongvolwassen eiken.

Amethystzwam of Rode koolzwam onder beuk. En microscopische afbeelding van mycorrhizae. Schimmeldraden vormen een soort ‘wattenstaafje’ rond de uiteinden van de haarwortels van bomen. Zij geven water en voeding in ruil voor suikers van bomen. Een verbazingwekkende symbiose.

– nr 17 oude beuk en eik naast oever in de bocht van de Toegangs-dreef. De oude rode beuk staat er nog, sterk gesnoeid, want anders gevaarlijk. In slechte staat. In plaats van een oude eik staan er nu 4 volwassen eiken uit de tijd van heer A. Aertsen. Mooie boomgroep, nog steeds, met zicht over de vijver en naar het Huis. Ze onderbreken de dubbele beukenlaan. Beheeradvies: enige rododendrons verplanten, dan is er weer zicht op de vijver.

– nr 18 jonge larix langs de Toegangs-dreef. Deze is verdwenen, evenals de laanbeplanting met lindes door de heer Aertsen rond 1977. Nu is er een dubbele groene beukenlaan, vrij recent geplant door familie Aertsen, rond 2000.

Beheeradvies: Toegangs-dreef: het zicht op de vijver vrijhouden. Enkele rododendrons verplanten en beukenstammen hoog genoeg opsnoeien (hierbij stam, stamvoet uit de zon houden). De gebogen lijnen van dreef en vijver horen bij de landschappelijke tuinstijl van Fuchs van rond 1860.

– nr 19 oude bomensingel weerszijde dreef, onregelmatig beplant met eik en beuk. Er staan nog enkele oude eiken en beuken (rode cirkel)

– nr 20 oude rode beuk, markante plek bij brug. Nu in niet al te beste staat. Deze staat er nog, sterk gesnoeid (rode cirkel)

– nr 21a oude es, als tegenhanger bij de brug. Toen in slechte staat. Nu verdwenen.

– nr 21 oude tamme kastanje, verdwenen

– nr 22 oude taxus aan oever, nog aanwezig, Fuchs (rode cirkel). Mooi om te zien vanaf de overzijde van de vijver.

– nr 23a oude paardenkastanje, te zien op oude ansicht Verdwenen. Hier staat nu een mooie groep van volwassen rode en groene beuken. Aanplant familie Aertsen (2000).

– nr 24 jonge walnoot, geplant door de heer A. Aertsen, nu volwassen (groen omcirkeld)
Ten noorden van deze walnoot richting Huis aan de Toegangsreef staat een volwassen rode paardenkastanje. Ook aanplant van de heer Aertsen rond 1977-1980?

– nr 25 oude tamme kastanje uit de tijd van Fuchs. Nog aanwezig. Staat te dun in blad.
Beheeradvies: bladcompost, kalk en Biobodem regelmatig eronder verspreiden. De compost mag de grasmat echt even bedekken onder de kroonprojectie. Later groeit het gras er weer doorheen. Daarna stinzenbeplanting.

– nr 26 oude paardenkastanje, solitair bij huis, nu verdwenen.

– nr 27 twee oude, solitaire tamme kastanjes bij het huis, nu verdwenen.

– nr 28 oude (rode?) paardenkastanje, omlijsting zichtveld west, nu verdwenen

– nr 29 oude eik, omlijsting zichtveld west, nu verdwenen

– nr 30 oude boomgroep met rode beuken, eiken en sparren. De sparren zijn verdwenen. De oudste eiken en groene beuken met zware stammen zullen nog uit de tijd van Fuchs dateren (rode cirkel). In 1977 zijn er eiken en beuken bijgeplant en ook later, zie beheeradvies en beschrijving nr 43 op ontwerpkaart 1977.

– nr 31 jonge treurwilg aan vijver, aangeplant van de heer Aertsen, 1975? (groen omcirkeld).
Hier staat inmiddels de oud geworden treurwilg.

Beheeradvies: De treurwilg wordt gesnoeid en vrijgezet. Voor het vrijzetten worden enkele haagbeuken ‘gekopt’ en ingesnoeid – daar kunnen haagbeuken goed tegen. Ze lopen weer uit, blijven snoeien dus. Er wordt flink gedund in de rijen van het haagbeukenbos, ook vanwege de doorkijk naar de weilanden daarachter aan de overzijde van de vijver. Er komt ruimte voor het zichtveld naar het westen vanaf het Huis (en vice versa). De haagbeuken die blijven staan, worden hoog opgesnoeid vanwege het doorzicht naar het westen onder de stammen door. Zie ook het beheeradvies van nr 51 (13 rode beuken) op de ontwerpkaart van 1977 hieronder.

– nr 32 oude boomgroep op eiland met rode beuken, eiken, paardenkastanjes (sortiment Fuchs). Fuchs bomen zijn er niet meer. Nu is er een aanplant uit 2000. Boskrieken aan de buitenrand, samen met rododendrons. Binnenin es en esdoorn. Waarschijnlijk ook zaailingen.
Beheeradvies: Dunnen onder de slecht geworden boskrieken (loodglans), die ook te weinig licht hebben. Dunnen onder de meest slechte essen, enkele laten staan, ook esdoorn en eik kan blijven. Een dode boskriek mag verwijderd worden. De rododendrons rondom dunnen, om hier en daar zicht te hebben op de vijver. Dit moet nog uitgewerkt worden. Overhouden: slechts enkele bomen, en bijvoorbeeld onderbeplanting met meidoorn, trosvlir. En enkele nieuwe boskriek aan zonnige kant, niet te nat. Verder is het een ruige plek voor vogels en muggen.

– nr 33 en 34 niet meer te traceren. Zie beschrijving nr 52, 53 en 57 op de ontwerpkaart van 1977.

– nr 35 oude rode beukengroep (Fuchs!) toen in slechte staat. Deze zijn vervangen in ontwerp W.O. en T.W. in 1977. Zie aldaar, nr 51.

Dichtgegroeid parkbos ten noorden van het Huis

Notitie van de jonge bomen en heesters die in 1977 daar net geplant waren door de heer Aertsen sr. Ongetwijfeld zijn er nog enkele aanwezig, maar niet goed te traceren in de huidige situatie.

Die enkele bomen uit die tijd zijn paardenkastanje, tamme kastanjes, eiken, walnotenbomen. Ze worden op de kaart uit 1977 (W.O. en T.W.) met kleine letters aangegeven, (afbeelding 23.2) o.a:

- a: o.a. beuk, eik (overzijde gracht)
- b: o.a. Amerikaanse Eik ? , eik, beuken (overzijde gracht)
- c: heesters ?
- d: 4 beuken langs opgehoogd pad (verdwenen)
- e: 2 notenbomen (staan er nog)
- f: verspreid eik (rode esdoorn, witte esdoorn niet gevonden)
- g: 3 tamme kastanjes, deze staan er (met een paardenkastanje)
- h: blauwspaar (verdwenen)

23.6 Bomen en Boomgroepen op de ontwerpkaart van 1977, aanbevolen beheer

Zie afbeelding 23.3 en 23.4. In het eerste deel van dit hoofdstuk ‘Inventarisatie van historische boomgroepen’ zijn de nummers vermeld van de beplanting die nog aanwezig is volgens de Ontwerpkaart 1977. Deze beplanting is op afbeelding 23.3 en 23.4 aangegeven met blauwe cirkels.

Hieronder volgen alléén die nummers, waar een beheeradvies op zijn plaats is. Dit is in het veld al uitvoerig bekeken met de familie Aertsen.

Op de luchtfoto van Google Earth uit 2020 (afbeelding 23.4) zijn de belangrijkste zichtvelden en doorzichten aangegeven. Deze zijn, zoals te zien op de luchtfoto, vaak dichtgegroeid. Hier past dunnen, snoeien of een andere beheermaatregel, zoals hieronder geadviseerd wordt.

Ook hier is het handig om de ontwerpkaart uit 1977 in groot formaat 1:1000 volgens de nummers te raadplegen. Hierbij hoort het boekje ‘Plantlijst Loenhout’, met alle wetenschappelijke namen. Beiden bevinden zich in het familiearchief families Aertsen.

Binnen de vijvers:

– nr 25 van de oorspronkelijk geplande wintergroene coniferengroep rest nog 1 Mammoetboom. Later (2000) zijn nog 2 mammoetbomen bijgeplant, en een *Metasequoia* (verliest zijn naalden in de winter). De in 1977 geplande Ginkgo is verhuisd van de groep bij de Toegangsdreef naar de voorzijde het Huis met de rode paardenkastanje, walnoot en mammoetboom.

Nu staan in deze groep (nr 25) nog enkele volwassen esdoorns en een mooie, meerstammige eik. De onderbeplanting bestaat uit taxus. Dat ziet er goed uit, deze groep is al ‘wintergroen’ bedoeld door Fuchs.

Beheeradvies: Er zijn ook zaailingen van esdoorns opgeschoten, die de groep uit verband halen en beter verwijderd kunnen worden.

Opmerking: zodra de Toegangsdreef de brug naar het Huis is gepasseerd, bevindt zich aan de rechterzijde een boomgroep van groene beuk en enkele rode beuken. Deze groep is geplant door de familie Aertsen rond 2000. Deze groep staat hier mooi, sluit aan bij Fuchs sortiment, en is beeldbepalend vanaf de overzijde van de vijver en vanaf het terras van het koetshuis (turquoise ring).

Buiten de vijvers:

(vanaf de zuidzijde, met de klok mee)

– nr 33 en 34, uit de tijd van Fuchs staan hier nog enkele eiken en beuken. Op het ontwerp van 1977 is deze groep aangevuld met beuken en eiken, die ook nog wel aanwezig zijn. Ook kwam toen hier en daar onderbeplanting van hulst en taxus. Er is nog steeds taxus in de bosranden. Daar wordt nu terecht in gedund zodat er weer doorzicht is naar de weilanden aan de zuidkant. In latere fase (2000) zijn er haagbeuken- soms op rij – geplant. Aan de gracht is een haagbeuk prachtig uitgegroeid boven het water.

Beheeradvies: de op rijen geplante bomen, vooral de haagbeuk, dunnen. Het moet een onregelmatig geplante boomgroep worden zoals in de tijd van Fuchs, met doorzichten. Vooral de haagbeuk hier en daar dunnen. Opmerking: de rechte dreef langs de rechte gracht is niet zo ontworpen door Fuchs. Hij ontwierp een langgerekte boomgroep, waar de dreef in gebogen lijn aan de zuidzijde omheen loopt. Dit is duidelijk te zien op de verkoopaffiche uit 1944 (afbeelding 18.2). Het is aan te bevelen om de ‘rechte lijn’ van de dreef niet extra te benadrukken met bomen op rij.

– nr 35 nog 4 eiken resten van de met meerdere soorten ontworpen boomgroep uit 1977. De 4 eiken zijn nu het ‘sluitstuk’ van een al te recht geplante bomen- en heestersingel langs de zuidelijke perceelgrens van het weiland (en de sloot met schouwpad). De boomgroep nr 74 gaat op in deze rechte singel.

Beheeradvies: maak van de rechte singel een golvende heesterrand, met enkele bomen, zoals de bossingels nr 38 en 72. Houdt de 4 eiken als ‘solitaire’ groep, goed beschermd tegen het vee, apart als sluitstuk.

– nr 38 a, b, c, d op het plan uit 1977 zijn heestersingels met enkele bomen die het meest zuidelijke weiland omsluiten. Deze singel is, net als nr 35, mede bedoeld om dorpsuitbreiding en de weg wat uit het zicht te houden. Nr 38 b en c zijn nog intact. Nr 38 a en d bestaan nu alleen nog uit enkele bomen, waarvan sommigen uit 1977. De onderbeplanting is verdwenen, o.a. doordat het vee eronder loopt.

Beheeradvies: plant hier ook weer inheemse onderbegroeiing (bodem los maken, deze is nu verdicht). Keuze maken uit de bovengenoemde lijst van heesters. En natuurlijk een hekwerk ervoor, om de singel te beschermen. Een maatregel van grote, ecologische waarde.

– nr 39 boomgroep in weiland zuid, staat er nog voor een deel: 1 eik en 3 berken. Beheeradvies: stevig hekwerk. Vooral de eik kan nog lang mee, dat wil zeggen bij geen bodemverdichting door vee.

– nr 40 boomgroep in weiland zuid bij de Kasteelweg. Er staan nog 3 berken, 1 els en 1 Amerikaanse eik. En een taaie veldesdoorn (als onderbegroeiing), die nogal beschadigd is door ijzerdraad. Dat laatste moet echt niet meer gebeuren rond boomstammen! Beheeradvies: vrijhouden van vee. Ik herinner me dat dit deel uitgerasterd is, en de bodem herstellende. Mogelijk komt er schaduw van de Amerikaanse eik op de zonnepanelen? Als dat ongunstig blijkt te zijn, eventueel insnoeien. De andere bomen blijven klein en vrij transparant.

– nr 42 gebogen lindenlaan langs de gracht. Hiervan resten nog 3 lindes. Terecht is hierin gedund. De verspreide lindebomen geven nu een goede sfeer én doorkijk over de gracht naar de tuinen, en vice versa. Hier is het ruimtelijke effect van dunnen in een laan goed zichtbaar.

– nr 43 aanvulling van een oude beuken (en eiken?) groep van Fuchs. Op de situatiekaart 1977 staan 12 bomen uit de tijd van Fuchs ingetekend. De aanvulling in het ontwerp van 1977 bestaat uit beuk, rode beuk, es en eik. Met onderbegroeiing van rodoendron. Aan de leeftijd te zien zijn er nog enkele oude eiken en beuken uit Fuchs tijd aanwezig. En vooral zijn hier

nog eik, beuk en es, en een rode beuk aan de zuidrand van het ontwerp uit 1977 te vinden. Storend in deze boomgroep is het breed geworden halfverharde werkpad voor zware machines en opslag bouw materiaal.

Beheeradvies: Als er straks minder machines nodig zijn, is het raadzaam het pad te versmallen en aan de randen waar het mogelijk is de grond wat los te krijgen voor aanplant van bijv. 3 zomerlinden (schaduwhoutsoort) en enkele heesters, die onder de bomen en aan de noordkant van de bomengroep hier en daar een gesloten groep mogen vormen. Wij zagen een goede plek voor bijvoorbeeld rode hazelaar (*Corylus maxima* 'Purpurea'), kardinaalsmuts (*Euonymus europaeus*) en pimpernoot (*Staphylea pinnata*). Zie ook bovenstaande lijst van heesters.

Tussen de huidige garage (op plek nr 41) en deze bomengroep zijn later, door de heer A. Aertsen nog beuken bijgeplant. Al met al vormen de langgerekte boomgroepen van nr 33 en 43 een monumentale bossing langs de dreef ten zuiden van het Hofeiland.

– nr 44 de korte lindenlaan langs de Kasteelweg aan de westkant is waarschijnlijk niet geplant. Later, in 2000, heeft de heer Aertsen de gehele Kasteelweg met eiken beplant.

– nr 46 de solitaire eik in het westelijk weiland staat er nog. Van boomgroep 50 is nog 1 solitaire es overgebleven. Rond 1980 (?) heeft de heer Aertsen nog een solitaire esdoorn in dit weiland geplant. En in het daarnaast gelegen weiland een solitaire eik en Amerikaanse eik. De bomen staan er redelijk goed bij.

Beheeradvies: blijf letten op een stevig ruim hekwerk dat de bodemverdichting onder de bomen door vertrapping van het vee verhindert.

– nr 48 oude treurwilg die er in 1977 al stond. Moet geplant zijn door de heer A. Aertsen. De treurwilg is geheel omsloten door een haagbeukenbos op rijen geplant, rond 2000. Beheeradvies: wilg snoeien (water en Huis weer zichtbaar!) en vrijstellen van haagbeuk. Zie verder bij nr 31 op de situatiekaart 1977. Opmerking: al in oktober 2023 werd de wilg vrijgezet!

– nr 51 Apostelengroep van 13 rode beuken. Deze staan op de ontwerpkaart van 1977. De groep verving de oude beukengroep van Fuchs. Deze waren dood door het storten van bagger op de wortels. Jammer!! De groep staat op een lichte heuvel, mogelijk ook een ophoging met de grond uit de nieuwe vijvers, én de bagger. Tussen de stammen door is een mooi doorzicht naar het lichte weiland daarachter. Het is een prachtige bomengroep aan de vijver. Blikvanger aan de overzijde van de vijver in het zicht naar het westen vanuit het Huis. Rode beuken in een mooi contrast met de zilvergroene treurwilg.

Beheeradvies: ook hier, net als bij de oude treurwilg, rukt het haagbeukenbos (2000) op. De laatste haagbeuk groeit inmiddels al in de oude beukengroep. Hier moet gedund en gesnoeid worden. Wilg en rode beukengroep moeten weer vrij staan. Men moet er langs op kunnen kijken naar de weilanden daarachter. Dit is essentieel voor het weer meer open maken van het zichtveld naar het westen. Enkele haagbeuken langs het weiland kunnen blijven. De rij wordt dan gedund en is als rij niet meer herkenbaar. De stammen van de uitgespaarde

haagbeuken opsnoeien zodat men er onderdoor kan kijken. Zie ook het beheeradvies bij de wilg op de situatiekaart van 1977, nr 31 (afbeelding 23.2).

Ook deze groep werd al, in oktober 2023, vrijgezet!

Moeilijkheid bij het vrijzetten van de rode beukengroep is de kans op zonnebrand op stamvoet en stam. Bekijk hoe de zonnestand is. Bij voorbaat inwikkelen met jute. Eventueel enkele rode hazelaars ervoor zetten. Hazelaars zijn goed te snoeien en weer af te zetten, als ze te fors worden in het zichtveld.

– nr 52 drie oude elzen staan mooi en solitair aan de oever.

– nr 53 deze grote boomgroep uit 1977 staat er nog voor een groot deel: eik, es, esdoorn, Amerikaanse eik en onderbegroeiing van hazelaar, meidoorn en veldesdoorn.

– nr 57 grote boomgroep uit 1977 tot aan de oever van de vijver. Het pad loopt er doorheen. Op de punt aan de oever staat een mooie, jongvolwassen rode beuk. Van de aanplant uit 1977 vindt men nog es, eik en berk, 2 oude boskrieken in goede staat, en een mooie eikengroep met veel meidoorn.

Zaailingen es en beuk, en soms een meidoorn, blokkeren het oude doorzicht.

Beheeradvies: Doorzicht te maken vooral aan westzijde (verwijderen enkele essen, maar juist een zaailing beuk laten staan) en de oostzijde van deze groep: 2 beuken zaailingen tussen de eiken weghalen, en 1 meidoorn. Verderop, onder de eiken kan nog o.a. hazelaar geplant worden, want dit deel mag dichter worden, als contrast met het lichtere, nieuwe doorzicht naar het weiland daarachter.

– nr 58 de volgende boomgroep tot aan de brug. Er staat nog een mooie paardenkastanje en eiken.

Tussen groep 57 en 58 hoort een open doorzicht te zijn naar het weiland. Dit wordt nu verhinderd door een aanplant van een lange rij groene beuken, waarschijnlijk rond 2000 geplant door de heer A. Aertsen.

Beheeradvies: De lange rij groene beuken onderbreken door uitkap. Wellicht kan een enkel exemplaar blijven – als het doorzicht naar weiland maar gewaarborgd blijft.

Overigens is er vanaf het pad over het water een mooi zicht op de oude paardenkastanje groep van Fuchs.

– nr 59 deze groep bestaat uit een grote, open boomweide met eiken. Deze staan er nog, evenals de enige exoten in het ontwerp van 1977 aan de rand van de gracht en vijver: 2 amberbomen en 1 pluimes. Er zijn inmiddels zaailingen van beuken tussen gegroeid: aan de rand van het weiland, en vlak naast de amberbomen.

Beheeradvies: deze beuken zaailingen kunnen beter verwijderd worden. Op de punt aan de vijver staan vrij jonge beuken. Om doorzicht te maken op de vijver, 1 beuk verwijderen.

Als de 2 zaailingen beuk aan de rand van het weiland weg zijn, is het goed hier de open bomenwei wat dichtter te maken met bijv. hazelaar en meidoorn. De ervaring wordt boeiender: open bomenwei met gesloten, donkerder gedeelte.

– nr 60 knotwilgenrij aan de waterafvoer. Deze worden regelmatig geknot.

Opmerking: Het oostelijk weiland vertoont een mooi parkbeeld van solitaire bomen en boomgroepen. Behouden!

– nr 61 solitaire wintereik in het oostelijke weiland. Staat er nog goed bij. Een andere solitaire eik is doodgegaan (nr 62).

Beheeradvies: hek voor het vee ruimer zetten.

– nr 64 boomgroep met 5 eiken. Deze zijn door de heer Aertsen rond 1977 geplant. Een fraaie groep. Ze staan er nog goed bij.

Beheeradvies: hek ruimer zetten.

– nr 64a een nieuwe boomgroep met 6 rode beuken, geplant door familie Aertsen rond 2000. Bedoeld als tegenhanger van de oude rode beukengroep van Fuchs. Ondertussen zijn jonge zaailingen van es, walnoot en eik hiertussen opgeschoten. We hebben deze groep met diverse familieleden bekeken.

Beheeradvies: zaailingen verwijderen. Sommige rode beuken, juist aan de buitenkant, zijn niet fraai uitgegroeid. Opvallend genoeg is juist de middelste rode beuk nu nog aan alle kanten breed uitgegroeid. Voorstel is om stap voor stap te bekijken, of deze rode beuk als solitair kan uitgroeien in het weiland. Dan sluit dit heel mooi aan bij de andere solitaire eiken. Bovendien staat deze rode beukengroep in de toekomst veel te dicht bij de fraai uitgegroeide boomgroep nr 65.

Het vrijzetten van één beuk in het midden moet stap voor stap gebeuren in verband met zonnebrand. Stam en stamvoet beschermen. Eventueel aan de zonnkant een hazelaar? Of toch nog enkele rode beuken laten staan? Het zou mooi zijn als de middelste beuk met zijn brede takken gestel zou kunnen uitgroeien tot op de grond.

– nr 65 grote en best bewaarde boomgroep. Zware eik, esdoorn, es, en een onderbegroeiing van hazelaars.

Beheeradvies: het hek wijder om de bomen heen. De zwaargewicht runderen (vleeskoeien) lopen nu te dicht langs de stammen, en verdichten de bodem.

– nr 67 de twee linden van 1977 aan het water worden nu vergezeld door 2 meer recent aangeplante moerascypressen (fam. Aertsen rond 1995/2000) en 1 Japanse esdoorn. Ze staan min of meer op rij langs de gebogen oever en vormen geen ‘groep’. De bomen staan er goed bij.

– nr 70 enkelzijdig beplante groene beukenlaan op het ontwerp van 1977. Dit is niet uitgevoerd. De heer A. Aertsen plantte in die tijd linden aan weerszijden van de Toegangsdreef. Deze zijn inmiddels vervangen door een dubbele groene beukenlaan door familie Aertsen rond 2000.

Beheeradvies: zie bij nr 18, ‘het jonge larixbosje’ (situatiekaart 1977, afbeelding 23.2). De larix aanplant heeft waarschijnlijk niets met Fuchs-beplanting te maken. Het is onbekend of Fuchs zijn gebogen Toegangsdreef als een laan heeft willen beplanten.

– nr 73 rij knotwilgen uit 1977 langs de aanvoersloot. Worden regelmatig geknot.

– nr 74 deze boomgroep gaat op in de op rij geplante beplanting met wintereik en schietwilg (de heer A. Aertsen rond 1980?) tot aan de boomgroep van nr 35.

Beheeradvies: zie nr 35 hierboven.

– nr 75 drie solitaire eiken uit 1977 vormen hier een fraaie boomgroep.

Beheeradvies: hekwark in de gaten houden. Dit moet er, zoals beschreven, wijd omheen staan. Dit is het behoud van deze boomgroep.

23.7 Wetenschappelijke namen van genoemde loofbomen, coniferen en heesters

- *Acer campestre*, Veldesdoorn
- *Acer pseudoplatanus*, Gewone Esdoorn
- *Aesculus x carnea*, Rode Paardenkastanje
- *Aesculus hippocastanum*, Paardenkastanje
- *Alnus glutinosa*, Zwarte els
- *Betula pubescens*, Zachte berk
- *Carpinus betulus*, Haagbeuk
- *Castanea sativa*, Tamme kastanje
- *Fagus sylvatica*, Beuk
- *Fagus sylvatica* 'Pendula', Treurbeuk
- *Fagus sylvatica* 'Atropunicea', Rode beuk
- *Fraxinus excelsior*, Es
- *Fraxinus ornus*, Pluimes
- *Ginkgo biloba*, Ginkgo
- *Juglans regia*, Walnoot
- *Liquidambar styraciflua*, Amberboom
- *Mespilus germanica*, Mispel
- *Metasequoia glyptostroboides*, Metasequoia
- *Quercus robur*, Zomereik
- *Quercus petraea*, Wintereik
- *Quercus rubra*, Amerikaanse eik
- *Robinia pseudoacacia*, Acacia
- *Salix babylonica*, Treurwilg
- *Sequoiadendron giganteum*, Mammoetboom
- *Taxus baccata*, Taxus
- *Taxodium distichum*, Moerascypres
- *Tilia x europea*, Hollandse linde

23.8 De paden van Fuchs

Tot slot worden hier nog enkele adviezen gegeven om de paden van Fuchs duidelijk te maken en waar nodig te herstellen. In hoofdstuk 21 (het Parkontwerp van 1977) komen de paden even ter sprake. Ik citeer: ‘Op onze oude ontwerpen uit 1977 zijn de paden onvoldoende aangegeven met stippelijntjes. Dit is jammer, want waarschijnlijk zagen wij er toen nog meer van dan nu. De vloeiende padenpatronen van Fuchs zijn zo belangrijk voor de vormgeving van de gazonperken en voor de beleving van de rondwandeling met afwisselende vergezichten, door open grasland en gesloten bosschages. De plattegrond van de paden is het best te zien op de verkoopaffiche uit 1944 (afbeelding 18.2), en soms ook zichtbaar op luchtfoto’. Op oude prentbriefkaarten ziet men de (zand)paden duidelijk door de grasvelden lopen (paragraaf 17.2).

Wandeling buiten de vijvers

Buiten de vijvers loopt een pad rondom. Dit levert een fraaie wandeling op met afwisselend open doorzichten en gesloten boomgroepen. Erg mooi is het zicht over het water naar de oude paardenkastanjes van Fuchs in het noordelijke parkbos. Deze paden staan niet op de verkoopaffiche uit 1944. Het is onbekend of Fuchs hier een rondlopend pad heeft ontworpen. Het pad past wel naadloos in de romantische sfeer van het landschapspark van Fuchs. Beheeradvies: regelmatig maaien zoals al het geval is. Let hierbij steeds op de vloeiende lijnen die passen bij de lijnen van Fuchs-paden op het Hofeiland. Soms moet een te scherpe bocht opnieuw eens – in een flauwe, gebogen bocht – worden uitgezet.

Fuchs padenpatroon binnen de vijvers op het Hofeiland

Zijn typische stijl van gebogen paden, die de contouren bepalen van de grote, organisch gevormde grasperken met boomgroepen is al uitgebreid beschreven in hoofdstuk 16 over Louis Fuchs.

Vlak rond het huis is dit gebogen padenpatroon verdwenen. Hier zijn nu de rechte kasseiwegen. Beheeradvies: in de grasvelden, langs de golvende oevers van de vijverpartijen, kunnen de vloeiende paden weer duidelijk worden gemaakt door deze paden vaker te maaien dan het grote grasveld én het graspad af en toe te verstevigen met een laagje zand (1 cm).

Op mijn recente ontwerp uit 2021 zijn deze paden voorlopig met de losse hand ingetekend. In het veld zal dit nauwkeurig in vloeiende lijnen (min of meer volgens de verkoopaffiche) moeten worden uitgezet.

In het noordelijke parkbos is een gebogen pad langs de noordelijke gracht en een opgehoogd gebogen pad naar de brug nog aanwezig. Een vloeiende en duidelijke aansluiting van de paden vanuit het Huis en het pad langs de westelijke oever moet eens opnieuw worden uitgezet, ook weer min of meer volgens de verkoopaffiche. Daarmee is een flink gedeelte van Fuchs padenpatroon weer terug. Paden in het bos regelmatig maaien, zoals nu al gebeurt.

Als men het echt goed wil weten, is het interessant om hier en daar naar paden te boren: vroeger waren de paden van zand, soms met wat leem en grind. Ze lagen ‘verdiept’ in het grasveld. Op oude ansichtkaarten zie je dat.

23.9 Bijbehorende foto's

De foto's werden in het park, in augustus 2023, door Trudi Woerdeman gemaakt. Tenzij anders vermeld, is zij de fotograaf.

Ten oosten van het Huis

Afbeelding 23.6 De rode beukengroep van Fuchs aan de deftige oostzijde van het Huis stond er in 2015 nog in volle glorie bij. Deze rode beukengroep is het 'visitekaartje' van Fuchs. Het behoud van deze groep is zeer belangrijk.

Foto: Bettie Peeters, 1995

Afbeelding 23.7 Sindsdien, anno 2023, is de rode beukengroep achteruitgegaan, door de bodemverzuring, die verergerde door de droge, hete zomers van de afgelopen jaren, en door de lage waterstand van de vijvers. Op deze foto is nogal wat dood hout te zien. Dit kan om esthetische redenen gesnoeid worden. Belangrijker is een grondige bodemverbetering. En water geven in droge tijden, liefst het waterpeil constant houden. Zie Afbeelding 23.1 en 23.2, situatiekaart 1977, nr 14. Beheeradvies in paragraaf 23.5 bij nr 14.

Op de achtergrond de stam van een jonge goudes, een gedenkboom.

Foto: Bettie Peeters, 2023

Afbeelding 23.8 Vanaf de brug over de wateraanvoer in de bocht van de Toegangsreef een prachtig zicht op het Huis, met spiegeling. Links de oude rode beuk van Fuchs, nu in slechte staat (afbeelding 23.2, situatiekaart 1977, nr 17). De bijbehorende oude eik van Fuchs is later vervangen door 4 eiken (de heer A. Aertsen, 1980 of later). Beheeradvies in paragraaf 23.5 bij nr 17. Aan de overkant van de vijver staan 1 paardenkastanje (afbeelding 23.3, ontwerpkaart 1977, nr 14) en later geplante moerascypresen.

Afbeelding 23.9 Zicht op de oostgevel van het Huis over de vijver. Rechts Fuchs' rode beukengroep. Links: rode paardenkastanje. Daarachter de kruin van de oude tamme kastanje uit de tijd van Fuchs (afbeelding 23.1 en 23.2, nr 25). Uiterst links een deel van de snelgroeiende mammoetboom (2000). De 6 symmetrisch geplante taxussen in kegelvorm zijn nog overgebleven van het ontwerp 1977, Overmars/ Woerdeman (afbeelding 23.3 en 23.4).

Afbeelding 23.10 Rond 2000 geplante rode beukengroep in het oostelijk weiland, als 'tegenhanger' van Fuchs' rode beukengroep (afbeelding 23.4, nr 64a). Het streven is de middelste rode beuk, die juist op dit moment het breedst is uitgegroeid, als solitaire beuk uit te laten groeien. Beheeradvies: nr 64a. op p. 106.

Foto: Bettie Peeters, 2023

Afbeelding 23.11 Best bewaarde boomgroep van het ontwerp uit 1977, in het oostelijk weiland (afbeelding 23.3 en 23.4, nr 65). Advies is om het hek voor het vee nu wijder om deze mooie boomgroep te zetten. Links een zware eik, rechts esdoorn. De onderbegroeiing met hazelaar is er nog. Aan de rechterkant is nog net de 'nieuwe' rode beukengroep te zien. Deze nieuwe groep staat erg dicht bij de oude boomgroep.

Afbeelding 23.12 Aan de andere zijde van de boomgroep nr 65 staan oude essen.

Afbeelding 23.13 Solitaire wintereik met herkauwende runderen. Er staat een stevig hek, vrij krap (afbeelding 23.3 en 23.4 nr 61).

Afbeelding 23.14 Links de rode beukengroep (2000), nr 64a in weiland oost, duidelijk als tegenhanger van Fuchs rode beukengroep aan de overzijde van de vijver rechts.

Ten noorden van het Huis

Afbeelding 23.15 In het parkbos ten noorden van het Huis staat nog de monumentale groep paardenkastanjes uit de tijd van Fuchs (rond 1860). Ze zijn nog in goede staat en hebben weinig last van ziekte. Er staan nog 2 oude eiken van Fuchs op de voorgrond en 2 tamme kastanjes (een van de twee stammen linksachter is zichtbaar). Een overgebleven hazelaar stond er al in 1977 (afbeelding 23.1 en 23.2, nr 4, 5 en 8). Beheeradvies in paragraaf 23.5 bij nr 5 en 8.

Afbeelding 23.16 Zicht naar het Huis vanaf de brug, over het meest open deel van het noordelijk parkbos. Op de situatiekaart 1977 (afbeelding 23.2) én op de verkoopaffiche uit 1944 is goed te zien dat dit door de landschapsarchitect bedoeld was als open grasland tussen de boomgroepen met zicht op het Huis en vice versa. Nu staan er verspreid enkele walnoten van de aanplant van de heer A. Aertsen. Dit is vrij transparant en het Huis blijft in zicht. De twee taxusstruiken gaan het zicht wel blokkeren (afbeelding 23.1 en 23.2, nr 8 en 11). Beheeradvies: paragraaf 23.5 bij nr 8 en 11.

Afbeelding 23.17 Vanaf de brug een zicht naar de open weide ten noorden van het Huis. Men kijkt onder een oud, open eikenbos door. Dit zicht moet open blijven. Het eikenbos hoort bij boomgroep nr 59 op de ontwerpkaart uit 1977 (afbeelding 23.3 en 23.4). Beheeradvies in paragraaf 23.6 bij nr 59.

Afbeelding 23.18 Twee amberbomen van het ontwerp uit 1977 (afbeelding 23.3 en 23.4) staan er nog. Zij horen bij de grotere boomgroep nr 59. Hier is het raadzaam enkele groter geworden zaailingen beuken te verwijderen. Beheeradvies in paragraaf 23.6 bij nr 59.

Afbeelding 23.19 Doorzicht naar het noordelijk weiland tussen de twee boomgroepen nr 58 en nr 57. Nr 58 is vooraan rechts te zien, afgesloten door de paardenkastanje, en nr 57 is op de achtergrond zichtbaar (afbeelding 23.3 en 23.4). Dit doorzicht is nog voor een deel open, op 2 jonge eiken na. Op de achtergrond, achter boomgroep 57, is het begin te zien van een lange rij vrij recent geplante beuken, Beheeradvies in paragraaf 23.6 bij nr 57 en nr 58.

Afbeelding 23.20 Zicht op de brug naar het bomeneiland. Links een paardenkastanje van Fuchs in de avondzon. Rechts de stam van een wintereik van boomgroep nr 57 (afbeelding 23.3 en 23.4). Beheeradvies: paragraaf 23.6 bij nr 57. Op de achtergrond de treurwilg aan de westelijke vijver.

Afbeelding 23.21 Vergezicht naar de weilanden noord en west. Rechts boomgroep nr 57. Op de achtergrond boomgroep nr 53 (afbeelding 23.3 en 23.4). Beheeradvies in paragraaf 23.6 bij nr 53 en 57.

Afbeelding 23.22 De monumentale paardenkastanjes van Fuchs buigen zich over de gracht.

Ten westen van het Huis

Afbeelding 23.23 Het westelijk zichtveld vanaf het Huis gaat over het gazon en de vijver naar een gesloten bomenrand aan de oever. In deze rand valt de blik meteen op de mooie 'Apostelengroep' van 13 rode beuken (afbeelding 23.3 en 23.4, nr 51) Het advies is om deze groep vrij te zetten. Op de voorgrond de bloemenrand met bloeiheesters rond het Huis (ontwerp 2021 TW).

Afbeelding 23.24 Het grillige silhouet van een afgestorven tak van een van Fuchs oude acacia's (afbeelding 23.1 en 23.2, nr 1). Beheeradvies in paragraaf 23.5 bij nr 1. Vanuit het Huis een prachtig zicht naar het westen op de treurwilg en de rode beuken van de 'Apostelengroep' (afbeelding 23.2 en 23.3). Beheeradvies: treurwilg (afbeelding 23.1 en 23.2, nr 31) en Apostelengroep (afbeelding 23.3 en 23.4, nr 51) vrijzetten. In september 2023 zijn deze bomen vrijgezet!

Ten zuiden van het Huis.

Afbeelding 23.25 Mooi bewaarde eikengroep in het zuidelijke weiland (afbeelding 23.3 en 23.4, nr 75).

Het hek mag weer wijder!

Afbeelding 23.26 Bomensingel rondom het meest zuidelijke weiland (afbeelding 23.3 en 23.4, nr 38). De singel is niet beschermd met een hek en het vee kan er onder lopen. Op de voorgrond is goed zichtbaar dat er bodemverdichting optreedt. Oorspronkelijk was deze singel bedoeld als een dichte bomen- en struikensingel. Zonder hek verdwijnt de onderbegroeiing met inheemse struiken. Een dichte singel met diverse struiken, zoals in de plantlijst van 1977 beschreven is, is van grote ecologische waarde. In zo'n struweelrand met bomen komen de meeste vogels en insecten voor. Zie paragraaf 23.4 en Beheeradvies in paragraaf 23.6 bij nr 38.

Afbeelding 23.27 Boomgroep zonder hek. Dit is een plaatje met het vee eronder... maar de bomen varen er niet wel bij.

24 Beplantingsontwerpen 2021-2022

Trudi Woerdeman

Dit betreft de ontwerpen van Trudi Woerdeman (2021) en Margo van Beem (2022), rondom Huis, boerderij, koetshuis en carport

24.1 Sierheesterperken in de geest van Fuchs

In 2020 werden het Huis, koetshuis en boerderij grondig gerestaureerd. Er werd een nieuwe carport gebouwd. Het geheel werd geschikt gemaakt voor vijf appartementen. Twee in het Huis, twee in de boerderij, en een in het koetshuis. Het koetshuis was al wat eerder geschikt gemaakt voor bewoning.

Hier wonen nu vier families Aertsen en hun gezinnen. Het zijn vier van de acht kinderen van de heer Alfons Aertsen en echtgenote. Alfons Aertsen kocht Hof te Loenhout in 1966. Op zijn verzoek maakten Willem Overmars en Trudi Woerdeman in 1977 een park- en tuinontwerp voor het verwaarloosde park.

Bij de restauratie van 2020 verdween de oorspronkelijke beplanting van 1977 rond Huis en bijgebouwen bijna geheel. Na 44 jaar (!) kwam de vraag van de kinderen van Alfons Aertsen opnieuw aan ons, om een ontwerp te maken voor nieuwe beplantingen rond Huis en bijgebouwen. Het beplantingsontwerp was vooral voor Trudi. Aan Willem was gevraagd om alsnog een historisch onderzoek te verrichten. Helaas, voordat zijn historisch onderzoek gereed was, overleed Willem Overmars. Het is Jan Holwerda die dit onderzoek afrondde. Een en ander is in de voorgaande hoofdstukken al uitvoerig beschreven.

Op de Drone opname van augustus 2021 is de situatie te zien van vlak na de restauratie (afbeelding 24.1). Toen de verbouwingen gereed waren, en de kasseiwegen opnieuw aangelegd, werden door de familie nieuwe structuren gemaakt met enkele rechte taxushagen. Dit, om de diverse privé tuinen van elkaar te scheiden. Voorts werd alles ingezaaid met gras en als gazon onderhouden. Een maagdelijk terrein voor een nieuw tuinontwerp!

Afbeelding 24.1 Drone opname van een deel van het Hofeiland van Hof te Loenhout, augustus 2021. Bron: Air Precision, arnaud@airprecision.be

Maar de behoefte aan bloemen, beplanting en kleur bleef bij de families, mits onderhoudsvriendelijk! En uiteraard ook historisch verantwoord en passend in de romantische sfeer van het landschapspark uit 1860.

Willem was in zijn onderzoek zover gevorderd dat hij de aanleg van een landschapspark tussen 1860- 1870 kon vaststellen. Het park was naar alle waarschijnlijkheid van de hand van landschapsarchitect Louis Fuchs. Fuchs heeft vele ontwerpen in België en enkele in Nederland op zijn naam staan. Trudi heeft ontwerpen van Fuchs bestudeerd en deze gaven haar volop inspiratie om haar beplantingen in de sfeer van Fuchs te ontwerpen. Fuchs heeft een typische tuinstijl, waarin hij boomgroepen, heester- en bloemperken in grote of kleinere organische vormen rangschikt aan weerszijden van lange zichtvelden over gras en vijvers. Zijn perken hebben de vorm van bijvoorbeeld cirkel, ovaal, nier- of boon. Zij zijn verspreid gesitueerd in grote, eveneens organisch gevormde grasvelden en begeleiden de blik naar de verte. In sommige oude landschapsparken van Fuchs zijn dit soort perken nog steeds te vinden (afbeelding 16.3 en 16.4).

In het ontwerp van Trudi Woerdeman werd hierop voortgeborduurd. Zo ontwierp zij in oktober 2021 'Het Hofeiland met de sierheesterperken'. Het zijn perken met kleine bomen en sierheesters in de geest van Fuchs: afgeronde perken rondom het Huis, en vijf losse boon- of niervormige sierheesterperken aan weerszijden van de brede grasvelden. De perken begeleiden de blik naar het oosten en westen (afbeelding 24.2).

De perken met ‘de afgeronde wangen’ rond het Huis worden het eerst uitgevoerd. Later volgen (eventueel gedeeltelijk) langgerekte boon- of niervormige perken in de grasvelden ten oosten en westen van het Huis. De perken aan de zuidwestzijde van het Huis worden het liefst op een lichte heuvel aangelegd. Dan is er enig reliëf in de geest van landschapsparken uit de negentiende eeuw. Nu is het grasveld al te vlak.

Het sortiment is een compositie van kleine bomen en heesters, die horen tot het sortiment uit de tijd van Fuchs. Fuchs had voorliefde voor Magnolia-, sierkers- en sierappelsoorten. Ook voor roodbladige, bontbladige, zomerbloeiende en wintergroene heesters. Voor Loenhout's perken zijn met opzet veel lentebloeiende heesters en kleine bomen in het sortiment, omdat voorjaarsbloei nogal ontbrak op het Hofeiland. Het sortiment herhaalt zich in de diverse perken.

In Fuchs tijd zouden de boom- en heesters als ‘boeketten’ bij elkaar gegroepeerd staan, omzoomd door randen met kleurige eenjarigen. Zeer arbeidsintensief.

Nu zijn de heesters en kleine bomen verspreid geplant, en daaronder een modern sortiment van sterke, bloeiende, vaak bodembedekkende vaste planten. Stinzenbollen staan ertussen.

Bij dit ontwerp hoort een uitgebreide Toelichting.

Afbeelding 24.3 Voorkaft van de uitgebreide Toelichting op het ontwerp ‘Hofeiland met de sierheesterperken’ door Trudi Woerdeman, november 2021.

Hierin zijn de wetenschappelijke namen van kleine bomen, sierheesters, vaste planten en (stinzen)bollen per perk te vinden.

Bron: Huisarchief Families Aertsen.

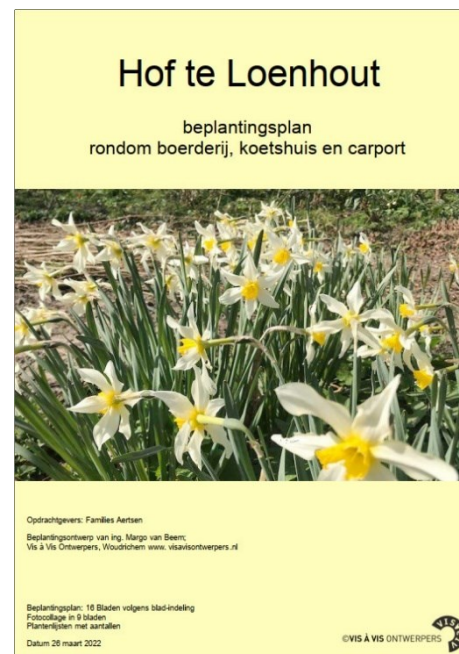
In 2022 werd het beplantingsontwerp rond het Huis uitgevoerd.

Veel aandacht werd besteed aan de goede bodemverbetering met de nodige organische meststoffen, ook voor het bodemleven, en met bladaardegiften. Meer informatie hierover is te vinden in de Toelichting.

Collega Margo van Beem (www.visavisontwerpers.nl) heeft zorg gedragen voor de uitvoering. Margo is tuinontwerpster en plantenkenner in hart en nieren. Samen hebben Trudi en Margo al jaren ervaring opgedaan en gewerkt in tuinen en parken, met name met stinzenbeplantingen. Margo gaat nu uitvoering én onderhoud verder begeleiden. Trudi zal zich langzaam van de uitvoering terugtrekken.

In februari van 2022 maakte Margo het ontwerp voor de beplanting van de privé tuinen van nummer 3, 4 en 5: rond het koetshuis, de boerderij en de nieuwe carport (afbeelding 24.4 en 24.5). Haar bloemrijke perken sluiten prachtig en naadloos aan bij de kleurige borduurrand rond het Huis.

Ook hier vonden ‘afgeronde’ sierheesterperken met soortgelijke, sterke onderbeplanting én vele (stinzen)bollen hun plek.

Afbeelding 24.4 Hof te Loenhout. Voorkaft van het beplantingsplan rondom boerderij, koetshuis en carport. Hierin zijn op 16 bladen, schaal 1: 50 op A4, de details van de beplantingen uitgewerkt. Met plantlijsten en hun wetenschappelijke namen. Door Margo van Beem, maart 2022.

Oprichtgevers: Families Aertsen

Bron: Huisarchief Families Aertsen.

Afbeelding 24.5 Hof te Loenhout. Ontwerp rondom boerderij, koetshuis en carport door Margo van Beem (visavisontwerpers.nl).
 Opdrachtgevers Families Aertsen
 Datum 2 februari 2022. Schaal 1:200 op A1 formaat
 Bron: Huisarchief Families Aertsen.

In het najaar van 2022 heeft Margo haar ontwerp uitgevoerd.

De sierheesters in deze perken waren meestal al voorhanden, maar ze stonden op de verkeerde plek, recentelijk vrij dicht op elkaar geplant. Deze zijn verplant naar de nieuwe sierheesterperken van Margo. Bijna alle heesters hebben de beplanting overleefd, zoals de *Halesia carolina* (Sneeuwklokjesboom), *Viburnum plicatum* (Japanse sneeuwbal) en *Cornus kousa* (Japanse kornoelje), *Acer palmatum* (Japanse esdoorn) en de *Styrax japonicus* (Japanse storaxboom).

Nieuwe heesters in haar ontwerp zijn diverse soorten en cultivars van de *Prunus serrulata* (Japanse sierkers), *Hydrangea quercifolia* (Eikenbladhortensia), *Kolkwitzia amabilis*, *Aesculus parviflora* (Herfstpaardenkastanje) en de kleine boom *Paulownia tomentosa*. Voorjaarsbloeiende heesters zijn ook hier volop vertegenwoordigd!

Het Hofeiland van Hof te Loenhout, met de kleurige perken rond het statige huis en de rustieke bijgebouwen, vormen één feestelijk geheel!

24.2 De kleurig bloeiende perken rond het Huis in 2023

Voorjaarsbloeï aan de noordelijke toren. Ontluikende bloemen van de Magnolia (*Magnolia x 'Susan'*). Tegen de gevels *Hydrangea quercifolia* (Eikenblad hortensia) en Klimhortensia. Narcis 'Lieke' tussen onder meer de witte aren van de *Tiarella* (Schuimbloem) en de lichtgroene, in de winter bloeiende *Helleborus foetidus* (Nieskruid).
Foto: Margo van Beem, 2023

Voorjaar 2023. Rood uitlopende *Acer palmatum 'Atropurpureum'* (Japanse esdoorn). Narcis 'Lieke' en bloeiende, robuuste onderbeplanting van onder andere zachtgroen bloeiende *Helleborus argutifolius* (Nieskruid) en donkerroze *Bergenia cordifolia* (Schoenlappersplant).
Foto: Margo van Beem, 2023

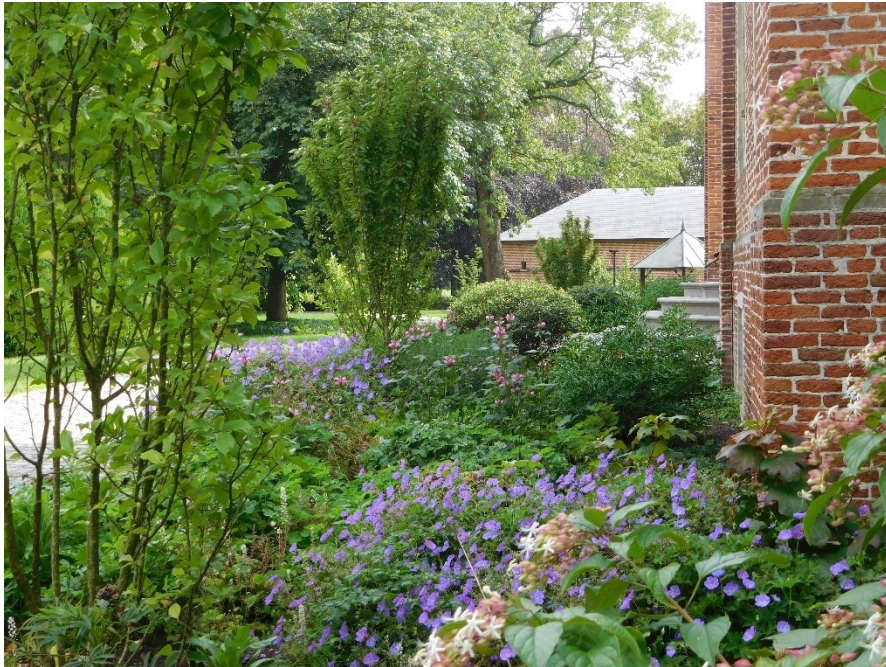

Het Huis in zomertooi. Aan de westgevel aan weerszijden van de trap staan twee bolvormen van *Osmanthus burkwoodii* (Schijnhulst).
Foto: Bettie Peeters, 2023

Zomerbloei in het perk op de zuidwesthoek van het Huis met *Magnolia stellata* (Stermagnolia) en *Malus x 'Adirondac'* (Dwergsierappel). Sterke onderbeplanting met *Hemerocallis* (Daglelie), *Alchemilla mollis* (Vrouwenmantel), *Geranium 'Dreamland'* en bontbladige *Brunnera macrophylla* (Vaste vergeetmijniet).
Foto Bettie Peeters, 2023

24.3 De heesterperken met bloemrijke onderbepanting rond de bijgebouwen

De oostgevel van het Huis in nazomerbloei. Met diverse sierheestersoorten en langbloeiende, stevige vaste planten: onder andere *Geranium 'Rozanne'* en *Chelone obliqua* (Schildpadbloem). Op de voorgrond een zomerbloeiende heester met zachtroze bloemschermen: *Clerodendrum trichotomum fargesii*. In de herfst getooid met mooie trossen bessen.
Foto: Trudi Woerdeman, 2023

Afgeronde perken rond de nieuwe carport met het huis op de achtergrond. Sierheesters zijn onder meer de roze, in de winter bloeiende *Viburnum bodnantense 'Dawn'* en de wintergroene *Eleagnus* (Olijfwilg). Op de voorgrond is het grote blad zichtbaar van de kleine boom *Paulownia tomentosa*, die in het voorjaar prachtig bloeit met lila kaarsen. Er staan stevige vaste planten: geel bloeiende *Hemerocallis* (Daglelie), *Alchemilla mollis* (Vrouwenmantel), *Salvia verticillata* (Kranssalie), *Persicaria amplexicaule* (Duizendknoop) en *Geranium 'Rozanne'*.
Foto: Bettie Peeters, 2023

Verborgen zithoek bij de boerderij. Een schaduwtuin met bladplanten, varens en vroege bolgewassen. Op de achtergrond de twee oude mispels en de taxushaag van het ontwerp uit 1977. Sierheesters zijn hier weer *Halesia carolina* (Sneeuwklokjesboom) en *Hydrangea quercifolia* (Eikbladige hortensia).
Foto: Bettie Peeters, 2023

Kleurige bloementuin op de binnenplaats van de boerderij met bloeiende zomerbloemen. Opvallend zijn de geel bloeiende *Achillea* (Duizendblad), de purperen *Echinacea* (Zonnehoed) en als strooiplanten ertussen de paarse *Verbena* (Ijzerhard). Op de voorgrond *Agapanthus* in knop, roodbladige *Sedum* (Hemelsleutel) en *Lavendula* (Lavendel).
Op de achtergrond staan nog steeds de leilinden van het ontwerp uit 1977.
Foto: Bettie Peeters, 2023

Bloemrijke, kruidenrijke beplanting aan het terras van het koetshuis. Op de voorgrond de kruidenborder met de zeegroene Artemisia (Citroenkruid), geel bloeiend Santolina (Heiligenkruid), blauwe Agastache (Dropplant) en purperen Echinacea (Zonnehoed).

Op de achtergrond een afgerond perk langs het talud van de gracht met robuuste zomerbloeiërs als Acanthus, Ligularia, de gele Telekia (Koeienoog) met zijn enorme blad en Eupatorium (Koninginnekruid), die met zijn donker roze bloeischermen zoveel vlinders trekt.

De *Styrax japonicus* (Japanse storaxboom) staat ertussen.

Foto: Bettie Peeters, 2023

De bloeiende kruidenborder bij het koetshuis.

Foto: Bettie Peeters, 2023

25 Tot slot. Het park van Hof te Loenhout in het kort. Een bezield park met toekomst!

Een park van Fuchs

In dit lijvige rapport *Geschiedenis en Toekomst van het park van Hof te Loenhout* komen vele aspecten ter sprake. Drie auteurs hebben hieraan gewerkt, ieder met zijn of haar specifieke inbreng. Hun diverse invalshoeken zijn in 25 hoofdstukken verwerkt.

Ook de recente gegevens van John Daniëls en Bettie Peeters zijn hierin verwerkt.

Willem Overmars beschreef een deel van geschiedenis tot ongeveer de tijd van de aanleg van het landschapspark rond 1860.

Jan Holwerda boog zich eveneens over dat deel van de geschiedenis en die van het landschapspark tot de aankoop door de heer Alfons Aertsen in 1966. De onderzoeken zijn voorzien van vele historische en recente kaarten, gedigitaliseerde kaarten, prenten, luchtfoto's, oude prentbriefkaarten en verhalen, die stap voor stap een boeiend beeld schetsen van park en omgeving. Een onmisbare informatiebron om weer andere invalshoeken van Trudi Woerdeman uit te werken.

Een ontwerp voor het park in Loenhout is niet gevonden. Des te waardevoller is de algemene conclusie van de auteurs, dat het landschapspark bijna met zekerheid werd ontworpen door de Belgische, uit Duitsland afkomstige landschaparchitect Louis Fuchs (1818-1904). Rond 1860-1870 was Fuchs ook zeer actief in deze omgeving.

Een tuinstilistische analyse door Trudi Woerdeman onderbouwt deze veronderstelling. Kenmerkend voor de tuinstijl van Fuchs zijn de grote grasperken in zijn typisch organische vormen van 'peul' en 'boon'. De grasperken vormen brede zichtvelden naar het oosten en westen vanuit het Huis, over de vijvers heen. Aan weerszijden worden de vergezichten begeleid door boomgroepen. Fuchs 'visite' kaartje is met name de rode beukengroep aan de oostzijde van het Huis. Fuchs had een voorliefde voor rode beuken. Er staan nog veel van Fuchs bomen.

Dankzij een nauwkeurige inventarisatie in 1977, van Willem Overmars en Trudi Woerdeman, weten we nu welke bomen van Fuchs er toen nog waren, en welke nu zijn overgebleven.

Het park van de afgelopen decennia

Het komt maar zelden voor dat juist de laatste decennia van een parkgeschiedenis zo nauwkeurig beschreven konden worden zoals hier het geval is. Juist deze laatste beplantingen ver ná Fuchs tijd maken het beeld van de geschiedenis compleet. Kennis hiervan draagt bij aan het behoud of versterking van een authentiek beeld van dit landschapspark. Deze kennis is belangrijk om te kunnen bepalen wat waardevolle maatregelen zijn in de sfeer van dit park. Uiteraard altijd met ruimte voor nieuwe elementen, want een park is altijd in ontwikkeling. Opvallend in de afgelopen decennia is het nieuwe parkontwerp van Willem Overmars en Trudi Woerdeman, dat zij in 1977 maakten. Dit op verzoek van de heer Alfons Aertsen (1921-2014) en zijn echtgenote Theresia De Jongh (1926-2010). Zij kochten het landgoed in 1966

in sterk verwaarloosde toestand. Het Huis werd gerestaureerd, en ook het park werd aangepakt – destijds volgeplant met populieren.

Willem en Trudi ontwierpen voor het grote park buiten de vijvers nieuwe boomgroepen in de weilanden rondom, aansluitend op de landschapsstijl van het oude park, zoals zij dat aantroffen in 1977. En met behoud van de toen nog zichtbare zichtvelden en doorzichten. De naam van Fuchs was hun toen nog niet bekend.

Zij ontwierpen ook de tuinen binnen de vijvers op het Hofeiland. De ontwerpen zijn te vinden in hoofdstuk 21. De tuinen op het Hofeiland zijn toen ook uitgevoerd.

Hiermee kwam Hof te Loenhout weer tot leven!

De bezieling van het park. Twee generaties Aertsen

Met grote toewijding heeft het echtpaar Aertsen Huis en park gerestaureerd en hersteld. Het ontwerp van 1977 werd geheel uitgevoerd. Nog vele jaren daarna werden er bomen bijgeplant door de heer Aertsen. De diverse plantfasen zijn beschreven en op kaarten te zien in hoofdstuk 23. Op deze kaarten werden de bomen geïnventariseerd en genummerd.

Na de dood van de heer Aertsen in 2014 zijn vier van zijn kinderen met hun gezinnen het Hof gaan bewonen. Daartoe kwamen diverse appartementen in Huis, koetshuis en boerderij. Er kwam een nieuwe carport. De verbouwing werd in 2020 afgerond. Hierbij verdween bijna de gehele beplanting op het Hofeiland uit 1977.

Opmerkelijk in deze parkgeschiedenis is de vraag van de tweede generatie van de familie Aertsen aan Willem en Trudi, om zich na zovele jaren weer opnieuw te buigen over het park van Hof te Loenhout. Aan Trudi de vraag een nieuw beplantingsontwerp te maken voor het Hofeiland, en aan Willem, om alsnog een historisch onderzoek te doen.

Dat betekende voor ons: Hof te Loenhout 'revisited'.. na zoveel decennia!

Met Bettie Peeters, echtgenote van Marc Aertsen, heeft Trudi de zeer oude bomen van Fuchs en de inmiddels oud geworden bomen en boomgroepen van 1977 weer gezien. Ook de andere familieleden waren hierbij betrokken. Zij bleven niet onberoerd bij deze herinneringen.

Willem heeft dit net niet meer meegemaakt. Hij overleed helaas, voordat het onderzoek afgerond was. Jan Holwerda heeft het onderzoek voltooid en daarbij ook veel aandacht besteed aan de redactie en opmaak van dit rapport – niet eenvoudig met drie auteurs!

De bomen en boomgroepen zijn nauwkeurig beschreven en genummerd op diverse kaarten in hoofdstuk 23. Op een luchtfoto uit 2020 is te zien dat zichtvelden en doorzichten aardig dichtgegroeid waren. Daarom is er – naast de inventarisatie – ook een beheeradvies per boomgroep beschreven in hoofdstuk 23. Belangrijk is het advies om het dichtgegroeide zichtveld van Fuchs naar het westen weer te openen door kostbare boomgroepen vrij te zetten. Dit is nu al gebeurd, in september 2023, zoals op de foto te zien is.

Het park van Fuchs herleeft in handen van de families Aertsen!

In de beheeradviezen zijn in overleg met de familie diverse maatregelen voorgesteld om het park te beheren vanuit verschillende invalshoeken: niet alleen de cultuurhistorische (zichtvelden openen), maar ook bekeken vanuit de in onze tijd zo belangrijke aspecten: herstel van de levende bodem onder oude bomen waar nodig (oude rode beukengroep van Fuchs), en het vergroten van de ecologische waarden door 'biodiverse' aanplant van inheemse heesters en onderbegroeiing langs boom- en bossingels.

Zo is het park één bezield geheel met zorg voor alle elementen die thuishoren op een buitenplaats.

Nieuwe elementen ontbreken niet. Nieuwe beplantingsontwerpen werden gemaakt met een nieuwe toekomst - vormen en beplantingen, die toch verband blijven houden met Fuchs tuinstijl en zijn sortiment.

In 2021 maakte Trudi een ontwerp en beplantingsplan voor sierheesterperken in de gazons aan weerszijden van de zichtvelden naar oost en west, en voor de 'borduurrand' van voorjaarsbloeiende heesters en kleurige bloemen rond het Huis, geheel in de geest van Fuchs. Dit laatste werd al uitgevoerd in 2022.

Haar collega Margo van Beem maakte in 2022 het beplantingsplan voor de privé tuinen rond koetshuis, boerderij en rondom de nieuwe carport. Zij paste soortgelijke sierheesters toe met een modern sortiment van sterke en bloemrijke vaste planten in afgeronde perken, die naadloos aansluiten bij de perken rond het Huis, in de sfeer van Fuchs.

In 2023 stond dit alles al in bloei, zoals op de vrolijke foto's in hoofdstuk 24 te zien is.

Twee generaties van de familie Aertsen hebben een ziel gegeven aan het gehele Hof te Loenhout.

Deze bezieling garandeert een levenskrachtige toekomst van dit landgoed in al zijn facetten.

Afbeelding 25.1 Na lange tijd is de ondergaande zon weer zichtbaar tussen de treurwilg en de 'Apostelengroep' van rode beuken aan de oever van de vijver, zoals Fuchs het bedoeld had.

Noten

- 1 <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/14493>
- 2 <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/14493>
- 3 A.J. van Aken, *Geschiedenis van Loenhout*, 1938.
- 4 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/>
- 5 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1330-1346-jan-i-van-hellebeek/>
- 6 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1575-1611-karel-de-ligne/>
- 7 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/archief/172/#slt25>
- 8 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/archief/ww/#652-1>
- 9 J. Le Roy, *Notitia Marchionatus Sacri Romani Imperii, Hoc est Urbis et Agri Antverpiensis...*, 1678.
- 10 A.J. van Aken, *Geschiedenis van Loenhout*, 1938.
- 11 *Délices de la noblesse: contenant plus de deux cens veües et perspectives des principales maisons de campagne & autres beaux édifices des familles illustres du País-Bas, et quelques monastères remarquables du duché de Brabant...*, 1706.
Delices du Brabant et de ses campagnes, 1757.
- 12 Op basis van I.M. Breedveldt Boer, *Tekenen en vasseren. Het bedrijf van Jan Peter van Bourscheit (1699-1768) en de architectuur in het tweede kwart van de achttiende eeuw*, 2003.
- 13 S. Vervust, *Deconstructing the Ferraris Maps 1770-1778. A study of the map production and its implications for geometric accuracy*. PhD thesis Universiteit Gent, 2016.
- 14 https://nl.wikipedia.org/wiki/Jean_Joseph_Walckiers
https://nl.wikipedia.org/wiki/Domein_Drie_Fonteinen
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/134143>
- 15 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/archief/topografie/overzichtskaart>
- 16 <http://www.geschiedenisvanloenhout.net/archief/topografie/index.html>
- 17 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/archief/topografie/n10.html>
- 18 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/thematisch/het-slot-van-loenhout/>
- 19 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/archief/topografie/n9.html>
- 20 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1799-1806-peter-frans-stevens/>
- 21 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1806-1818-pierre-de-pauw/>
- 22 *Oprechte Haarlemsche Courant* 20-09-1817.
- 23 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1818-1819-jean-claude-bernardin/>
- 24 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1819-1835-ridder-jacobus-van-back-vollenhoven/>
<https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1835-1849-rentmeester-louis-jozef-lambert/>
- 25 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1841-1849-frans-hendrik-elsen/>
- 26 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1841-1849-frans-hendrik-elsen/>
- 27 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1841-1849-frans-hendrik-elsen/>
- 28 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1841-1849-frans-hendrik-elsen/>
- 29 C.H. Poplimont, *La Belgique héraldique: recueil historique, chronologique, généalogique et biographique complet de toutes les maisons nobles reconnues de la Belgique*, 186, p. 343-344.
- 30 Chr. Oostvogels, *Geschiedenis van Loenhout. Vroeger en heden*, 1938, p. 1-17.
- 31 <https://www.ngi.be/cartesius/legends/Legende3nl.html>
- 32 <https://gw.geneanet.org/mvanaken76?lang=nl&n=oostvogels&oc=0&p=christianus+franciscus>
- 33 Oostvogels, 1938, p. 5.
- 34 <https://gw.geneanet.org/margor?lang=en&p=petrus+josephus&n=oostvogels>
- 35 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1896-1923-jonker-emmanuel-montens-d-oosterwijck/>
- 36 <https://www.geschiedenisvanloenhout.net/bekende-personen/heren-van-loenhout/1923-1940-marie-louise-montens/>